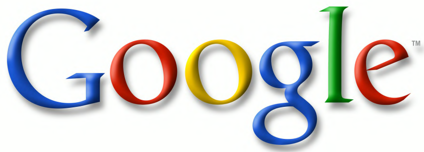

NYLAND.

SAMLINGAR UTGIFNA AF NYLÄNDSKA AFDELNINGEN.

FJÄRDE HÄFTET.

NYLÄNDSKA FOLKSEDER OCH BRUK, VIDSKEPELSE M. M.

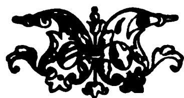
HELSINGFORS, 1889.
NYLÄNDSKA AFDELNINGENS FÖRLAG.

NYLÄNDSKA FOLKSEDER OCH BRUK, VIDSKEPELSE M. M.

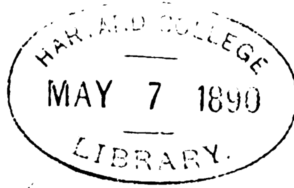
FRAMSTÄLDA

AF

ANDERS ALLARDT.

HELSINGFORS,
TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI
1889.

HARVARD COLLEGE
MAY 7 1890
LIBRARY.

Innehållsförteckning.

Förord.

Nedanstående skildringar ur det svenska allmogelifvet i Nyland äro utarbetade efter följande källor:

1) Om svenskarnes inflyttningar till Finland af professor A. O. Freudenthal.

2) En i tidskriften Land och folk af professor A. O. Freudenthal publicerad uppsats Om svenskarne i Nyland.

3) I Album utgifvet af Nylänningar hft IV af skolläraren Viktor L. Cajander publicerade folksägner.

4) En i Album utgifvet af Nylänningar hft IX af student Karl Henriksson Bagge och redaktör F. J. Valbäck publicerad uppsats om Några högtiders firande hos svenska allmogen i Pärnå.

5) Kommunalrådet O. Höijers „Bilder ur folklifvet".

6) Ett i Album utgifvet af Nylänningar hft VII publiceradt föredrag „Minnen från västra Nyland" af docenten Herman Vendell.

7) Student Karl Henriksson Bagges till Svenska landsmålsföreningen inlämnade sakrika anteckningar, hvilka bildat hufvudstommen till följande skildringar: Byggnadssättet, Barnets födelse och dop, Nylands svenska allmoge vid arbetet i hemmet (i stugan, i uthusbyggnaderna, vid botande af några sjukdomar hos hästar och nötkreatur) samt Månskiften. I större eller mindre skuld till Henriksson Bagges anteckningar stå följande skildringar: Begrafningsceremonier, Högtiders firande i Nyland, Skärgårdslif (= „notbröllopet") några af de i sammanhang med Alfer och dvärgar omtalade sjukdomarne samt Trolldom.

8) Ett föredrag om bröllopsseder bland svenska allmogen i östra Nyland hållet af n. m. aflidne filosofie doktor Ivar Othman vid svenska landsmålsföreningens årsmöte 1876.

9) Ett föredrag om bröllopsseder i Pyttis hållet af n. m. aflidne stud. G. A. Åberg vid svenska landsmålsföreningens årsmöte 1881.

10) Agrariska plägseder från några nyländska socknar upptecknade och inlämnade till svenska landsmålsföreningen af n. m. aflidne stud. G. E. Lindström.

11) Bidrag, flere eller färre, hafva lämnats dels skriftligen dels muntligen af följande personer: professor A. O. Freudenthal, n. m. aflidne student G. A. Åberg (Helsinge o. Pyttis), student J. E. Tuomala,

lektor G. Törngren, lyceisten J. E. Pettersson, kontoristen K. E. Lindström, sångläraren V. Allardt och lyceisten G. Storgårds.

12) Undertecknads egna anteckningar.

I ord och satser på folkmål har jag följt det i Nyland, Tom I och II använda skrifsättet. Där orten är angifven, har jag begagnat ortens dialekt; i öfriga fall Lappträsk dialekt såsom den hvari jag är mest hemmastadd.

Till bestridande af tryckningskostnaderna för detta häfte har afdelningen af Konsistorium Akademikum beviljats ett bidrag af 450 mark samt lika mycket af Svenska Literatursällskapet i Finland.

Slutligen får jag för goda råd och upplysningar frambära min varma tacksägelse till professor A. O. Freudenthal.

Borgå i mars 1889.

Anders Allardt.

1. Inledning.

Landskapet Nyland, utgörande en 4 à 5, högst 8 mil bred kuststräcka långs Finska viken, bebos i skärgården och 2—3 mil inåt land af svensk befolkning. Tiden när svenskar först slagit upp sina bopålar här, är inhöljd i dunkel. Historieskrifvarne uppgifva vanligen (utan skäl), att Nyland först under Erik den heliges och Birger Jarls tider skulle erhållit sin svenska befolkning och att denna kommit från Helsingland. Men till en början röjer icke landsmålet i Nyland närmare frändskap med den dialekt, som talas i ofvannämda landskap. Å andra sidan bevara åtskilliga ortnamn spår af den hedniska tron och gudadyrkan och härleder sig otvifvelaktigt från hednatiden.

„Den förnämsta hednaguden, Oden“ — säger professor Freudenthal i sin skrift om svenskarnes inflyttningar till Finland — „påminnas vi om genom namnen Onsby i Esbo och Odensö i Pojo socken, och efter Tor äro uppnämda Torskulla, Torsö och Torsböle i Karis socken, Torby i Pojo, Torsbacka i Ingå, Torsby i Pärnå. Friggs namn återfinna vi i Friggebärg i Karis, Friggesby i Kyrkslätt. Andra nyländska ortnamn finnas, som möjligen kunna hänföras till gudanamnen Tyr (Tyrösund, Tyris) och Balder (Balsböle). Alla dessa hänvisa oss däruppå, att de så benämda gårdarne och byarne här blifvit anlagda redan under den hedniska åsatidens dagar. Kristne nybyggare skulle väl icke efter hedniske gudar uppnämt sina hem och bostäder och allra minst skulle sådant skett under den kristligt religiösa lyftning och hänförelse som besjälade svenskarne vid den tid, då konung Erik den helige och Birger jarl företogo sina korståg till hedningarnes omvändelse. Prästerne plägade nämligen dåförtiden för att utrota de sista spåren af hednisk tro hos ättlingarne af de gamle gudarnes dyrkare framställa deras förfäders gudar såsom fruktansvärda djäflar.

Många gamla svenska mansnamn återfinnas äfven i de nyländska byanamnens sammansättning såsom: Alf, Barse, Björn, Borg, Bruse, Bryte, Erik, Erland, Eskil o. s. v. Af kvinnonamn: Inga, Ingrid, Valborg. Och icke blott fornnordiska propria utan äfven appellativa samt gamla böjningsformer ingå i de nyländska ortnamnen. I korthet sagdt: den slutsats hvartill en undersökning af de svenska ort-

namnen leder forskaren, kan icke utan förtydning blifva en annan än att här bygd bröts och bo sattes af svenskar, hvilka ännu voro hedningar, som tillbådo samma gudar som deras stamfäder i Sverige, Norge och Danmark, samt talade ett språk, som i ordförråd och böjningsformer väsentligen var likt nordiska fornspråket, det är: var en munart däraf“.

De finska ortnamnen, som förekomma här och där häntyda åter därpå, att finnarne före svenskarne hit utsträkt kolonier längs vattendragen — såsom det alltid sker vid nybyggens anläggning. Att de bott här blott i enstaka grupper, därpå häntyder äfven den omständighet, att hvarken historien eller folksagan vet att förmäla något om, när och på hvad sätt de härifrån undanträngts.

Inne i de svenska socknarne äro ock de finska ortsnamnen i vissa trakter mycket sällsynta och åtskilliga byanamn, härledda från bryta (Bröttorp, Brutuböle) och rödja (t. ex. Rudom, Baggerud, Rödesby, Rödskog, Rådkila fordom Rudekijla m. fl.) tala för den förmodan, att svenskar varit dessa bygders första upprödjare. Själfva namnet Nyland angifver i och för sig, att svenskar här brutit bygd, ty ännu i dag som är uppkallas ofta en nyupptagen åkertäppa med namnet „nyland“ (= „nýlándə“).

„De svenska nybyggena“ — säger Freudenthal i ofvannämda skrift — „voro i början spridda här och där längs kusten och först senare under tidernas lopp flöto de tillhopa i ett sammanhängande helt. Sägner finnas, som bekräfta en sådan förmodan och på samma gång förmäla, att nybyggarne till sitt försvar anlade borgar och fästen, därifrån de äfven skola idkat sjöröfveri eller dragit ut på vikingatåg. Såsom sådana vikinganästen betecknar sägnen Wisborg i Pojo, Junkarsborg och Grabbacka i Karis, Raseborg i Snappertuna, en fornborg i Helsinge på n. v. Borgs rusthålls ägor, Sibbesborg i Sibbo och Borgbacken i Borgå, af hvilka alla än i dag synas mer eller mindre ansenliga kvarlefvor“.

Tre bröder kommo enligt sagan till västra Nyland och bröto där bygd; till östra Nyland kommo likaså tre bröder — tretalet är ju i all folksaga ett heligt, ständigt återkommande tal — med sina vikingaskepp. De buro namnen Helsing, Sibbe och Borg och bygde sig borgar af jord och sten hvar och en på sitt håll. „Helsing“ — säger Freudenthal — „slog sig ned vid Botby viken i Helsinge sokken, som efter honom fick sitt namn. Sibbe landsteg i nuvarande Sibbo socken och bodde först på det ställe invid Sibbo ås mynning, som nu heter Hitå och af allmogen förmenas fått detta namn däraf, att han först hittade i land här, men sedan bygde han sig på en holme i ån, nu Storängsholmen kallad, en väldig borg, där han länge hade sitt tillhåll. — — — — Borg, den tredje af desse höfdingar, landsteg

i Borgå socken, några mil ännu längre österut och uppförde nära utloppet af Borgå å en af tvänne väldiga jordvallar och grafvar förskansad borg, den största af dem alla, invid hvilken Borgå stad småningom uppvuxit.

Om grundläggningen af Raseborg och de båda i Karis belägna borgarna vet folksägnen på orten förmäla följande: För mycket långt tillbaka kommo tre bröder af furstlig börd hit seglande på sina skepp. De beslöto att slå sig ned här och uppbygde först Raseborg på en holme i den här utfallande ån samt foro sedan uppför samma å längre in i landet, tils de kommo till en stor sjö, som fordom betäkte de vidsträkta slättmarkerna nedanför det branta Borg-bärget invid Grabbacka; där bygdes en borg åt den andre brodern. Och slutligen uppfördes på en holme i Svartån (eller Karis å) åt den tredje brodern en borg, som de kallade Junkarsborg. För att ifrån sjön nedanför Grabbacka kunna segla ända in i Svartån, som utfaller i nordvästlig riktning därifrån, skola bröderne låtit gräfva en kanal eller djup ränna mellan sjön och ån: spår däraf synas ännu. På 1830-talet påstås lämningar af ett skepp hafva blifvit uppgräfda ur slätten nedanför Borgbärget och där hafva, likasom i Sibbesborgbärget, järnringar funnits inslagne. En mycket gammal man, som för nära 30 år sedan afled på Grabbacka och hvars förfäder i många ätteleder varit där i trakten bosatte, visste att förtälja härom, äfvensom att på Borgbärget sjöröfvare fordom haft sitt tillhåll. Likaledes omtalas i Åbo tidningar för 1785 af „en förtjänt och kunnig man i Raseborgs grannskap“ att „en gammal sägen går i orten, det vid Raseborg, som fordom varit ett vikinganäste, en stad benämd Snappertuna skall varit belägen“, hvilket ytterligare bestyrkes såväl af ett i samma tidning meddeladt vittnesbref dateradt 1627 den 12 Septembris af en „uthgammal blinder man benembd Oluf Sigfridsson“ som ock af de lämningar af gamla grundvalar, som förefinnas å platsen (nuförtiden en ovanligt bördig åker under kaplansbolet). På en karta öfver denna egendom, upprättad år 1705, står: „här skall förr en stad, benämd Tuna, varit belägen“. Och icke otroligt antyder redan själfva namnet Snappertuna att vikingar („Snappare“, sjöröfvare) varit de förste inbyggarne i orten, hvars vidlyftiga skärgård erbjudit dem ett säkert tillhåll.

Så otydliga och osammanhängande de hågkomster än äro, hvilka i nu anförda sägner bevarats, öfverensstämma de dock alla däri, att de nu i Nyland bosatte svenskarnes förfäder hitkommit sjöledes, att de här uppfört åt sig fästen och borgar, hvarifrån de idkat sjöröfveri (dragit i viking) samt att detta skett i en så aflägsen tid, att åar, som till följd af landets höjning och andra orsaker nu äro helt obetydliga, då varit segelbara långt in i landet, hvarest sjöar funnits, där åker och ängsmark nu bjuda odlaren sina skördar. Att landet förut

skulle varit bebodt omtalas ej, men väl förtäljer en af dessa sägner att det var betäkt med tät urskog till hvars förödande eld (= „fareld“) måste anläggas“.

Sagan tror sig till och med kunna uppge från hvilken trakt i Sverige de nyländska svenskarne härstamma. „Biskop[1]) Mikael Agricola, som själf genom börden tillhörde svenska allmogen i Nyland, säger i företalet till sin finska öfversättning af Nya Testamentet, att den sägen eller förmodan var gängse, att de på Finlands södra kust boende svenskarne härstammade från Gotland. En gammal gotländsk saga, den s. k. Guta-sagan åter förtäljer, att folket på Gotland under en lång tid ökades så mycket, att slutligen landet ej förmådde föda dem alla, och då utlottades hvar tredje människa till att fara bort ifrån ön. De begåfvo sig österut till en ö invid Estland, berättas det sedan, men väl möjligt är att en del därifrån for hit öfver och bosatte sig här. Likheten mellan nyländskan och de svenska allmogemålen i Estland talar för något sådant, och följande nyländska sägen, så vanstäld den under tidernas längd än tyckes hafva blifvit, anknyter sig på ett märkvärdigt sätt till hvad nyss ur Gutasagan anförts: Förr i världen, i hednatiden, brukade på riksdagarne i Sverige beslutas att alla, som voro öfver 64 år, skulle afdagatagas. Sedan denna dom åter en gång fälts, fann en dotter till en af riksdagsmännen för att rädda sin gamla farmor på ett råd, som hon bad att få meddela kungen. Därtill gafs henne äfven lof med de vilkor, att hon skulle infinna sig hos honom inom ett år, men icke i ny ej häller i nedan, icke om dagen och ej om natten, hvarken tvättad eller otvättad, hvarken klädd eller oklädd, hvarken åkande eller ridande eller gående eller krypande, och om hon ej uppfylde alt detta, skulle hon sättas in i spiketunnan. Hon lyckades ock gå i land med dessa svårigheter, såsom i sägnen utförligt förtäljes, och gaf då åt kungen det rådet, att alla de gamla skulle förskonas till lifvet, men föras ut i öde land, försedda en och hvar med en handske fyld med hafre i ena handen och en kratta i den andra, och sedan lämnas att lifnära sig själfva bäst de kunde. Detta råd vann kungens och riksdagens bifall. „När de gamla sedermera alla år skipades ut alt mer och mer till ödemarkerna omkring Sverge, så utbredde sig svenskt folk längre och längre och kom äfven hit och bosatte sig långs kusten“, slutar sagan“.

Äfven Ynglingasagans berättelser tala för att en svensk befolkning från hedenhös bott i Finland. I dessa berättelser finner man aldrig spår af något, som skulle vittna om umgänge med främmande folkstammar. Tvärtom visar allting, att svenskarne vid sina färder till Finland sannolikt anträffade besläktade folkstammar. Så uppehöll

[1]) Se Freudenthals oftanämda skrift.

Vanland sig en hel vinter i Finland. Detta skulle han troligen icke hafva gjort hos ett folk, hvars tungomål han icke skulle hafva förstått. Agne åter förmälde sig med Skjalf och hon bad honom fullgöra en plägsed, som var fullkomligt svensk — ja, man skulle till och med hafva ansett för en vanära att försumma den: det var att göra grafföl efter hennes fader.

Alla i dessa berättelser förekommande namn äro fullkomligt svenska, och ifall man äfven vill gifva dem en mytisk eller symbolisk tydning, så återstår likväl alt det öfriga som talande bevis för en gemenskap med stamförvandter.

Med de språkliga företeelserna och sagorna öfverensstämma på ett märkligt sätt de resultat, till hvilka den arkeologiska forskningen kommit. Man har nämligen från den äldre järnåldern funnit en stor mängd redskap m. m. så fullkomligt liknande de skandinaviska, att man måste antaga, att ett folk, besläktadt med svenskarne, då bott i spridda kolonier i västra Finland samt utmed kusten ända till Kymmeneälf, ja ännu längre österut på en och annan ö eller holme.

Som ofvan nämdes bo och bygga svenskarne i Nyland i skärgården och på en 2—3 mil bred kuststräcka från Hangöudd i väster till Kymmeneälfs mynningsarmar i öster. Enligt 1880 års statistiska tabeller utgöres deras antal af 101,912 personer.

Trots koloniernas höga ålder, trots folkets ringa antal och svagheten i det geografiska läget, har den svenska allmogen i förvånansvärd grad bibehållit det för dess stam egendomliga och säregna. Redan de svenske nyländingarnes yttre vittnar om deras svenska härkomst. Mannen är oftast reslig till växten och smärt, med ljust eller brunt hår, blå eller grå ögon och ett lifligt ansigtsuttryck. Kvinnan är äfven oftast lång och välväxt samt har, i synnerhet i vissa socknar såsom t. ex. Pojo, vackra och regelbundna anletsdrag.

Den svenska allmogen i Nyland är ett lifligt och hurtigt folk, som med raskhet griper an sitt arbete och med fart låter det gå undan. „Under[1] sång och muntert glam förrättar den svenska allmogemannen ofta de tyngsta arbeten. Däri är han mycket olik sina betänksamma och tungsinta landsmän, de finska tavasterne, hvilkas brist på lif och fart i arbetet dock ersättes af deras lugna och sega uthållighet. I det svenska Nyland äro lättingar och arbetstrålar lika sällsynta. Det i finska orter så vanliga nationalnöjet att sofva, om sommaren på någon väl solstekt plan, om vintern utsträkt på den varma ugnen, äger ingen stor lockelse för den svenske nylänningen, men få äro ock de, som åt arbetet frivilligt och för förtjänstens skull egna

[1]) Aftryck ur A. O. Freudenthals uppsats Om svenskarne i Nyland i tidskriften Land och Folk.

de stunder, som äro anslagna åt nöjet eller hvilan. Hvar sak har sin tid, tycker man, och „tiden är längst, sa' Västerbärg", är ett nyländskt ordspråk, vittnande om huru långt man ännu är ifrån den engelsk-amerikanska uppfattningen „tid är pengar". Den svenske bonden i Nyland är visserligen „mon omm se", som det heter, och tack vare den drift, hvarmed arbetet skötes, då han griper sig an därmed, är han i allmänhet en ganska välbehållen man. Sparsamhet hör dock icke alltid till hans dygder, om ock egentlig slösaktighet ej häller kan med fog förevitas honom. Förtjänar man bra med sitt arbete, vare sig på land eller haf, vill man äfven ha det bekvämligt hos sig, äta mycket och godt och framföralt „kläda sig som folk", det vill säga hafva sin klädesrock och dito byxor eller sin svarta „köpistygskläd-ning" samt sidensjalar och dukar". I allmänhet röjer sig dock gedigenhet i deras klädsel och man finner ej behag i „foblor och flidər", ej häller i brokig „finngrannlåt". Männens dräkter, af samma tyg och snitt för husbonde och tjänare, äro alltid hemväfda, ofta af vadmal, blått och gråfärgadt, hvilket senare alltid är stampadt. Kvinnorna bära dräkter af ylle- och bomullstyger — till sommaren stundom lätta klädningar af shirting.

De flesta hafva förstånd och karaktärsfasthet nog att rätta munnen efter matsäcken. Man påträffar någongång bönder, hvilka efterlämna åt sina barn och arfvingar en skuldfri egendom och flere tusen mark „på banken". En sådan „storgubbe" har ofta börjat från ingenting d. v. s. erhållit i arf efter sina fäder en dåligt bebrukad hemmansdel med förfallna byggnader och utsvultna kreatur; eller också om han varit yngre son i familjen, en 2 à 3 hundra „riksdaler", för hvilka pengar han sedan köpt sig en ouppodlad svedjebacke af någon bättre lottad nästa. Det är således genom strängt arbete, genom sparsamhet och försakelse han samlat en sådan förmögenhet. „Hjälp dig själf, så hjälper dig Gud", säger nyläuningen.

„Tiggeriet[1] är därför, som man lätt kan tänka sig, föremål för allmän ovilja. Man gifver tiggaren väl ett stycke bröd, men föraktet gör man sig icke alltid mödan att dölja, om den tiggande tyckes kunna själf förtjäna sin föda. Detta är ett äkta skandinaviskt karaktärsdrag, hvarom redan Håvamål vittnar, däri säges:

Dens hjärta blöder,
Som bedja skall
Sin mat hvar måltid."

Klagan „tigga blyges jag och gräfva orkar jag icke, nog vore det tid för mig att dö", höres ofta från åldringens läppar, som med oro mot-

[1]) Se Freudenthals ofvannämda uppsats.

ser framtiden. Sällan torde man väl finna någon, som icke vill „göra rätt för sig“. Ordspråket säger ock:

Den som ej arbeta må
Han skall ej häller äta få.

„Hos[1] finnarne däremot är tiggaren långt ifrån föraktad eller öfversedd (Runeberg), torde således icke med blödande hjärta göra sin påhälsning i gårdarne, där han blir „allestädes bemött som gäst och icke som nådehjon“.

„Föraktet för tiggeriet är en yttring af den starka hederskänsla, som öfveralt utgör ett af den svenska allmogens vackraste karaktärsdrag. Denna hederskänsla yttrar sig stundom i en något stor känslighet för förolämpningar. Är man icke uppmärksam på sig själf, kan man någon gång mot sin vilja förolämpa den svenske bonden. Man bör icke använda tilltalsordet Ni, ifall man icke är gammal bekant eller husbonde, ty det tages som öfversitteri att ej hedra honom med hans titel: husbonden, värden, nämdemannen, rusthållaren el. dyl. „Ni sitər i helviti o väntar på er“, blir stundom svaret på ett sådant tilltal“.

Den svenske allmogemannen i Nyland, ehuru glädtig och sällskaplig, utmärker sig på sina kalas genom måtta i förtärandet af brännvin och spirituosa. Har någon på bröllop eller vid andra glada tillställningar tagit för mycket till bästa, blyges han att visa sig för andra och aflägsnar sig. Våld mot annan man såsom dråp, mord, rån och andra grofva brott, som oftast medelbart eller omedelbart äro brännvinets sorgliga följder, förekomma ej ofta i det svenska Nyland, hvars allmoge i detta hänseende måhända står högst i landet.

I besittning af snabb uppfattningsförmåga och godt minne är den svenske nyländingen lätt mottaglig för bildning och hyfsning. Man träffar ock de nyländska allmogesönerne ofta som handlande i städerna, som sjökaptener, ja till och med inne i landet som förvaltare, inspektorer, skutskeppare m. m. Medveten om att det är lätt för honom att öfvergå från bondeståndet till herremannaklassen, sjunger han därom i en af sina ringlekar:

Grå rocken å, blå rocken på,
Bondeson i fjol,
Sjömatros i år,
Nästa år så blir jag herre.

På senare tider ha ock flere begynt söka sig in på den lärda och ämbetsmannabanan.

---

[1]) Se Freudenthals ofvannämda uppsats.

Förhållandet mellan Nylands svenska och finska inbyggare var förr icke alltid fullt broderligt. Det hände, att den svenske nyländningen såg ringaktande ned på sina finska grannar och frågan: „e du finsk?“ var lika betydande med: du är en tafatt, opraktisk en.

I en del svensk-finska byar har dock denna starka nationalitetskänsla — som helt naturligt är — under århundradenas lopp något förslöats så mycket mer som guden amor gång på gång spelat den hvarjehanda puts. Men ännu kan man dock i en sådan by med blandad befolkning få höra en moder, hvars son icke lyssnat till hennes råd och vilja i detta hänseende, klaga: „Han anså me int värd ti få äin svensk sonahostro, int“. Att den svenska allmogen håller sitt modersmål kärt, är en vacker sida i folkkaraktären. I några hänseenden stå ock de svenske nyländningarne framom sina finske grannar. Öfverhufvudtaget herskar bland den svenska befolkningen större renlighet och snygghet. I västra Nyland, som måhända är mera genuint svenskt än Östra Nyland, är detta ännu mera i ögonen fallande. Befolkningen är här också förmögnare och stora tvåvåningshus icke sällsynta. Alt vittnar om trefnad. Äfven den fattige „backstugusittaren“ har några äppleträn framför sitt fönster och i den äfven annars så vackra skärgården framlysa mot talldungarnes dunkla bakgrund under blomningstiden här och där de hvita blomklasarna. Men icke nog härmed: bredvid mången stuga synes ofta en liten välskött trägård och i hvar enda kojas fönster finnas blommor.

I några byar i Nyland bo svenskar och finnar om hvarandra. Men eget nog är en sådan blandad befolkning ofta underlägsen i hyfsning och rena seder den rent svenska och någon gång äfven den rent finska. Giftermål mellan de olika nationaliteterna förekomma nästan uteslutande bland den lösa befolkningen.

Trots vistelsen i landet ända från hedenhös är den svenska allmogemannens medvetande om sin svenska härkomst ännu ganska lifligt. Invånarne i Sverige kallar han till skilnad från sig själf icke svenskar, utan sverigesbor och söker man bevisa, att den svenske bonden i Nyland är finne, kan man lätt få till svar: „Nó e ja fødd åv svensk föräldrar å svensk e ja i vaggon ládd“.

Detta är så mycket mera märkeligt som svenskarne i landet bo här och där längs kusterna och föga komma i beröring med hvarandra. Österbottningen förirrar sig väl mången gång på sina vandringar till Nyland, men en nyländning har sällan något ärende upp till Österbotten. Icke engång invånarne i östra och västra Nyland stå i någon synnerlig beröring med hvarandra. „Genom[1] hufvudstaden

[1]) Se Freudenthals uppsats Om svenskarne i Nyland i tidskriften Land och folk.

Helsingfors' läge blir landskapet afdeladt i tvänne hälfter, som i många afseenden äro hvarandra olika, men synnerligast skilja sig med hänseende till invånarnes lynne, språk och plägseder. Då Helsingfors vanligen utgör slutpunkten för västnylänningens resor åt öster, likasom östnylänningen sällan kommer att besöka längre västerut belägna trakter, så stå de i ganska liten beröring med hvarandra. Häraf ofvannämda skiljaktigheter. Alt har hos östnylänningen en mera uråldrig prägel. Hans hårda uråldriga språk, hans mera enkla väsen, hans tarflighet i lefnadssätt skiljer honom från västnylänningen, hvars språk mera öfverensstämmer med skriftsvenskan. I bildning liksom i förmögenhet står den svenske bonden i västra Nyland i allmänhet öfver sin broder i den östra delen. Hans umgängessätt är mera städadt, hans boningshus är ståtligare och han visar större böjelse för vällefnad.

Östnylänningen har bevarat en mängd gamla seder och bruk och ända till senaste tider ha de mindre fördomsfrie bland östnylänningarne röjt en viss benägenhet för vidskepliga bruk. Hvad sinnelagets öppenhet och sättets rättframhet beträffar, har östnylänningen merendels ett obestridligt företräde framför den genom tätare umgänge med herremän, måhända mera bildade, men också mera varskodde och slutne västnyländska bonden."

Den svenska allmogen i Nyland har tyvärr icke alltid haft skäl att rosa sin bekantskap med herremannaklassen. På många orter måste man en längre tid hafva varit tillsammans med allmogemannen, förrän han aflägger den låtsade okunnighet och likgiltighet han ofta finner rådligt antaga mot den besökande främlingen. Det är genom sekler gående orättvisor och förtryck som satt denna prägel på en annars så gladlynt befolkning, och som ofta kvarlämnat ännu andra fula märken i folkkaraktären på och omkring ett herregods.

Trots olikheten i lefnadsställning finnas dock hos alla svenskar i Nyland samma grundstämning i lynnet. Humor och böjelse för roliga historier och skämtsamma upptåg förekomma icke blott hos den välmående burgne, själfägande bonden; samma drag finnas äfven hos den hårde och handlingskraftige skärgårdsbon, som utan knot med muntert sinne kämpar mot obändiga elementer; samma grundstämning finnes hos jordtorparen och sprider ljus i hans mödosamma, och ofta föga afundsvärda lif.

Om befolkningen i gemen gäller visans ord:

„Från Nyland var han hemma och han var vida känd
För sitt lynne och sitt hurtiga humör."

Att våra nylänningar äro värdiga ättlingar till „väldiga nordmän" ha de ofta nog fått visa. En märklig omständighet är att alla

vårt lands förnämsta krigare merendels äro födde och uppvuxne i det svenska Nyland. „Men[1] äfven i de „djupa lederna", hvilkas namn gå till eftervärlden blott bataljonsvis eller regementsvis, hafva nyländningarne blödt och kämpat bland de främsta. Fördelade på ett kavalleriregemente samt två fotregementen, Nylands västra och östra, deltogo de i 30-åriga kriget. Under Karl X Gustafs krig lågo fotregementena i garnison i Östersjöprovinsernas fästningar, men Nylands ryttare jämte Åbo läns deltogo i alla hans krigståg och voro under den raske borgåbon Fabian Berndes' befäl de förste, som gingo öfver det tillfrusna Stora Bält. Åren 1676 och 1677 voro de nyl. ryttarne med i slagen vid Lund och Landskrona och sedan sörjde Karl XII rikligen för att de fingo tillfälle till krigiska dater. Sålunda finna vi, att Nylands rytteriregemente deltager i slaget vid Narva, i öfvergången af Düna-floden, i striderna vid Fraustadt, Holowzin, Pultava m. fl. I sistnämda slag, där den svenska krigarärans sol gick ned för långa tider, var äfven nyl. fotfolket med och utgjorde en del af den sammansmultna, men järnfasta veteranhop, som trängde långt in bland de ryska massorna, öfverväldigades af dessa, tillfångatogs eller nedhöggs.

I 1808—1809 års krig deltogo de äfven med största utmärkelse. Jag må blott omnämna, att von Hertzens trupp, som i väsentlig mån bidrog till segern vid Siikajoki, utgjordes af nyländningar, och den bragd desse Adlercreutz' landsmän — han härstammade från en bondsläkt i västra Nyland — då utförde, har besjungits af Runeberg i det härliga stycke, som bär öfverskriften Adlercreutz.

Om den krigiska berömmelse soldaterne af Nyl. infanteriregemente hade förvärfvat sig må den tappre generalen von Döbeln få vittna. Denne, som vid början af kriget var deras sekundchef (han bodde som sådan före krigets utbrott på Friggesby i Kyrkslätt) öfverfördes sedan till björneborgarne, men hade redan hunnit förvärfva den aktning för sina förra truppers tapperhet, att han vid ett kritiskt tillfälle i det ofvannämda Siikajokislaget utbrast: „om jag nu hade en bataljon af mina tappre nyländningar här!"

Å andra sidan berättas en veteran Johan Svan från Snappertuna sagt: „add Dýbeln vari djinrál, tammə djævəln, omm ryssn tátt lándə".

Må detta tils vidare vara nog sagdt om den nyländska nationalkaraktären; det som brister i helhet och åskådlighet, skall, hoppas vi, framgå ur nedanstående skildringar af folklif, seder, bruk, vidskepelse m. m.

[1] Se Freudenthals oftanämda uppsats Om svenskarne i Nyland.

2. Byggnadssättet.

Vid skildringen af ett folks lefnadsvanor, seder och bruk torde det måhända af mer än ett skäl vara på sin plats att främst tala om byggnadssättet.

Bostaden är hos den svenska befolkningen i Nyland af ungefär följande beskaffenhet. Man inreder den („stuvubyggnan") på tvänne olika sätt. I hvartdera fallet består boningshuset af trenne rum. Dessa rum äro i ena fallet så anbragta, att en tvärs genom byggnaden löpande förstuga (= „forsto") åtskiljer boningsstugan (= „bóanstuvun") från de på andra sidan eller rättare i motsatta änden af byggnaden anbragta kamrarne. I det andra fallet har förstugan intagit blott hälften af byggnadens bredd med en kammare i förstugans botten och en rymlig stuga på hvar sin sida om förstugan, („bóanstuvun" och „áronstuvun"). Till hvardera stugan leder en bred dörr ofta utan lås, men med ett rundsvarfvadt rofformigt masurhandtag. „Áronstuvun" tjänstgör under vintern som förvaringsrum för diverse saker och ofta, isynnerhet under sommaren som „frimand-rúm". Framför stugubyggnaden har man anbragt en efter behofvet afpassad högre eller lägre trappa, som leder upp till förstugan.

Förstugan är såsom redan namnet angifver att betraktas såsom en del af stugan och begagnas stundom sommartid, då stugan blifver för varm och trång. Emellanåt tjänar förstugan äfven till förvaringsrum för de nödvändigaste bohagstingen. Den är därför försedd med dörrar. Dessa skilja sig betydligt från husets öfriga dörrar. De äro nämligen dubbla, antingen och vanligast ofvan hvarandra, eller äfven intagande hela dörröppningens höjd, men endast halfva bredden. Vid de fall, då förstugan sträcker sig genom hela byggnadens bredd, anbringas dörrar vid hvardera änden af förstugan och kallas dörren i förstugans „gávəl" för „lilldörən" och begagnas endast af husets eget folk. Bruket att anbringa dubbeldörrar leder måhända sitt upphof från tider, då det kunde vara förenadt med fara att öppna dörren utan att förvissa sig om med hvem man hade att göra. Då man nämligen redan öppnat den öfre dörren, sätter ännu den nedre hinder för den, som med våld söker tränga sig in. Måhända har dock bruket af ofvanskildrade dubbeldörrar mycket fredligare grunder, måhända har man anbragt dem blott för att under sommartid hindra svin och andra djur att intränga i förstugan.

Från förstugan leder en stege upp till vinden (= „skullan", „lakkan"), hvilken tjänstgör såsom förvaringsrum för mindre husgerådssaker. Byggnaderna äro uppförda af stock, öfverst slutande med en ås, „kruppåsn", som midt öfver byggnaden längs densamma tjänar

jämte andra härmed jämlöpande åsar till underlag för det yttre taket, „vatutatji", hvilket än göres jämt sluttande än afdelas i tvänne skilda plan och då kallas brutet. Yttre taket består vanligen af bräden med näfverunderlag, men omväxlar än med torf — än med taktegel. Under senare tider hafva pärttak mycket kommit i bruk. Mellantaket skiljer själfva rummet från vinden och hvilar likaledes på bjälkar (= „taksparrar", „takåsar") inhuggna uti väggen. De äro dels bilade, dels icke och löpa tvärs öfver stugan; någongång bilda äfven de, sålunda att de midtersta äro lagda i högre plan än sidosparrarna, ett brutet mellantak.

Husets inredning gifver vanligen vid handen den största enkelhet. Utmed gafvelväggen löper en väldig, alnsbred, fast plankbänk, som vanligen fortsättes af en annan dylik ned mot dörren. I hörnet, där bänkarne förenas, står framför gafvelbänken ett tungt bord liksom bänkarne ofta förfärdigadt af furu, men ändock hällre af aspvirke, emedan detta träslag väl skuradt och fäjadt visar den klaraste hvita färg. I förra fallet åter låter man vanligen rödmåla bord och bänkar. Längs bordets åt dörren vättande långsida står den med bordet jämlånga lösbänken. Uppe i det andra gafvelhörnet står i det patriarkaliskt enkla hemmet värdsfolkets sparrlakanomgifna säng. Denna säng är ofta — än vid hufvudgärdet, än vid fotänden — försedd med ett litet skåp, hvari husbonden förvarar sina penningar och värdepapper, på det de under natten skola vara under hans möjligen behöfliga hägn. Dubbelsängar, den ena ofvanom den andra, äro mera sällsynta i Nyland. De äro ock föga tilltalande för ögat och dessutom mycket obekväma, emedan stege måste begagnas af den, som vill komma upp till den öfre, den s. k. „tralln".

Nere närmare dörren stå två eller flere sängar.

Den bordet korsvis motsatta vrån (= „knútn") intages åter af en stor ugnsspis (= „ypikorstäin") med en utskjutande spiskåpa, uppburen af „stondarn", som har sin stödjepunkt i skorstensflisan, hvilken ofta af kvinnor och barn begagnas såsom bord. Spisen är så vid att eldskenet i det närmaste kan famna hela stugan. Spiskåpan är omgifven af en „krans", på hvilken hvarjehanda saker s.s. tändstickor, saltkar, tvål m. m. hafva sin plats. Utmed väggarne i den rymliga bostaden stå för öfrigt enkla skåp och skåp med tallrikshyllor, äfvensom en hundraårig i ett väldigt träskåp infattad tidmätare, på hvars tafla ordet „Mora" talar om dess härkomst från Dalarne. I fönstren blomma i näfveraskar och gröna buteljbottnar balsaminer, „Kristi bloddroppsträn", myrten och lager.

Uti taket äro anbragta ställningar i och för torkning af bröd, garn o. d., hvilka ställningar kallas „jällar".

Brödgällan består af tvänne lätta spiror hvilande på järnkrokar,

som hänga ned från takbjälkarne. Öfver dessa spiror läggas sedan bröden vid torkning af hålbrödet, sålunda att brödspettet hvilar med sina ändar på spirorna. Pärtgällan anbringas tätt invid spiseln och uppbär åter pärtorna, spjälkade af tallens yta. Pärtgällan är någon gång äfven förvaringsstället för husets skjutvapen och bär i följd häraf namnet „byssjälla".

Skedhäcken, fullradad med träskedar, af hvilka hvarje medlem i hemmet nog känner sin, må ej häller glömmas.

Då spiseln stundom upptager en stor del af stugan och ofvanpå densamma bildas ett stort tomrum, har man icke kunnat lämna hela detta område obegagnadt, utan har man sökt tillgodogöra sig äfven detta, hvarför man ofvan ugnen ofta ser en skild inredning. Utom att här förvaras liar, yxor och andra värktyg och saker, ömtåliga för fukt, så finner man ej sällan, att någon af lägenhetens invånare beredt sig en lägerstad uppe på den varma ugnen; vanligen är det någon af åldringarne i huset, som mera älskar värmen, ensligheten och en stilla ro, än det rörliga lif, som ter sig nere på det isynnerhet vintertid kalla golfvet.

Detta är bondens stuga. Och med större eller mindre modifikationer beroende på råd och lägenhet hafva jordtorpare och spannmålskarlar inredt sina hem ungefär på enahanda sätt.

Stugubyggnaden är på sin framsida omgifven af en omhägnad plan. Denna inhägnad kallas „manngårdn" och skiljer boningshuset ifrån de öfriga byggnaderna och liksom omhägnar boningshuset och bodarna, hvilka stundom tjäna som plank för „manngårdn" och afstänga den öfriga tomten och fållan (=„fægårdn"), som är en skild inhägnad för hornboskapen.

Bodarna äro vanligen bygda i två våningar. I nedra våningen finnes sädesmagasinet (=„sésbódon"), då åter i „yvrabódon" (=„loftə") förvaras husets såväl gång- som sängkläder. Upp till „loftə" leder en trappa, som hvilar mot en lång smal verandaformig utbyggnad, kallad „sponga" eller „svala".

Nära intill boningshuset har man äfven såväl stallet som ladugårdsbyggnaden eller „föusə", hvilka innantill äro afdelade i skilda inhägnader eller afplankningar för hvarje djur, stallet i spiltor och „föusə" i bås. Dessa afdelningar äro placerade utmed väggarne och hafva sina egna golf „kortgolv", hvilka sakta slutta mot det egentliga golfvet, som närmast intill dessa spiltor och bås kallas för „flógolv".

Liksom boningshuset är bygdt med förstuga och ett slags förvaringsrum uti den så kallade áronstuvun, likaså har man förfarit vid ladugårdens uppförande, i det att midt emot fähuset och skildt ifrån detsamma genom ett lider „låna" finnes en foderlada „sväiplädu", hvilken vid stallbyggnader förvandlas till ett magasin för körredskap då

fodret här förvaras uppe på vinden (= „stallsskullan"). I ladugårdsbyggnaden hålles äfven hö och halm uppe på vinden (= „föusskullan"). Fåren inhägnas stundom uti fähuset i kättar eller mindre afstängningar. Stundom dock i ett rum eller en liten byggnad skildt för sig (= „fårföusə"). „Svínstíon" uppföres hälst skildt för sig.

Vid dessa byggnaders uppförande skall man iakttaga, att dörren icke placeras mot norr; ty „nórdan" är icke blott kall, utan med denna vind blåser „ótrívsamhäit" och alt möjligt ondt i såväl stall som fähus, säger allmogemannen.

Bland byggnaderna, som höra under ett hemman eller ett torp, skall man äfven alltid finna en badstuga (= „basto") som gärna får sin plats i närheten af brunnen, af ån, träsket eller sjön, dock alltid så nära som möjligt till boningsstugan.

Till badstugans inredning hör lafven (= „maltlavan"), ett golf, som på halfva badstugans höjd och till en tredjedel af dess bredd sträcker sig långsmed ena, vanligen den ugnen motsatta väggen. Denna lafve är i främsta rummet afsedd för mältning, men äfven för att ligga på under badningen. Tillika uppföres dock en skild mindre „badlava", som på samma gång utgör uppgång eller trappa till „maltlavan". I mindre badstugor saknas självfallet denna helt och hållet.

Sist och slutligen komma vi till ribyggnaden, som är belägen längst borta från bostaden. Utom „rían", hvari säden torkas, finnes under samma tak logen (= „lóan") och halmladan.

Uti rian upplägges säden att torka på för detta ändamål anbragta stänger eller spiror (= „parsor„) samt nedtages sedan, „slås i väggen" och införes så uti logen för att uttröskas medels slagan („slagun" eller „stjinkon"). Tröskningen försiggår alltid i bestämd takt. Halmen transporteras sedan till halmladan, lämnande sålunda utrymme för sädens rengörning, hvilket sker medels kastskofvel („kastskól") och dryfta („dryfto"), numera äfven mycket med kastmaskiner, förfärdigade af byns egen smed.

I allmänhet har nyländningen liksom allmogen öfverhufvudtaget svagheten att vilja bygga för små uthus. Häremot anmärker allmogemannen och det med rätta, att enhvar bygger efter råd och lägenhet. Att detta dock sker till förspillande af arbetskrafter och till men för skogen behöfver knapt tilläggas. Uthusbyggnad radas sålunda under årens lopp vägg i vägg med uthusbyggnad, ehuru de gärna kunnat förenas till ett helt, då hvarje rum kostat icke 4 utan 3, någon gång blott 2 väggar. Detta jämte för låg stenfot, som påskyndar röta, vållar mångfaldig åtgång på virke utöfver det värkliga behofvet.

Det vanligaste sättet, hvarpå en byggnad uppföres, är kändt under namn af „útknút" och består däri, att stockarne medels inhuggningar läggas på hvarandra sålunda, att de hvarandra motsatta infäl-

las på samma gång och binda genom i ändarna inhuggna hakar de stockar, i hvilka de infällas.

Ett annat byggnadssätt är kändt under namnet „laggšärsknút“, där bindningen icke mera utgöres af vinkelrätt inhuggna hakar, utan af turvis gjorda sneddningar uti stockändarne, utan några korsvisa knututskott, såsom fallet är med „útknútən“. I detta senare fall är det dock nödvändigt att stockarna för mera stadgas skull förenas med hvarandra genom i självfva knuten inborrade „dummliggar“. Stockarne „drágas“ så tätt till hvarandra som möjligt och urhålkas (= „úrtjølas“) alltid på undre sidan, hvarefter sedan i rum, som skola hålla värme, lägges mossa (= „mysjas“) emellan hvarje stockhvarf.

Då byggnaden erhållit den erforderliga höjden, upptimras det triangelformiga „røste“. Uti „røste“ infällas sedan takåsarne; „kruppåsn“ uti den öfversta stocken. Då „kruppåsn“ är infäld, är det öfligt att samtlige arbetare, som sysslat med uppförandet af byggnaden, undfägnas med en extra förplägning (= „kruppåskannon“).

Vid fällningen af virket iakttager allmogemannen, att detta sker i nedan, emedan all barrskog, som fälles i ny, ruttnar och uppätes af maskar, utom att boningshusen blifva uppfylda af väggohyra.

För att freda huset, bereda dess inbyggare trefnad samt för att blidka tomtens beherskare plägar man under grundstenen, äfvensom under röstet på takåsen nedlägga mynt såsom offer.

Liksom västnyländingen är mera välmående, än hans broder i östra Nyland, så är äfven hans boningshus ståtligare. Tvåvåningsbyggnader eller åtminstone vindskamrar ofvan på första våningen förekomma allmännare i västra än i östra Nyland. Likaså äro åtminstone bättre gårdar oftare rödmålade, ej sällan oljefärgade.

Sedan vi nu efter bästa förmåga sökt gifva en kort, men så trogen skildring som möjligt af byggnadssättet hos den svenska allmogen i Nyland, skola vi öfvergå till skildringen af dess seder och lefnadsvanor.

Låtom oss göra början med äktenskapet och de därmed sammanhängande plägsederna.

---

3. Äktenskapet.

Vid vår skildring af seder och bruk inom våra svenska hem, ställa vi här de med äktenskapet sammanhängande plägsederna främst, ty i den förening för lifvet som genom äktenskapet ingås, lägga de bägge kontrahenterna grunden till ett nytt hem och bilda stommen till en ny familj, inom hvars krets snart nog jordelifvets alla öfriga

företeelser osökta skola träda oss till mötes. „Den[1] vändpunkt i en människas lif, då hon valt sig en hjärtans kär, som hon sluter sig till med hela sin själ och i hvars lycka hon ser sin egen, då hon beslutit att med den älskade dela bo och härd för en hel lefnad, är af alt för stor vikt såväl för henne själf, som för det hem, där hon vuxit upp, för att den skulle kunna förlöpa i hvardaglig enformighet, utan att gifva upphof till någon särskild yttring af fröjd, något särskildt firande af det ögonblick, då förbundet afslutas och hemmet lämnas för det nya boets byggande. Bland svenskarne i Nyland finnes icke häller någon högtid, utom de kyrkliga, som vore mera vördad, eftersökt och värderad, än bröllopet. Detta är här icke mera en enskild familjefest, hvari endast de älskandes släktingar och närmaste umgängesvänner få deltaga, utan en hela bygdens gemensamma glädjehögtid. Ung och gammal vill gärna se fröjden och ståten i bröllopsgården, ingen skyr vägens längd, och få återvända, som icke fått taga sig en sväng i den muntra dansen eller druckit en klunk ur det gästfritt fylda ölstopet. Att sålunda objuden komma till bröllops anses ingalunda opassande, utan tvärtom tyckes det deltagande af både nyfikenhet och välvilja, som „snakarən“ eller „síarən“ visar, själffallet och naturligt hos allmogemannen.“

Men för att icke gå händelsernas gång och utveckling i förväg skola vi börja med

a) Frieriet.

Det är hos den svenska allmogen sällan ögonblickets tycke, som blifver det afgörande, utan valet föregås och efterföljes af en lång betänketid (= „fríantídn“). Då den unge mannen fattat tycke för en flicka, och af hennes blickar eller på annat sätt skaffat sig visshet om den utvaldas hjärtelag samt kunnat utröna hennes tanke och mening, växla de dessa löften, som icke äro till för en tredje, men hvilka ständigt återljuda i de lyriska visorna.

Sedan ungersvennen förvissat sig om sin flickas kärlek, gick han vanligen förr och går ännu någon gång åtföljd af någon gift frände eller umgängesvän, som han utsett till sin talman, (= „talumann“) till hennes föräldrar, för att af dem få högtidlig bekräftelse på hennes löfte. Emellanåt åtföljes han af tvänne talmän.

Fästman och fästmö hälsa på hvarandra liksom tvänne för hvarandra fullkomligt likgiltiga personer. Under det talmannen underhandlar med föräldrarne, är fästmannen själf en ovärksam person. Men förklara då dessa, att de icke hafva något emot den förbindelse, som talmannen föreslår och vidhåller flickan sitt löfte, förenar fadern

[1] I. Othmans föredrag.

de ungas händer „i Guds Faders, Sons och den Helige Andes namn“. Emellanåt lär fadern härjämte läsa Fader vår och välsignelsen öfver de ungas förbund.

Någon gång infinner sig talmannen ensam och anhåller å brudgummens vägnar om flickans hand både af föräldrarne och flickan. Emellanåt sammanför ock en gammal gumma (liksom tanten bland de bildade) de unga.

Talmannen beskrifver noga alt hvad brudgummen äger. Det kan då hända att han kryddar sin berättelse med en och annan öfverdrift, alt för en god utgångs skull.

Har saken utfallit lyckligt, infinner sig ynglingen och medför skänker, bestående den ena gången uti ett, den andra gången uti annat, såsom ringar, dukar o. dyl.

Numera använder ungersvennen dock mera sällan talman; oftast kommer han efter att hafva slutit sitt förbund med flickan, för att begära föräldrarnes samtycke. Han ror naturligtvis icke genast fram med sitt ärende. Han och flickan hälsa ömsesidigt som två för hvarandra fullkomligt likgiltiga personer. Samtalet rör sig till en början om åkrar och ägor, hästar och kor, not och skötar. Slutligen — vanligen efter det kaffet är drucket — besluter sig friaren att säga flikkans föräldrar „hur de e“. Härvid uppstår ungefär följande samtal:

He[1] e nu so bestält, att idon dótro o ja allti a havi lítə øga för kvarádər, o a ja tägkt, at vi sku bli äitt jónpar“.

„Já, he e äin sák, som alt får blí ti beró up henna, he. Omm te a ja int hørd äitt illandist órd. Men flikkan ska få väli mann senn. He e änto hon, som får bjär bördon, om e noga sku vil ti ólykko. Ällər kva mäinar tu, mór, omm sátjin?“

„Tu e flikkans djiftumann; djör tu i te sátjin kva du vil. För me må dom bara djift se, omm dom annors hár lust til e.“

„To e e ju líkasom bestämt, äller kanstji du int vil, so mo du aldər kom up λlík tagkar, en ja vil tjør de häimifrån. Säjj nu tenn mäinigg o tagka.“

„Hej, nó vil ja, om bara fár o mór vil.“

„Herrən Gud jälpə idər to i idərt förihavandə“[2].

Ett handslag mellan svärfar och svärson bekräftar så de ungas förbund.

Dock ingås icke alla förbindelser sålunda genom fritt val, ty olika förmögenhetsvilkor och ståndsskilnad träda stundom hindrande emellan. Den välmående rusthållaren vill hälst se sin son eller dotter ingå äktenskap med sina jämlikar och icke med torparens eller daga-

[1] Jfr Skildringar ur Nyländska skärgården af Otto Höijer, sid. 118.

[2] Lappträsk-dialekt.

karlens barn, samt kommer därför af faderlig omtanke redan tidigt öfverens med någon gammal vän, jämgod med honom i stånd och förmögenhet, om en framtida förbindelse mellan deras barn utan att taga dessas tycken och önskningar i betraktande. Dock blifva dessa oftast till sist de afgörande.

Ofvanstående förhållanden skildrar en i Lappträsk upptecknad visa rätt träffande sålunda:

Och skulle det sig i världen hända,
Att jag tycke för en flicka får,
Så komma kärngar som de vore sända,
Och de säga både si och så,
Den ena säger att hon int är ärlig,
Den andra säger hon är så förfärlig,
Den tredje säger, att hon int är rik,
Den fjärde säger hon är modern lik.
Men är hon fattig eller är hon riker,
Blott hon inte dyra löftet sviker,
Eller (Blott ej barnet uti vaggan skriker),
Mitt största nöje jag till henne har,
Till dess jag lägges ned uti min graf.

Alla de öfriga släktingarne rådfrågas äfven, dock blott för formens skull; ty sällan har deras afvoga stämning kunnat upphäfva det tilltänkta giftermålet.

De unga gifva sig vanligen icke ro att länge gå skilda och väntande, utan fästmannen hastar ofta närmast följande lördag med sin talman till prästgården, för att låta i kyrkan följande dag kungöra den tillärnade förbindelsen eller, såsom det heter, för att taga ut lysning.

På flere orter är denna färd förenad med ett slags hyllning åt lysningsmännen, bestående däruti, att de öfveralt, där de resa fram, hälsas af vänner och bekanta med skott från bössor och musköter. På några orter (t. ex. i Borgå socken) företager sig byns ungdom att under natten före den dag, då brudgummen reser till prästen, förfärdiga ett slags trähäst och ställa den färdigt förspänd framför brudgummens trappa, äfven detta som en väntjänst från forna kamrater.

Äfven i prästgården är det vanligen talmannen, som hela tiden för ordet å fästmannens vägnar. För det hedrande besvär, som de unga åsamkat honom, är bruden skyldig att gifva honom i gengäld en skjorta („talumansšórton“), strumpor och band och vantar, hvilka hon med egen hand förfärdigat. På kvällen samma dag återvända lysningsmännen till brudens hem och medhämta då — ifall de bo i närheten af en stad — fästmansgåfvorna, som bestå i en ring, en psalmbok och en sjal. Genom denna gåfva bekräftas yttermera tro-

lofningen och kallas denna handling därför ock „fästning“, emedan brud och brudgum här liksom för evigt fästas vid hvarandra. De äro från detta ögonblick räknadt fästefolk, fästman och fästmö. Här tillställes nu en liten fest, hvari blott män deltaga, och där de undfägnas med mat, kaffe och brännvin. T. o. m. gårdens kvinnor hålla sig så mycket som möjligt undan ända till dess gästerna aflägsnat sig.

Följande dag afkunnas i kyrkan det tillämnade äktenskapsförbundet för första gången.

Lysningsdagen bjudas talmännen och de närmaste släktingarne till fästmöns hem på middag och senare på kvällen bygdens ungdom på en munter dans (= „trólovniggsdans“).

Dansen blifver på några orter ofta ett slags inkomstkälla, emedan man då plägar gifva till de unga trolofvade skänker, vanligen uti penningar och ofta lämpade efter den förplägning man njutit under nattens lopp.

Första söndagen lysningen afkunnas, säges det unga paret „brýt bäinə å se“, eller „blí haltta“, troligen af det skäl, att de härefter småningom börja draga sig från den öfriga ungdomens lekar och nöjen. Under andra söndagen sägas de brýt ana bäinə“ och under tredje söndagen rámbla uffer prédikstoln“, hvarvid alltid de unga tu infinna sig till kyrkan, för att höra uppå huru de „rámbla“.

Sedan det blifvit „utlyst“, återstår intet annat än att tänka på bröllopet. Härmed göres dock vanligen icke någon brådska, utan anser man sig redan som „halft gifta“, sedan det blifvit utlyst. Denna åsikt är tyvärr så allmän, att den gifvit upphof till ordspråket: „bröllopə firar man, nær man vil, men barsølə, nær e kombər“. De följa ock mången gång tätt på hvarandra; någongång till och med utbytande tid med hvarandra.

Bröllopet uppskjutes äfven mången gång på det att man så vidt möjligt är, må kunna fira det på en läglig tid, då landtarbeten icke brådska på jordbrukaren, hvarvid tjänstefolket hälst väljer „alhälgona-“ eller „hälgomässtidn“. Likaså äro de många tillrustningsarbeten bröllopet medför, äfvensom de stora omkostnader „bröllopshållarne“ få vidkännas, alt orsaker till att detta uppskjutes. Bruden har ju dessutom fullt upp med att sy och sticka, emedan hon skall förfärdiga klädesplagg såväl åt sig som äfven åt andra. Talmannen skall få, (som redan ofvan nämts) sin andel för sedda mödor och godt tal. En skjorta, strumpor och band lämnas vanligen äfven åt brudgummens fader, ofta äfven åt hans bröder. Svärmoderns „laggsärk“ må icke förglömmas.

För den bemedlade blifva dock alla arbeten lätta att utföra, då däremot den fattige mötes af många hinder redan vid anskaffandet af själfva råämnet. Detta tillgår vanligen sålunda, att den me-

dellösa bruden går från gård till gård samt anhåller hos värdinnorna om hjälp. De gifva henne ull och lin och hjälpa sålunda bruden att sätta benen under eget bord. Sättet att sålunda samla sig förnödenheter kallas att „gá i brústuvu".

I Pyttis — „pyttisbóan tom líknar finnən i magg afærdər" — åtföljes bruden af en s. k. kåsu. Hennes namn är lånadt från finskan. Det heter där kaaso, som betyder brudsäta. Pyttisbons kåsu är dock icke fullt ut detsamma som finnarnes kaaso, enär jämte henne en brudsäta finnes vid bröllopen.

Då det är förelyst första gången, kläda sig såväl bruden som kåsun „granna", förse sig med hvar sin hvita påse och begynna sin vandring, stuga ut och stuga in. I hvarje stuga de besöka, säger kåsun: „djävin nu åt brúden lítə i pusan senn", hvarvid äfven värdinnan bör komma ihåg att sätta i den tiggande kåsuns påse och får denna behålla det hon får. De vanligaste gåfvorna utgöras af lin och ull. Detta sätt att „gå i brudstuga" förekommer icke på andra orter med undantag af en eller annan svensk-finsk by. Seden åtnjuter ej häller synnerligt anseende i de svenska grannsocknarne. „Nó kan he blí tíd ti tigg änto, om ólykkon so vil, me mindər änn man tiggər själva brúdtídn", tillägger man klandrande.

En vecka eller så före bröllopet resa de trolofvade till staden „ti køp brúdən grann", då bröllopskläder, vigselringen m. m. uppköpas.

b) Bröllopet.

Tillrustningarna till bröllopet äro för allmogens förhållanden ofta storartade. „Ska e va, so ska e va", säger man. Dagarna före bröllopet är det ett fäjande och skurande, bakande och bryggande i bröllopsgården. Alla krafter bådas upp, ingen får vara overksam, undantagandes bruden, hvilken man tyckes vilja unna lugn att bereda sig på sitt viktiga steg. Byns unga flickor, hennes käraste barndomsleksystrar och väninnor samlas aftonen före bröllopet i brudgården, hämtande med sig skinande hvita lakan och blomkvastar af papper, tyg och glitter; ty nu skall bröllopsstugan klädas.

Lakanen sys ihop till stora ytor; i stugans „knútar" uppresas försvarliga störar, hvilkas toppar, nående till taket, förbindas medels andra störar, fastspikade längs taklisterna. Emellan dessa anbringas, icke utan en viss grad af konst de hvita tygytorna, som smyga sig utefter taket och väggarne, lämnande blott dörrar och fönster fria. Det hela är så konstfärdigt hopfogadt, att ej en rynka synes på den stora, hvita linneduksytan.

För att stugan icke skall få utseende af likrum, har man hvarjehanda dekorationer på de hvita lakanen, såsom granna papper och blommor, ofta äfven blott liljekonvaljer, och detta till icke ringa vinst

för bröllopsstugan. I taket fastsys sedan af en vacker, ljusgrön krypväxt (Lycopodium), „jämno“ kallad, ett cirkelformigt ornament, hvars periferi går i zigzag. Inom denna cirkel fästes en krans och en krona bredvid hvarandra, gjorda antingen af myrten eller små blad af grön shirting. Detta motsvarar pällen eller den s. k. „himiln“, som ofta äfven består af två eller tre dukar af olika färg och storlek, fästade på hvarandra i takets midt så att den största dukens fransar hänga nedåt och liksom en bård omgifva det hela. Emellanåt anbringas en s. k. „dubbelhimil“, som mera närmar sig den ofvan omtalade, af „jämno“ formade.

Längs taklisten fästes sedan ett band af de grannaste tapetbårder, som flickorna kunnat öfverkomma, och väggarne beströs med buketter af naturliga blommor jämte de ofvannämda blomkvastarna, som väninnorna själfva tillvärkat. Stundom smyckas lakanen med mångdubbla guirlander af på trådar uppträdda små tyglappar i alla möjliga färger samt behängas med lampetter och små taflor, vanligen s. k. Jönköpingsträsnitt, hvarjämte en bred pappers-arabesk begränsar väggarne mot taket. I detta arbete hafva jäntorna god hjälp af de unga gossarne, hvilka det tillkommer att från närmaste ungskog hämta de nödiga störarne och uppsätta dem. Arbetet går raskt undan, ledsagadt af skämt och glam och vackra visor, i hvilka alla med lust och glädje instämma.

Vanligen kan någon bland gossarne spela fiol, och knapt har man lagt sista handen vid stugans klädande, innan den muntra dansens toner ljuda och det blir ett svingande lustigt lif ända till ljusan dag. Då fogar sig hvar och en till sitt igen för att göra sig i ordning till den högtidliga akten.

Att det är bröllop i gården, kan man genast se af de på hvar sin sida om porten stälda granarna med sina afskalade, hvita stammar och sina palmlika kronor i toppen. Björkar garnera ofta bodan och de andra uthusbyggnaderna. Stundom är äfven en löfsal uppförd på gårdsplanen.

Bröllopsskaran nalkas brudens hem föregången af de s. k. förebådarne, till hvilka utses de ståtligaste ryttarne med de snabbaste hästarne. Som redan namnet tillkännagifver, är det deras uppgift att rida före för att höra efter, om brudgummen är välkommen. Bruden sitter ensam uppe i vindskammaren och spåjar efter förebådarne liksom under medeltiden den adliga jungfrun från sin jungfrubur beskådade riddarne, då de på ståtliga gångare sprängde upp på borggården. Och snart komma de fyra förebådarne med i solen glänsande höga cylinderhattar, i raskt traf på fradgande hästar uppridande till trappan.

De stolte, käcke ungersvennerna hälsa höfviskt folket i brudgården och det uppstår ett storståtligt ordrytteri mellan brudgästerna och förebådarne, där efter bästa förmåga många kvickheter, mer eller mindre lyckade, skäras. Men på fullt allvar tages saken och sättes vid detta slags täflan ofta byars och socknars anseende på spel.

Bruden sitter emellertid uppe i vindskammaren; husbonden håller sig med flit undan; kvickheter, omväxlande med ofta grofkorniga infall, hagla omkring förebådarne, till hvilka poster dock å andra sidan män äro valda, som icke äro „buskablyga", utan hafva förmågan att gifva svar på tal. De få redan höra antydningar om, att kringstrykare i gården icke äro gärna sedde, men då kommer slutligen husvärden och räddar dem från deras ofta icke så behagliga ställning, oaktadt alt skall vara skämt blott.

Någon gång kan det ock hända, att husbonden genom högljudt prat låter höra sig och då hota förebådarne att rida in, därest han ej med godo kommer ut, och de rida så upp på trappan liksom för att sätta sin hotelse i värket.

Husbonden kommer som sagdt slutligen ut och låtsar alls icke veta, att det denna dag skall firas bröllop i gården.

Förebådarne hälsa emellertid så höfviskt de kunna och talmannen rätar upp sig i sadeln och håller ungefär följande tal:

„Söndagen den 7:de Juli, item den 14 o 21 i nämda månad året 1884 efter Kristi börd bads i svenska församlingen af denna socken om bistånd och välsignelse för drängfogden Anders Gustafsson och rusthållaredottern Erika Storslotts, hvilkas tillämnade äktenskapsförbindelse sålunda tre gånger tillkännagifvits. Item utsattes sedan i gode mäns närvara bröllopet till i dag, den och den detta år, hvadan fästmannen har sändt oss, sina förebådare, att begära husrum och uppehälle för sig och sitt följe — inalles trettiosex själar, förutom kvinnor och barn.

Item är hans afsikt, att i morgon, före kvällsolens nedgång åter bryta upp och då föra sitt hjärtenöje och ögonfägnad hem till sig, om hvilket alt vi fråge Eder, hans fästekvinnas fader, om Ni Eder detta behaga låter".

Efter det värden ännu i sin tur, om han är fyndig, försökt sätta förebådarne på tinnarne af templet, är man slutligen på det klara med hvarandra, och ölkippan gör sin rund parlamentärerna emellan, såsom ett insegel uppå att alt aflupit fredligt.

Nu spränger man bort i samma vilda fart som man kommit, medan hästarne ytterligare uppskrämmas af hårda saluter, och snart nog är man framme för att för brudgummen inrapportera det bemötande man rönt.

Någongång anbringar en eller annan upptågslysten ungdom nå-

got „djildər“ i vägen för förridarne. Så har det händt, att förridarne hindrats på sin färd af en öfver vägen gärdad fullständig gärdesgård. En annan gång hafva lågorna från ditforslade och sedan antända halmkast slagit mot ryttarnes hästar, som skrämda skyggat tillbaka. Men de käcke förridarne hafva raskt öfvervunnit alla hinder.

Brudgumståget sätter sig nu i rörelse mot byn till, föregånget af samme ryttare och intågar under ljudelig musik. Förebådarväsendet sådant det här är skildradt, förekommer ännu i Lappträsk socken och är talet så ordagrant som möjligt kopieradt efter ett därstädes, vid ett dylikt tillfälle hållet tal.

Förplägningen tager genast sin början och välkomstskålar drikkas under tiden, som brud och brudgum klädas. Då bruden är färdigklädd — hon klädes vanligen i granngården — tager prästen kappan på sig och handboken i hand och afvaktar brudparets inträde. „Först[1] inkommer dock en liten procession af spelmännen (vanligen 2 till antalet) som af alla krafter birfila sina fioler i marschtakt, samt de fyra brudtärnorna parvis, de första bära en grann matta och de två andra hvar sin utstofferade pall. Mattan utbredes på golfvet midt under pällen. Sedan mattan blifvit utbredd och pallarna stälda på densamma. aflägsnar sig processionen under full musik. Snart därefter inkomma åter spelmännen, därpå brudgum och brud, ledande hvarandra vid handen samt de fyra brudtärnorna och brudsätan. En af marskalkarne tager emot brudgummens hatt och han jämte bruden stiga under „himiln“, som uti bröllopsstugan utvisar platsen för den stundande akten. Någon gång inledes bruden af fadern, som först under pällen lämnar bruden åt brudgummen. Musiken afstannar och prästen framträder för att förena de unga tu.“ Ersättes den vanliga „brúdhimiln“ af den af „jämno“ formade, ställer sig naturligtvis bruden under den gröna kronan i taket, brudgummen under kransen.

Medan vigseln försiggår på vanligt sätt, skola vi taga tillfället i akt att beskrifva brudens och brudgummens klädsel. De äro nu för tiden oftast klädda på herrskapsvis och hafva icke bibehållit den ringaste lämning af de vackra nationaldräkter, som ännu i början af detta århundrade voro i allmänt bruk.

En bland dessa svenskarnes nationaldräkter från äldre tid, nämligen den som nytjades i Borgå socken, hade följande utseende:

„Brudgumsdräkten[2] och den manliga högtidsdräkten i allmänhet bestod af en lågkullad och bredskyggad svart filthatt med ett bredt svart band omkring och framtill på detta band ett stort stålspänne, en hvit vadmalsrock, som räkte nedanom knät, försedd med ståndkrage och kantad rundt omkring, samt på ärmar, ficklock och knapp-

[1] A. O. Freudenthals uppsats Om svenskarne i Nyland i tidskriften Land och Folk. [2] I. Othmans föredrag.

hål med blåa eller röda snodder, därunder en lång blå, i framhörnen afrundad väst, likasom rocken sammanhållen af en rad stora svarta hornknappar; knäbyxor af sämsk, vid knäna prydda med stål- eller silfverspännen; hvita strumpor samt skor, smyckade med väldiga spännen af silfver eller stål.

Bruden, hvilken då likasom nu kläddes af en brudsäta, som ägde och uthyrde många af hennes grannlåter, bar en svart klädning, sammanhållen vid lifvet af ett bredt och grant bälte, blommor på bröstet, pärlband om halsen, och på hjässan („brudhufvudet") en två till tre kvarter hög mössa, som var gjord af ljusröd shirting eller skirt tyg i puffar omkring en ståltrådsstomme. På ytan var den öfversållad med rosor och gröna blad. Denna hufvudbonad nytjades blott af brudar. Vid vanliga tillfällen buro kvinnorna „stykk o mysso". Denna senare („mysson") utgjordes af en pappersstomme af ett klufvet nötskals form, som var öfverklädd med svart, hvitt eller kulört blommigt siden, samt sattes tvärs öfver hufvudet på hjässans bakre del; underifrån denna stomme utgick åt pannan till „stycket" en bred, fint virkad spets, som täkte största delen af det från en bena midt i pannan slätkammade håret; baktill pryddes stommen af en väldig sidenrosett i samma färg som kullens."

Denna hufvudbonad anträffas ännu här och där hos gamla kvinnor, ehuru den numera hålles gömd i kistan.

Till de säregna, fäderneärfda bruken hörde äfven och torde ännu höra seden att vid brudens klädsel sätta penningar i hennes ena sko, i hvilken sed man vill se en symbol af den blifvande välmågan i de ungas bo. Några kostliga af vidskepelse beroende uppträden skall man äfven någon gång vara i tillfälle att se. Så skola de båda kontrahenterna vid vigseln hvardera försöka skjuta sin högra fot framom den andras. Den, som lyckas häri, skall blifva rådande öfver den andra. Likaså skall vid knäböjandet den som först faller på knä, blifva den andra underdånig. Därför händer det att de, hvilka skola sammanvigas, „stå o äntras hoko som först ska fall nér". Lyckas bruden falla på brudgummens rocksving, får han ej makt att vara elak mot henne. Vidare säges det att den, som aflägger vigseleden med högre röst, får makten. Under vigseln skola brud och brudgum stå så nära hvarandra som möjligt, för att icke onda ögon må kunna se emellan dem och dymedels gifva upphof åt tvedräkt och oenighet.

Som redan nämdes, äro brud och brudgum numera klädda i det närmaste såsom tidens ståndspersoner; bruden bär dock svart klädning, mera sällan hvit. I stället för den höga och granna hufvudbeklädnad, som förr utmärkte bruden, brukas numera blott en dubbelkrans af konstgjorda blommor omslutande en myrtenkrona, till hvilken hvarje flicka omsorgsfullt under många år odlar en myrten i kruka.

Dock vill den skrockfulle påstå, att aldrig någon brud får krona från sin egen myrten, ty så snart en flicka blir trolofvad, går hennes myrten ut; och anses det därför som ett mycket godt tecken, då någons myrten börjar vantrifvas. Blommor och band samt urkedja med vidfäst medaljong utgöra för resten brudens prydnader[1].

Sedan[1] vigselakten blifvit slutförd, ställer sig det unga paret „upp i gávəln“ för att under musikens ljudeliga toner mottaga alla närvarandes lyckönskningar, först af prästen och sedan af sätan, tärnor, talmän, „passare“ eller „skänksvenner“, släktingar och öfriga gäster, hvilka alla under lyckönskandet ofrivilligt taga vissa steg af och an åt sidorna i takt med musiken. „Äfven[1] ser man stundom brudens föräldrar bland de lyckönskande, men icke hör det nödvändigt till saken och anses af somliga vara menligt för det unga parets välfärd. Härefter ordnar den förnämste skänksvennen, densamme, som kringrest och bjudit gästerna, desse vid middagsbordet, som vanligen dukas i hästskoform. Brud och brudgum intaga högsätet; vid brudens högra sida sitter brudsätan (= „brúséton“) och vid brudgummens vänstra prästen, hvilken åter till granne å andra sidan får den egentliga talmannen. Öfriga gäster ordnas vanligen efter ålder, så att de äldre, förnämligast kvinnorna, få plats vid hufvudbordet.“

På några orter kan man emellanåt vid detta tillfälle blifva vittne till stor kruserlighet, hvarvid några bokstafligen låta uppleta och framskuffa sig till bordet af värdarne. Medan den ene sålunda anser sig ha fått en för hög plats, kan det hända, att den andre däremot anser sin värdighet ha blifvit för lågt uppskattad.

Ingen[1] af husfolket, ej ens brudens föräldrar, deltager i måltiden.

Sedan alla bordsgäster fått sig plats, knäppa de händerna i kors och välsigna maten genom att i tysthet hvar och en för sig själf frammumla en bön.

Så vidtager måltiden.

„Skänksvennerne[1] kringbjuda först brännvin ur silfverbägare (= „bigarə“) eller ett dricksglas, hvilka för hvarje gäst påfyllas ur en stor, kantig, hvit glasflaska, ej sällan förskrifvande sig från konung Gustaf III:s tid och bärande hans krönta namnchiffer. Maten består af färsk fisk, lutfisk, ugnstekt korngryns-, ris- eller mannagrynsgröt, köttsoppa med klimpar i (= „klimpsuppo“) samt stek med lingonsylt och kräm med tårtor och bakelser, hvarjämte ölstopen af trä (= „tjippona“) flitigt gå laget omkring, äfvensom en sup på fisken kringbjudes.“ Uppassningen vid måltiden ombesörjes, som sades, af skänksvennerne; brudtärnorna åter diska kärlen. När[1] måltiden är slutad, sjunges en psalmvers och framlägges en tallrik för insamling af penningar

[1] Se Freudenthals uppsats Om svenskarne i Nyland i tidskriften Land och Folk

för de fattige. Tallriken, som gör sin vandring bordet rundt, fylles under sin färd från den ena till den andra bland bordsgästerna med mer eller mindre frikostigt gifna penningebidrag. Detta kallar man „ti tjør upp päggar“ eller med andra ord „uppbära kollekten“.

Därefter uppstiga gästerna, tacka Herren för den mat och spis de åtnjutit och skingra sig för att dricka kaffe och lämna rum åt dem, som ej fått plats vid första serveringen. I[1] denna andra måltid (= „te anan löusn“) deltaga brudens föräldrar och det öfriga husfolket.

Sedan borden med sina bördor blifvit undanskaffade, kringbjudes vin åt de förnämligare gästerna, och prästen håller vanligen ett tal till det unga paret, men man ser på gossarnes och flickornas oroliga och väntande blickar, att de hoppas det talet ej må blifva långt, och man hör redan spelmännen sakta gnida fiolerna för att få dem i stämning, och — så börjar dansen, som fortgår med få afbrott till kl. 4 eller 5 följande morgon. „Först[1] dansas polonäs, i hvilken bruden föres af talmannen och sätan af brudgummen; under dansen ombytas damerna. Sedan dansas under aftonens och nattens lopp å orten brukliga danser, nämligen vals, polka, polka-masurka, jänka, fransk och svensk kadrilj, fyrkant, lilla svägerskan, skotska, kasakska, tre och fem man engelska samt hambopolka. I dansen deltaga med „fräsande fröjd“ både gamla och unga och man ser ofta gamla gubbar och gummor med lust och gamman svänga om alt hvad de styfva benen förmå“.

Bruden och brudgummen hafva mellan danserna sin plats på långbänken midt emot ingångsdörren. Framför dem är på några orter ställdt ett bord, det s. k. „brúbórdə“, öfverdraget med en hvit duk, på hvilket en öfvertäkt tallrik döljer den skärf, som hvarje bröllopsgäst här offrar åt den fattige. Äfven den fattige själf undandrager sig icke denna vackra sedvänja. Tallriken är öfvertäkt, på det den rike icke må förhäfva sig och tvinga den att rodna, som endast kan lämna en ringa skärf, men måhända gifver den af mycket renare hjärta. Ofta stå på brudbordet tillika 2 till och med 4 ljus i stakar, en karafin med öl samt tobakskardusen, ur hvilken hvarje rökare stoppar sin pipa.

„Ej[1] långt från detta bord vid sidoväggen är spelmännens plats. Instrumenten utgöras af två fioler, stundom äfven af en klarinett.

De äldre gubbarne (= bisana“) sitta för det mesta i hvardagsstugan och dricka med värden vid det s. k. „bisabórdə“, där såväl brännvinsflaskan som ölkipporna aldrig få bli toma utan ständigt påfyllas.

Så kallade „síarə“, „golvstondarə“, eller „snakabisar“ infinna sig, som redan blifvit nämdt alltid i mängd och upptagas med välvilja i dansen, få sig väl ock stundom „en tår på tand“.

---

[1] Se Freudenthals ofvannämda uppsats.

I Helsinge är „brúdsíandə“ förbjudet, men icke förty finnas „brúdsíarə“ mer än nog vid hvarje bröllop.

Dansen fortsättes emellertid till „stórljúsan dág“. „Klockan[1] 3 eller 4 på morgonen uppspelas polska; alla flickor dansa i ring kring bruden, hvilken inuti ringen i tur dansar med hvarje flicka. Sedan fatta alla gifta kvinnor i ring och nu måste bruden på samma sätt dansa med en hvar af dem. Så snart detta skett, taga gummorna fatt på bruden och föra henne i brudkammaren, alt under mycket motstånd af flickorna, hvilka i det längsta vilja försvara sin väninna och ej låta henne bortröfvas af gummorna. En stund därefter inkommer bruden beröfvad sin hufvudprydnad och med kronan i hand; en bindel knytes för hennes ögon och flickorna taga i ring kring henne, hvarunder bruden tager fatt i en af dem och sätter kronan på hennes hufvud. Denna anses nu blifva brud till först af de närvarande flickorna.“

Samma förhållande äger äfven rum hvad brudgummen vidkommer och äfven han erinras om att ungdomens sorglösa dagar nu skola utbytas mot familjefaderns ofta bekymmerfulla stunder. „Han[1] får på samma sätt dansa med alla ungkarlar, hvarefter hans ögon förbindas och han sätter sin hatt på en af dem; denne tros nu blifva näste brudgum. Därefter följer ringdansen med de gifta karlarne (= „bisana“) hvilka till sist eröfra brudgummen och föra honom ut i förstugan, under det ungkarlarne göra så häftigt motstånd, att stundom brudgummens rock rifves i bitar.“

I Pyttis[2] plägar efter slutad dans bruden lyftas och hurras af flickorna och brudgummen af gossarne, hvarefter hvartdera partiet under sång dricker sin forne kamrats afskedsskål. Ungkarlarne tömma skålen under afsjungandet af ungefär följande ord:

„resekamratens skål vi dricke, hurra, hurra!
vår värd, och vår värd han är den allra bäste,
han dricker ej af toma glas,
ej häller någon af hans gäster“,

hvilket, då gubbarne, för att reta de unge, skränande instämma:

„hurra, hurra, snakabussars skål vi dricke,
vår värd och vår värd o. s. v.“,

förändras till:

„hurra, hurra! resekamratens skål vi dricke,
tjäkubisar få däraf icke!“

[1] Se Freudenthals ofvannämda uppsats.

[2] Framställningen af bröllopssederna i Pyttis nästan uteslutande efter G. A. Åbergs föredrag.

Nu storma gubbarne fram för att taga ungfar i besittning. Som redan nämdes, uppstår härvid en skärmytsling mellan dem och ungkarlarne, någongång så hetsig, att den kan vålla skador både på hans kläder och person.

Då de gamle slutligen vunnit sitt mål, ordna de sig till dans och hälsa den nye medlemmen välkommen i sin krets. Efter dansen lyftas och hurras han, såsom ofvanföre nämdes, af sina nye kamrater, hvilka under afsjungandet af:

„Ungfars skål vi dricke, hurra, hurra!
Vår värd och vår värd o. s. v.“

dricka honom till.

Då ungkarlarne för att dölja sitt nederlag, begabbande falla in med:

„tjäkubisars skål vi dricke, hurra, hurra!
vår värd o. s. v.“,

förändra gubbarne sin sång och tömma skålen med orden:

„hurra, hurra! ungfars skål vi dricke,
snakabussar få däraf icke“.

Med samma ifver som gubbarne göra beslag på brudgummen, med samma ifver göra de gifta kvinnorna sina anspråk på att äga bruden bland sig gällande. Om man ock här går mindre hårdhändt till väga, söka dock flickorna så länge som möjligt förhindra „gummorna“ att nå sitt mål. Slutligen släppa de likväl bruden lös. Men innan hon värdigt kan inträda i de giftas krets och hälsas välkommen bland dem, utbytes brudkronan mot ungmorsmössan. Denna påsättes af „kásun“, om hvilken vi i ett annat sammanhang redan talat. Man har betraktat denna handling, då kvinnan första gången smyckas med detta slags hufvudbonad, såsom ingalunda oviktig, samt därför äfven, efter hvad det uppgifves, vid dess utförande iakttagit vissa ceremonier, af hvilka numera endast en återstår. Så snart „kásun“ fått ungmorsmössan behörigen påsatt, skall hon nämligen tilldela den unga makan en smäll på kinden. Denna kindpustaga skall vara henne en påminnelse om, att hon aldrig må förglömma sin hufvudbonad och sitt heliga äkta stånd. Det ansågs i tiden och mången anser det än i Pyttis för orätt, ja, nära nog syndfullt, om en gift kvinna aflägger sin mössa och går med blottadt hufvud. Då det emellertid blefve för dyrt att i hvardagslag begagna de köpta sidenmössorna, består man sig i hvardagslag andra simplare och billigare af kattun eller kläde. Dock sjunga bindmössorna äfven i Pyttis redan på sista versen af sin tillvara liksom de ock redan i andra trakter af Nyland nära nog helt och hållet höra till det förgångna.

Alt efter som sederna förändrats har äfven „kásuns“, liksom tal-

mannens, värksamhet vid bröllopen inskränkts. Numera har hon sig endast ungmorsmössans påsättande anförtrodt. Den tid, då hon helt och hållet försvinner, torde icke ligga långt borta, så mycket mer som „kásun“ aldrig förekommit inom de svenska socknarne med undantag af Pyttis.

Förr i tiden skulle hon, efter hvad det berättas, „gå föri brúdən“ eller vara som ett slags förkläde åt henne såväl vid lysningskalaset eller „fästningen“, som ock sedan på bröllopet. Ännu längre tillbaka torde den tid ligga, då „kásun“ första lysningsdagen följde bruden till kyrkan och där intog plats vid hennes sida. Numera besöka hvarken brud eller brudgum den dagen Guds hus. De göra det först, när deras tillernade äktenskapsförbund för tredje gången tillkännagifves.

På några orter är det icke så noga hvilken af de tre lysningssöndagarne brud och brudgum gå i kyrkan, fastän det vanligen sker första eller tredje söndagen, men en af de tre söndagarne måste de besöka Guds hus och höra sin lysning, om de vilja ha lycka i sitt äktenskap.

Men låtom oss återvända till bröllopsfesten! Sedan bruden, med iakttagande af öfliga ceremonier, blifvit utstyrd i sin lilla och nätta hufvudbonad af siden, inträder hon ånyo för att nu dansa med de gifta kvinnorna, i hvilkas krets hon för sitt återstående lif vunnit inträde. Efter dansens slut lyftes, hurras och drickes hon till af dessa på samma sätt som hennes man af gubbarne.

Härmed slutas på de flesta orter första bröllopsdagen och hvar och en förfogar sig till „kojs“.

Med beredvillighet låna grannarne bröllopsfolket kvarter under natten. Men då sällskapet är talrikt, och man icke kan åstadkomma bekvämlig plats för dem alla i grannskapet, tager man sin tillflykt till att bädda s y s k o n s ä n g, d. v. s. ett läger redes på det vida golfvet i stugan af långhalm. På denna bädd lägga sig då alla, någon gång båda könen om hvarandra. Detta sker förutan all tanke på att något opassande skulle finnas i detta bruk.

„Följande[1] dag (uggmórsdáin“) kl. vid pass 10 samlas gästerna åter. Ett mindre bord med hvit duk står nära gafveln af gäststugan. Spelmännen inträda, spelande en marsch och efter dem brudtärnorna bärande två brännvinsflaskor, två dricksglas och tvänne större brickor, den ena fullsatt med smörgås och den andra med ostbitar. Alt detta ställes på bordet, hvarefter processionen aflägsnar sig för att strax återkomma med ungfar och ungmor, klädda i vanlig hälgdagsdräkt, ungfar med hatt på hufvudet och ungmor med mössa och hvardera med hvita fingervantar på händerna. De ställa sig bakom det med

[1] Se Freudenthals oftanämda uppsats.

smör, ost och bröd fullsatta bordet, då ungmor glad hälsar alla, under det ungfar häller i den ena „moronsúpən“ efter den andra till förfriskning åt de af gårdagens och nattens mödor uttröttade. Alt detta försiggår under oafbruten marschmusik. Till sist komma äfven spelmännen, men en i sender, ty musiken får ej afstanna, så länge denna traktering (ųggmórsbýtə“) utskänkes.“

I Pyttis brukar man vid ungmorsbytets utdelande förära henne någon gåfva. Detta kallas kärrtu. Namnet har man ej utan skäl sökt härleda från finskan. Eurén upptager nämligen i sitt finska lexikon under kerrat: gåfvor åt bruden på bröllop, juoda kertaa: dricka brudens skål och därvid förära henne något. På grund af namnens likhet och öfverensstämmelsen i utförandet af den därmed betecknade handlingen hos den svenske pyttisbonden och vårt lands finska befolkning vore man frestad att antaga seden för rent finsk, därest den icke äfven skulle förekomma i Bohuslän i Sverige.

I Pyttis dricker man kärrtu på följande sätt. Ungmor och ungfar taga på ungmorsdagen plats vid ett med flaskor och glas fyldt bord. Hit framträda de, som hafva råd och lust att förära brudparet en gåfva. En del gifva penningar: 50 penni (sällan mindre) 1 mark eller mer, alt efter som råd och lägenhet medgifva; andra lofva en gris, ett får, en oxe o. s. v. Alla erhålla i gengäld ett glas vin eller en sup brännvin beroende på gåfvans storlek. En och annan försöker gifva handlingen ett sken af putslustighet, i det han t. ex. afgifver ett löfte med orden: „en oxe; = böu-öu!“

Låtom oss efter denna utflykt till Pyttis återvända till bröllopet såsom det gemenligen firas i Nyland och framföralt i östra Nyland.

Efter det „ungmorsbytet“ blifvit utdeladt, vidtager åter dansen och fortgår till kl. 2, 3 e. m., då frukostbordet dukas, och består maten nu af samma slags rätter som föregående dagen.

I sammanhang härmed vill jag anföra en dryckesvisa, som sjunges vid bröllop i Lappträsk:

„Får jag lof att dricka N. N. till,
N. N. är nog densamme som gärna dricka vill,
ehvad han säger nej, ehvad han säger ja,
Så är han nog densamme, som gärna vill ha,
Kom schabu, schabu, scha!“

På ungmorsdagen bryter man mot aftonen upp till det nya hemmet. De nygifta skola nu följas till sitt blifvande hem, där mången gång det egentliga bröllopet utdansas. Det kallas „hemkomstölet“ till skilnad från det vi hittils varit med om och som med rätta benämnes

„vælfariølə“. Afresan blir dock alltid något fördröjd, kanske för brudens skull, som ännu gärna vill dröja vid den gamla, kära fädernehärden och i sina kära systrars krets, som engång bruten, ofta lämnar intet annat öfrigt än minnet. Skilsmässan underlättas dock alltid något därigenom, att den unga kvinnan, då hon reser från hemmet, alltid följes af sina släktingar och vänner. Brudens föräldrar stanna dock vanligen hemma som husvakter. Tungt är det därför att skiljas; tunga regnmolnsskyar draga ock genom brudens sinne och brista ofta i ett ymnigt tåreregn. Det ligger redan i ordet farväl ett visst vemod; sällan uttalas dock ordet farväl med djupare vemod än då den unga jäntan tager afsked från hemmet och från hembygden, i hvars dalar hon lekande tillbragt sin barndoms oskyldiga sälla dagar och måhända de ljufvaste och lyckligaste stunderna i sitt lif.

Men lifvets allvar bjuder pjunkighet och sentimentalitet vika. Det ser ut som Nylands raska svenska befolkning med riktig uppfattning af förhållandena och för att på ett kraftigt sätt skingra brudens vemodstankar vidtagit den sed, som råder, då brud hemföres, nämligen att åka i den mest vilda fart och sålunda bokstafligen bortskaka vemodsstämningen.

Bröllopståget afreser i samma ordning som vid brudgumsfärden, och de nygifta taga sitt nya hem i besittning efter samma ceremonier, som förekomma vid brudgummens ankomst till brudens gård. Förebådarne bedja brudgummens föräldrar om tillträde för bröllopståget, och deras tålamod pröfvas nu genom lika många afslag, som tidigare i den andra gården. I det nya hemmet tillställes ett ståtligt hemkomstöl, hvarvid alt det bästa, som huset förmår, bullas upp.

Gästerne ordna sig kring bordet på samma sätt som vid senast beskrifna måltid.

Emedan ett antal nya gäster tillkommit, som ej ännu offrat något af sitt öfverflöd till de fattige, framlägges äfven vid detta tillfälle en tallrik, hvarå de offervillige kunna nedlägga sina gåfvor.

Snart blir det åter tid att upptaga de nog länge afbrutna danserna.

Solen kastar ock redan sina första strålar å nyo öfver bygden, innan det glada följet skingras för att njuta en stunds hvila.

Vid så fullständiga och grundliga bröllop, som här blifvit skildrade, dansas och ätes ännu en gång. Bruden utdelar sedan, ifall hon icke förut gjort det, de skänker, som redan tidigare blifvit omnämda, åt talmännen, svärföräldrar och öfriga släktingar.

Nu begynna de fleste rusta sig till uppbrott.

I afskedets stund lämna ofta de kvinnor, som haft matlagningen sig ombetrodd, åt brudparets närmaste släktingar litet af den öfverblifna bröllopsmaten, såsom: något hvetebröd, kött, stek, ost m. m. såsom „førnigg“ till de hemmavarande. Det är som ville de säga:

„Den lilla gåfvan skall du med dig hemåt föra,
du kan dock barnen små en fägnad därmed göra“.

På några orter plägar likaså hvarje matmoder hämta med sig något i matväg, vanligen några kakor hvetebröd af olika slag (kväitbrø o djästbrø) och ost. Detta kallas „føro“.

Medan flere af gästerne styra raka vägen hemåt, begifva sig stundom brudföljarne ännu engång till brudens barndomshem och undfägnas där med hvad som återstår af det egentliga kalaset. Stundom kan det till och med hända, att de danslystne efter musikens toner ännu här taga sig en lustig svängom. Efter några timmars förlustelse sker så ändtligen uppbrott och hemresa på allvar.

Sedan gästerna efter välfägnad, dans och glam afrest, öfvergår man i de nygiftas hem till de hvardagliga sysslorna.

Snart blir ungmor gammal och hon får kanske en gång den glädjen, att i det varma minnet af sin egen hedersdag hurtigt stöka och bråka, för att värdigt fira sina barns.

I enlighet med det ofvan skildrade firas bröllopen ännu på flere orter i östra Nyland. Helt naturligt är, att man i ett fattigare hem nöjer sig med ett mindre kostande och kortare bröllop. På många orter har man för sed att vid bröllopstågens framfärd, efter vigseln, äfvensom under dansen aflossa det ena skottet efter det andra.

Bröllopen hållas emellanåt omkring midsommar, vanligen på hösten, i synnerhet i oktober månad, då det viktigaste årsarbetet är fullständigt undangjordt och försummelsen sålunda blir mindre kostsam.

I sakens natur ligger det att bröllopen i skärgården icke fullt likna dem på fastalandet. Så t. ex. bortfaller helt och hållet förebådarväsendet. Ofta nog begifver brudgummen sig själf att afhämta prästen, som skall förrätta vigselakten. I västra Nyland åtföljes han vanligen af tvänne bruddrängar jämte roddare.

Då prästen, beledsagad af klockaren, på e. m. kommer, går spelmannen honom till mötes och följer honom med en rask marsch, som fortsättes under omväxlande med polskor och valser ända upp till bröllopsgården.

Redan innan båten lägger i land, aflossas skott på skott från båten, hvilka besvaras af andra skyttar på stranden.

Bruden söker få se brudgummen innan vigseln, dock så, att hon ej varseblifves af honom. Han åter bör undvika att „bemärka henne“ före vigseln. „Int[1] för de, att de har nogo på säj, men de annsés ändo allti líksom bätər o e so brúkə hær“.

[1] Se Skildringar ur nyländska skärgården af Otto Höijer, sid. 124.

Här sparas lika litet som på fastalandet på krafter och skosulor. En tretton, fjorton kadriljer på natten, „de e just lágomt“. Hela natten saluteras flitigt, och när „stugan blir för trång“, svänger man om i gröngräset.

Denna tafla företer ett brokigt virrvarr af idel glädje och hjärtlig uppsluppenhet. Det är ock värkliga fröjdestunder för skärgårdens hjärtliga och gladlynta människor.

För öfrigt tillgår det som vid bröllop på fastalandet. En och annan gång håller i stället för prästen en fyndig och talför gubbe[1] talet till de unga. Han påminner dem då bland annat om att det icke alla tider i lifvet blåser unnanförlig vind, utan om Han därofvan, som makten hafver, skickar en stark motvind, så är det bäst att refva med tålamod och öfverseende för hvarandra och kryssa mellan skären, tils vår Herre åter låter det vackra och fridsens sol lysa. Han slutar vanligen med den önskan, att det unga paret snart skall behöfva präst igen.

Härmed afsluta vi vår skildring af bröllopet och komma nu till dopet och därmed sammanhängande seder och bruk.

---

4. Barnets födelse och dop.

Barnet bereder ännu hvilande i moderns sköte henne många bekymmer. Hon måste nämligen under hela hafvandeskapet akta sig för att komma vid något, som kan vara otjänligt för barnets utveckling. Liksom hon å ena sidan söker stäfja sin nyfikenhet och afhålla sig från att begapa saker och ting, som kunde menligt invärka på fostret, så måste hon å andra sidan hafva akt uppå, att hon icke vidrör eller äter något, som är skadligt. Hennes dietetiska regler liksom äfven hennes öfriga funderingar äro ofta nog sällsamma. Den hafvande får sålunda icke äta harkött; ty då händer det lätt, att barnet blir „haramunna“. Fågelkött eller ägg åter skaffa den blifvande världsborgaren fräknar. Ingen må vidröra en kvinna under hafvandeskapet i ansiktet, ty detta lämnar genast märken efter sig uppå fostret. Uppstår en eldsvåda må den blifvande modern icke se åt elden till, ty faller skenet henne i ansiktet, så blifver barnets ansikte delvis eller helt och hållet belagdt med en högröd färg.

Genast vid sitt framträdande i världen blifver barnet föremål för lifliga omsorger, som gälla icke barnets vård och skötsel allenast, utan fastmer dess trifsamhet och lycka, som man tror sig kunna bereda

[1] Jmf. Skildringar ur nyländska skärgården af Otto Höijer sid. 130.

genom ändamålsenliga förfaringssätt. Redan första tvagningen gifver detta vid handen. Vattnet, som härvid skall användas, bemänges nämligen med salt och eldkol. Saltet har ju i all folktro en renande och bevarande kraft, elden desslikes en renande värkan. Vid olika tillfällen begagnas därför dessa medel för att upphäfva trolldom; i sistnämda fall söker man genom att bemänga badvattnet med dessa ingredienser motvärka onda stämplingar.

Men ej nog härmed; vid badvattnets bortkastande har man att tillse, att det hälles på en plats, som icke oskärats af något annat, såsom urinkastning eller något dylikt, emedan det i motsatt fall kunde medföra utslag på barnets äfvensom på dens kropp, som förorenat stället. Man plägar därför hälla vattnet under en sten eller dylikt.

Till en omsorgsfull moders första åligganden hör att göra korstecknet, hvilket hon liksom inlägger på barnets bröst, i det hon därjämte läser välsignelsen öfver detsamma. Alt detta gör hon för att skydda det mot onda tankar och „flak øgor".

Mer än en moder har sagt, att hon varit antastad af någon ond varelse, som velat frånröfva henne den lilla älsklingen. Hon har varit svag och den synvilla, som låtit henne under febertillståndet se någon främling med ett barn, har hon tagit för värklighet. Har någon annan en liknande erfarenhet att tala om för henne, styrkes hon i sin tro, att någon ond ande eller ett troll velat bortröfva hennes barn och lämna en s. k. „býtigg" i stället.

Ofta utgöras dessa „bytingar" af olyckliga barn, som af engelska sjukan (rachitis) angripits till den grad, att de sakna mänskligt förnuft eller ock talförmågan, äro snedvuxna eller missbildade på annat sätt. Sådant utbyte kan ske medan barnet är odöpt, ifall man icke dessförinnan vidtager vissa försiktighetsmått, såsom att uti barnets vagga nedlägga något Guds ord (hvilken andlig skrift som hälst), knifvar och andra äggvärktyg m. fl. saker, som vid dessa och andra tillfällen äro egnade att afhålla troll och onda andar. Att icke många föräldrar numera tro på slikt skrock är självfallet.

Då barnet är döpt, borde all fara vara öfverstånden. Dock uraktlåter modern icke att göra korstecknet öfver barnet äfven senare, då hon efter att hafva „lindat" det, nedlägger det i vaggan. I det hon gör korstecknet, framsuckar hon vanligen ett „Jesus välsigne", „Gud välsigne" eller „Herren välsigne".

Vid frågan om dopet framträder åter moderns kärleksfulla omsorg om barnet med all den värme och innerlighet, som är en moder egen. Det är ju på dess framtid hon åter tänker. Nogsamt vetande, att människan är skapad till olycka som fåglarne till att flyga och att människan självmant går ofärd till mötes, men att lyckan måste sökas, vill hon nu på öfvernaturligt sätt bereda barnet en framtid, rik på

lycka och sällhet. Då det föres till dopet (= „krissnigdjin“) inlindas uti dess kläder guld och silfver, ett mynt, bladet från en psalmbok samt salt och bröd. Härifrån skola nu de äskade jordiska förmånerna härflyta. Rikedom skall beredas barnet genom guldet och silfret, affärsgeni genom myntet, fattningsförmåga genom bokbladet och lycka i allmänhet eller tur (= „túra“) genom saltet och brödet.

Under själfva döpelseakten hafva faddrarne att iakttaga vissa försiktighetsmått. Så böra de se till, att de stå uppå en enda golftilja, icke grensle öfver en golfspringa; ty detta anses medföra förslappning i barnets urinblåsa. Af barnets sinnesstämning under akten göras äfven tydningar. Gråter barnet, då det begjutes med vatten, är det att befara, att det kommer att gå en svår framtid till mötes, ler det däremot, så kan man trösta sig därmed, att dess fjät skola leda öfver rosenstigar, hvarifrån törnet är undanrödt. Skriker det under det „Fader vår“ läses, anses det få god sångröst. De ansvarsfulla förpliktelser, som åhvälfvas faddrarne, blifva ute i lifvet såsom mycket annat blott toma ord utan all betydelse. Dock pläga gudmor (= „gumor“) och gudfar (= „gufar“) vid olika tillfällen komma ihåg gudbarnen (= „gubånən“) med snask eller någon annan mindre gåfva.

Då en „bárssäggskvinna“ blifvit förlöst från sitt foster, anses hon oren. Väl kan man vistas med henne under samma tak, men mot den hand hon räcker till hälsning, hyser den vidskeplige misstroende och skulle hon bereda någon mat, så skulle hon hafva gjort sig skyldig till ett brott. Väl undfägnas man vid barnets födelse med en extra förplägning, bestående i supen, ost och bröd, hvilket heter „få tånan“ och som utbytes grannar emellan, stundom äfven utom byn släktingar emellan, men denna mat är tillredd redan under den tid modern ännu kunde bestyra om sitt hus och blifver nu utdelad af någon bland husets kvinnor. „Útbýss“ till där boende släktingar „far“ fadern själf „me tånan“ d. v. s. bjuder hvar och en af släkten en sup, en bit ost och bröd.

Till själfva barnsölet („= „bársolə“) hämtar hvar och en sin „foro“ af olika slags hvetebröd och ost.

Efter det en moder stigit upp från sin „bárssägg“ önskar hon naturligtvis så snart som möjligt bli „kyrktagen“. Som namnet gifver tillkänna, skedde denna handling och sker ofta nog ännu i kyrkan. Likt en fallen synderska står modern, som blott uppfylt naturens, ja själfva bibelordets bud, i kyrkförstugan och väntar att vid tröskeln i hela menighetens närvara af prästen efter öfliga ceremonier blifva löst och friköpt från en handling, som underligt nog blifvit tydd och hvilket ännu mera måste förvåna en, fortsättningsvis tydes som oren. Sedan hon nu blifvit återupptagen i församlingens gemenskap, har hon åter liksom andra människor rätt att lefva och röra sig.

Några med barnets födelse och första vård förbundna vidskepliga föreställningar, må ännu här tilläggas:

Man bör vid födelsen mottaga barnet, om det är en gosse, i en ullkjol, ty då skall han lätt vinna flickornas tycke; är det ett flickebarn, bör det insvepas i en ullskjorta, på det att den blifvande jäntan må få „karltycke“.

Under det första året bör barnets kläder förfärdigas af gammalt, på det att det icke må blifva en „slitvarg“.

Af gamla skjortor gjorda kläder skola göra flickan omtykt af gossar.

Lär sig ett barn att först säga pappa, blir det följande en gosse, säger det först mamma, blir det nästföljande en flicka.

Vi hafva sett huru allmogen firade den viktiga tilldragelse i människans lif, då hon genom äktenskapet förenar sig med en annan; vi hafva sett hvilka plägseder och bruk folket har förbundna med den betydelsefulla tilldragelse, då en människa genom födelsen inträder i lifvet. Det är icke utan skäl vi här öfvergå till de handlingar, plägseder och bruk, som äro förbundna med den tilldragelse, då en människa hunnit målet, då hennes lifsgärning, om än vi ej kunna anse den fullbordad, dock afslutas genom döden.

---

5. Begrafningsceremonier.

Då en person afsomnat och man öfvertygat sig om, att den sjuke nu gått „all världens väg“, tages den döde bort från sin bädd för att tvättas samt bortföres till någon uthusbyggnad. Denna flyttning försiggår dock först sedan man öfver den aflidne sjungit någon psalm, hvilket äfven iakttages, då liket nedlägges i sin kista (= „tjistläddjis“) och svepes.

Natten, förrän liket skall föras till sin sista hviloplats, vakar man öfver det, sålunda visande den aflidne den sista väntjänsten. Kistan ställes på tvänne stolar midt på golfvet. Invid densamma brinna flere ljus, under det släktingar och äfven andra, grannar och vänner till den aflidne, intaga sina platser vid borden och på bänkarne och tillbringa en stor del af natten under sång och läsning.

Då morgonen instundar, infinna sig redan kl. 6-tiden ytterligare byamän och grannar.

Psalmsånger uppstämmas. Det gör ett gripande intryck att en sådan morgon inträda i „döjjershúsə“. Den döde hvilande med aftäkt ansikte i sin kista, omgifven af de strålande ljusen. Omkring

den döde de lefvande: kraftiga gestalter med de djupt allvarliga dragen och den kraftiga, från hjärtats djup framvällande högtidliga psalmsången.

Slutligen framträder någon, som är „läsankár“, uppläser några böner, slutande med välsignelsen, hvarefter locket tillskrufvas eller ock låter hammaren sina slag falla på de träspikar (= „dummliggar“), som sluta till den sista hvilokammarens dörr.

Bärarne framträda för att utlyfta kistan, hvilket äfven sker under psalmsång, som ännu fortsättes, då processionen sätter sig i rörelse.

Före afresan undfägnas „begrafningsföljet“ med kaffe och annat, som inbegripes under namnet „traktering“.

Då en familjefader utlyftes, framträda barnen och de närmaste anhöriga för att värkställa detta, sedan först alla närvarande gjort korstecknet öfver den aflidne och på detta sätt tagit afsked af honom.

Sedan kistan blifvit utflyttad och tåget är redo att sätta sig i rörelse, framträder någon släkting och håller å den dödes vägnar ett tal till de kvarlämnade. Han uppmanar dem att hafva tröst och låta sorgen och bekymren vika. Döden är ju nödvändig och oundviklig och det är just den, som sist ändå skall återförena dem alla, som varit hvarandra kära här i lifvet. Den aflidne har blott gått bort för att bereda rum och väntar där sina kära kvarblifna.

Sorgetåget skrider långsamt fram från hemmet. En eller två personer åka framför liket som ett slags förebådare.

I närheten af kyrkan stannar tåget för att invänta „motringning“, hvarefter det skrider fram mot „kyrkobalken“.

Kistan nedlyftas och utställes till allmänhetens beskådande. Härifrån bäres liket sedan in på kyrkogården under kyrkklockornas ljud och beledsagadt af prästen eller prästerne, hvarpå kistan sist nedsänkes i grafvens gömma.

Faller nu sand ned från grafvens kanter, så bådar det, att någon af familjen snart skall vandra efter. Efter slutad jordfästning egna de kvarblifne den döde sin sista hyllning genom att kasta några „handfullar“ mull på kistan. Mången underlåter dock denna sed; af hvilken orsak är svårt att säga. Man behöfver icke tro, att de uraktlåta denna hyllningsgärd af brist på medkänsla; allmogemannen är reserverad och visar icke gärna sina känslor i ord och åtbörder. Han är rädd att utsätta skära känslor för oskärande blickar. Händer detta honom någon gång, blyges han och är „illtykt“ däröfver.

Hemfärden företages i den ordning hvar och en hinner. Man samlas till „grafgården“. „Värdarne“ stå och invänta hvar och en med förplägning. Sedan kaffet blifvit inmundigadt, börjar måltiden på samma sätt och i samma ordning som vid bröllopet.

Det är klart, att en så betydelsefull och dystert allvarlig tilldra-

gelse skall gifva folktron stoff till hvarjehanda förmodanden och gissningar, hvilka blott tjäna till att visa hvilka irrfärder människoanden gör, då den går utöfver det ändligas gräns. Mången antager, att människan i samma ögonblick hon dör („sälas“) ser sitt framtidsöde samt att hon genom sina miner förråder dess beskaffenhet. Den mera fördomsfrie finner dock lätt, att de växlande skiftningarna i anletet framkallas af den olika dödsorsaken.

En folktro af helt annat slag åter påbjuder att aflägsna fjäderdynor från dödsbädden för den händelse dessa innehålla fjädrar af kråk- och höksläktet, (i Helsinge äfven fjädrar af höns) ty dessa bidraga att försvåra dödskampen.

En och annan mormors mormor eller farfars farfar har midt i kolmörka natten sett himmeln plötsligt stråla till så att man kunnat taga upp en knappnål från marken. Följande dag har han hört, att samma tid någon i byn dött och han visste då, att himmelen öppnats för den aflidnes själ.

Att dö under en stormig natt har någon gång under äldre tider kunnat vara i hög grad menligt för den dödes goda namn och rykte.

Ropar den döende under feberyrseln någon person vid namn, tror man, att han kallar honom efter.

Är likets högra öga öppet, anses det betyda, att en mansperson af familjen eller eljes från samma gård dör; är däremot det vänstra öppet, betyder det, att en kvinna snart följer efter.

Draga korpar öfver liktåget, förmodar man att den aflidne dött osalig.

Då liket är utstäldt i „vakanstuvun“ ser man till att ej späda barn må bli i tillfälle att krypa under kistan, som uppbäres af tvänne stolar. Man tror nämligen, att de små under kistan skola se den aflidnes blifvande framtid, antingen han blifver en arfvinge till Guds rike eller ock nedkastas i pinorummet samt att de af denna syn till den grad uppskrämmas, att de förlora förståndet.

Samma tror man förhållandet vara med hunden, hvilken folktron på grund af dess trohet, som sträcker sig ännu till den aflidne, i allmänhet tillägger dylika „tjänniggar“. Gräfver hunden en grop i marken på „manngårn“, förebådar den därmed ett dödsfall. Likaså om den enständigt några nätter upphäfver ett klagande tjut utanför någon boning.

Emellanåt hör man förtäljas huru den ena människan är ovanligt tung vid bortförandet till grafven, så att både hästar och bärare äro nära att digna under bördan, medan andra åter äro ytterst lätta. Äfven detta har gifvit anledning till framtidsprofetior och anses den, som kännes tung, gå ett oblidt öde till mötes. Han är altför mycket fäst vid det jordiska och det antages, att hans tankar liksom binda

honom vid hemmet och det på ett kännbart sätt. Icke ovanligt är det därför att, då ett liktåg sätter sig i rörelse, körsvennen tilldelar kistan ett slag med tömlyckan, innan han manar uppå hästen. Genom detta slag liksom tillkännagifver han åt den döde kamraten, att det nu är tid att „kast loss“ från det jordiska hemmet och att det icke hjälper att spjärna mot udden, utan att det är bättre att följa med godvilligt, än att onödigtvis uttrötta hästen.

Andra åter tro, att ett lik blir tungt, om man missuppskattar dess vikt och menar, att det icke väger något.

Mången gång har man sett en afliden gå igen. Detta söker man förekomma därigenom, att man genast, då liket utlyftes, vänder stolarne, på hvilka kistan stått, med fötterna uppåt. Samma värkan har äfven ett för tillfället knutet s. k. „femlyckoband“, hvilket man binder omkring den aflidnes ben för att hindra den aflidne att gå igen.

I allmänhet äro de döde fredade för hvarje handgriplighet. Icke engång tårar få fällas på liket, emedan då någon åkomma „fastnar“ på den som fält dem. Stundom händer dock, att den vidskeplige genom den dödes vidrörande, söker vinna någonting och skyr då icke att begagna sig af medlet. Så anser man att ett slags förhårdnad, rörlig växtknöl under huden, „fläin“ kallad, kan fördrifvas, om man trycker på det sjuka stället tre gånger med den dödes vänstra namnlösfinger (riggfiggər). På enahanda sätt anser man sig äfven kunna bota vårtor (= „vartor“) och fräknar, och tror man att de skola häfta vid den döde och med honom blifva begrafne. Tvålen, med hvilken liket tvättades, tjänar som botemedel mot frossa, om litet däraf ingifves bland kaffe.

I körredskapen, särskildt i rankorna, hvilka man användt vid forslandet af ett lik till grafven, tror sig den vidskeplige finna ett skyddsmedel mot „marun“, hvilken vi senare skola utförligare omtala.

---

6. Högtiders firande i Nyland.

Vi hafva i det föregående sökt skildra de för vår svenska allmoge säregna seder och bruk, som voro förknippade med trenne de mest betydelsefulla tilldragelser i lifvet. Vi skola nu låta det kyrkliga året blifva ledare vid minnets vandring bland seder och bruk, hvarvid årets högtider skola i den ordning de följa på hvarandra tjäna som indelningsgrund.

Det är med julhögtidens ingång som allmogemannen liksom börjar sin tidräkning. Utom det att predikoåret då nyss tagit sin början

och det borgerliga är i sitt inträde, så har en gammal fäderneärfd vana gjort det lättare för honom att räkna sin tid efter årets högtider, mässor och marknader, om hvilka han utan almanacka påminnes bättre än att med tillhjälp af denna dela året i månader, veckor och dagar samt därmed belasta sitt minne.

Han talar därför om tiden mellan Jul och Fastan, mellan Påsk och Pingst, Johanne och Pärsmässan, Mikaeli och Allhälgon o. s. v., sägande: „det var så och så många dagar före eller efter Pärsmässan" o. s. v. Han stannar slutligen vid Tomasmässan, som äfven utgör begynnelsen för hans indelning af årets skiften.

Förrän vi öfvergå till skildringen af de skilda högtiderna, må vi till en början se huru allmogemannen mottager den vanliga högtiden söndagen (= sundáin).

I ett gammaldagshem med ursprungliga enkla seder slutade man förr och slutar så mångenstädes än sitt arbete kl. 6 på lördagseftermiddagen, ty då „riggs heljin in i himil o po jórd". Den, som arbetade utöfver denna tid, gjorde sig skyldig till sabbatsbrott. Om en för icke så lång tid sedan i Pärnå afliden prästman, som stod i synnerdeles stort rykte för fromhet och gudlighet, berättades i Lappträsk följande: Han hade en lördagsafton i en af socknens utbyar sett folket arbeta ute på ängen. Han klädde af sig sina skor och bad husbonden stiga i dessa hans heliga fotplagg. Husbonden gjorde så och hörde genast huru kyrkklockorna ringde i himmelen.

Modern eller dottern städar, fäjar, putsar och ordnar allting i stugan till hälgen. Huslighet, snygghet och ordningssinne äro egenskaper, som i allmänhet utmärka den svenska befolkningen i Nyland. Sedan badar man och tvättar sig och är nu beredd att mottaga hälgen. I och med sitt arbete har man nu bortlagt sina jordiska bekymmer.

Arla följande morgon är man redo att mottaga hälgdagen, då den blickar in genom fönstret. Värdinnan har redan tidigt varit till fötters. Är det sommar, hämtar hon i förklädet en mängd Johannegräs och strör gräset med „blommor och blader" kring golfvet, så att det sprider en angenäm, svalkande doft i rummet. Äfven om man icke går i Guds hus, ej häller har att befara något besök, „kastar man dock på sig" rent linne och kläder sig i högtidsdräkt för att med renhet och anständighet kunna fira hälgdagen; man går stilla och säfligt, på det man icke genom stoj och oväsen må ofreda den store Gudens dag.

Så blir det tid att fara till kyrkan och allmogemännen tyckas besöka Guds hus icke för att det så skall vara, utan kallade dit af hjärtats behof. Detta är i synnerhet fallet med skärgårdsbefolkningen. „Det blåser sällan så häftig vind, att man ej härifrån skulle kunna

fara till kyrkan“ och „ingen blir fattig af att gå i kyrkan“, äro tvänne vanliga uttryck. Deras klädedräkt för denna dag är ej häller den prunkande, bjärt lysande; det är mera de mörka allvarliga färgerna i klädseln, hvilka skilja denna dag ifrån veckans öfriga. Räcker råd och lägenhet till, utbytes den enkla bomullsklädningen någon gång mot en sådan af viktorin.

De hemmablefne fira sin gudstjänst på bästa sätt. Då kyrktiden är inne, tager mor merendels sin psalmbok ned från hyllan i vrån, sjunger och läser för gubben sin, som sitter med armbågen stödd mot knäet; i moderns knä har vid psalmtonerna inslumrat hennes lille son. Det vill nog hända såväl hemma som i kyrkan, att sömnen söker smyga sig öfver en vid åhörandet af ordet, men man undviker att inslumra, ty man vet att „he e syndasvämm som tyggər“.

Man må ej häller under kyrktiden gå att simma, ty då händer det lätt, att „nättjin drár äin ti botns“. Likaså afhåller man sig under denna tid strängt från hvarje sysselsättning. I Lappträsk berättade några trosstarka gummor för icke länge sedan huru det gick en stackars olycklig Pärnåflicka, som midt under kyrktiden plockade bär i skogen. Det lade sig nämligen en orm på hennes hufvud. Hon begaf sig då genast i väg till den fromme Hofdahl, den prästman, som vi redan tidigare omtalat. Han försökte läsa bort den, men fick den icke lägre ned än på halsen: Där blef den kvarsittande för hela lifvet. Då den vid någon handling blef störd, försvann den för ögonblicket, men kom så sedan igen. Badade hon t. ex., lade sig ormen på bänken, men intog snart nog sedan åter sin gifna plats.

På Hardom bys ägor i Pärnå socken ligger ett sumpigt träsk, som kallas „Djupängen“. Om detta berättas, att det förut varit en äng. Den dåvarande ägaren till ängen hade en böndagsförmiddag sammankallat byns ynglingar till „høtalko“. Till straff för det han missbrukade böndagen, sjönk helt plötsligt ängen i jorden med alt folk, som var där, förutom ägarens tjänare, som med våld blifvit tvungna till talkon. På midten af det nuvarande träsket finnes en upphöjning, som anses vara den forna ladan. Ännu i dag vill den skrockfulle ogärna besöka detta ställe på en söndag.

Sedan kyrkfolket hemkommit, äter man middag. På e. m. begifver man sig på några timmar „ti býss“. Ungdomen roar sig på gungan eller kastar „kurro“, slår „filppo“ och boll. De äldre åter gå för att hälsa på någon kär bekant eller emottaga de själfva besök af någon vän, som „gör sig besvär att hälsa på“. Samtalet vid kaffekoppen och pipan flyter då ganska ledigt, men när klockan lider till sex, begynna ofta de äldre söka sig hem. Detta är i synnerhet fallet i skären, där hälgdagsrocken och västen gärna då redan hängas hvar på sin spik i loftet och fiskartröjan igen kommer på. Näten bäras nu

ned i båten och mor går att mjölka korna; det är icke mera söndag, veckans hvardagsbestyr äro redan började.

Som vi redan nämde är det med Julhögtidens ingång som allmogemannen liksom börjar sin tidräkning. Denna högtid kan anses taga sin början redan med Tomasmässodagens ingång, emedan då alla svårare och långvarigare arbeten vanligen upphöra och många bland de lättare, som förrättas inom hus, äfven då afstanna. Bland dessa senare må räknas spinnandet, som alltid då upphör; mången tror nämligen, att, om man spinner mellan Tomasmässodagen och tjugondedag jul, rocken skall nattetid börja tvinna af sig själf till ett tecken däruppå, att man syndat. Liksom det är synd att spinna, är det enligt skärgårdsfolkets tro skadligt att syssla med notbindande altför nära inpå själfva juldagen.

„Julen [1], den efterlängtade högtiden, bereder dock husmödrarna under veckotal förut ansträngande göromål i den sedvanliga brygden och bakningen, samt slutligen efter Tomasmässan i lutfiskens under de bestämda tre dagarna försiggående beredning; däremot medför den åt männen i det hela taget ej något synnerligt att uträtta. På julaftonsdagen störas de dock vid första hanegället i sin „söta“ sömn af matmors stämma, som mildt manar dem till dagens betydelsefulla äflan. Alt egentligt arbete har redan dagen förut upphört. Nu återstår endast hemforslandet af ved från skogen och hö från ladorna för behofvet under hälgens dagar. Men detta jämförelsevis lätta göromål är af största betydelse, emedan det anses vara måttstocken för det kommande årets arbete, så till vida, att ju tidigare på denna dag alla nödvändiga sysslor blifva undangjorda, desto tidigare kommer alt arbete under det nya året att blifva uträttadt; men den, som i dag är försumlig och sölig, han får ock under det kommande året med sina arbeten åka på efterkälken, och därför skynda sig alla i denna dagens sysslor med en ilande hast. Snart nog blir det därför „ljúd i šällona“, och från olika håll höras i den tidiga morgonen inom kort klockors pinglande och klangen från bjällrorna, hvilka hälgen till ära framdragits från sina gömställen. Däremellan nås örat ock af körsvennernas locktoner, men stundom få vi äfven höra en ljudelig svordom, då midt i värsta hasten lasset stalp eller, än värre, den klent gjorda „tugun“ brast, till icke liten förargelse för den mindre omtänksamme, som under de förbiilande kamraternas begabbelse vackert får lof att blifva efter och söka bota skadan. Han tröstar sig dock med, att „he händər te bästa“, och „tídər än ti klukkon 12“.

Badstugan är då färdig, och har hos mången de gamla sedernas

[1]) Se Bg och F. J. V:s uppsats om Några högtiders firande i Pärnå. Album utg. af Nylänningar IX.

vän kanske väntat redan par timmar, färdig att mottaga det till hälgereningen skyndande gårdsfolket, som ock snart nog är i full fart med att taga och gifva sina modiga fyratio par på ryggen — med badkvasten förstås. Efter denna kraftansträngande, men icke desto mindre så behagliga och välgörande sysselsättning, samlas alla svettiga och röda som krabbor, nöjda kring de rykande kaffekopparne i stugan. Kvinnorna dricka sitt kaffe, den inträdande hälgen till ära, med doppa och männen få sig åter en liten knorr, som „mørar upp sinnə“. Oaktadt kaffet och knorren inträder emellertid snart en djup tystnad rätt som i en „vakanstuvu“, då och då likväl afbruten genom värdinnans bråk i den öppna spiseln, där hon „slås me katton“ och stufvar rågade grötfat i ugnen, sönderhackar den stelfrusna lutfisken och ser till att hennes abborrar blifva väl fjällade, så att de vid kvällsvardsbordet ej beskyllas för att „gå i ytterstöflar“. Gårdens öfriga folk samlar som sagdt härvid vett under tystnad, läsande någon tidning eller någon gammal bok.

Snart vandrar emellertid värden till spannmålsboden, åtföljd af en omtänksam dräng, som, medan husbonden fyller hafremåttet, förser sig med ett par bröd åt hästen till julen. „He drár alt ti húsə“. Hafren inbäres i stugan och bestänkes där med öl och brännvin, ty „ska de va júl, so ska de, int behøvər Pållə, Bruntə och Blakkin hällər bít i grobbon, för vi ha knavt omm trä“, säger husbonden“.

Likaså bestänkes på några orter halmen med en sup brännvin och litet öl förrän den bredes på golfvet. I västra Nyland tager man några strån i handen och kastar dem upp i taket mellan sparrarne och takbrädena. Då man kastar första gången, säger man: „nu sår jag råg“. Därpå tager man andra gången halm i näfven och kastar igen, under det man säger: „nu sår jag korn“. Så fortfar man vanligtvis tils alla sädesslag äro utsådda. Fastnar det många strån på sparrarne, blir det god äring; fastnar det endast få, blir det dålig.

På många orter begagnas ej mera halm om julen. Brandstodsbolagen ha förbjudit det. Därmed har äfven denna ofvanbeskrifna halmkastningsscen i slika hem försvunnit.

Sot må ej fällas i halmen, medan den är på golfvet, ty då blir det svarta ax i rågen det kommande året.

När man „bosar“ (= trampar sönder till boss) julhalmen, får man följande höst endast „boshalm“ (= halm, som lagt sig trassligt på åkern).

„Sedan[1] julens välfägnad i riklig mått o kommit husdjuren till godo, begynner man duka det långa bordet i stugan, kring hvilket snart gårdens alla invånare, män och kvinnor, husbondfolk och tjänare taga

[1] Se Nyl. Alb. IX.

plats. Och så börjar man den första måltiden med att „lítə smak upa“, hvarpå sedan följer ett det allvarligaste inmundigande af värdinnans alla goda och bastanta anrättningar, hvilka hälgen till ära, angripas med knif och gaffel, så att den femgreniga gaffeln denna gång icke alls kommer i bruk.“

Bland rätterna må i främsta rummet märkas den om Frös galt påminnande väldiga skinkan och de stora faten med sockrad ugnsgröt.

Barnen, som ofta redan vid tredje rätten ej stå sig mer än jämt, draga sig småningom tillbaka och samlas i grupper för att betrakta den utsirade julgranen, hvars påtända ljus redan en tid kastat sitt skimmer i stugan. Allmännare än julgranen, är den i taket upphängda kronan, bunden af halmstrån, genomdragna med sytråd. Den bindes på det bröd ej må saknas i huset tils höstskörden företages. Ofta är dock ingen fabel härmed förenad, utan barnen binda den blott för sitt nöje.

Går man julaftonen, medan folket sitter till bords, bakom fönstret och ser på de ätande, så får man veta, om någon i huset dör före nästa jul. Den person, som icke upplefver nästa jul, synes nämligen sitta hufvudlös vid bordet.

„Sedan[1] yngre och äldre ändat sin måltid, sluta alla snart en vid krets kring spiselhärden, och i skenet af dess präktigt flammande brasa är samtalet inom kort i full gång under skämt och glam, och tobakspipan har fått vika för cigarren eller papyrossen.

Men brasan slocknar, och kretsen spränges. Kvällens nödvändiga göromål i stall och ladugård måste uträttas, husdjuren glömmas allra minst på denna högtidsafton hvarken hvad ans eller förplägning vidkommer. När detta är slutfördt, återvänder en hvar glad och nöjd till den vänliga stugan. Endast husbonden dröjer, om han är fången i vidskepelsens garn, ännu där ute för att i hemlighet göra ett korstecken öfver dörrar och gluggar, sökande i sin vantro därigenom skydd mot kommande olyckor. Sådant är nu mera dock högst sällsynt, och alt gårdens folk är därför inom kort församladt på stugans långa bänkar. Nu riktas tankarne på högtidens egentliga betydelse, och i den stilla julkvällen hembära alla husets medlemmar under bön och sång sin innerliga tacksägelse åt alla gåfvors gifvare för hvad dem beskärts och unnats under det förgångna tidskiftet. Och snart är hela gården försänkt i hvila i den heliga julnatten.

„Julklappar“, så vanliga i städernas hem, känner bonden ej, och några särskilda gåfvor till julen familjemedlemmar emellan förekomma icke. Bondens frikostighet är icke bunden vid någon särskild person under dessa högtidens dagar, hon är lika för alla. Hans dörr stänges

[1] Se Nyl. Album IX.

denna tid aldrig för någon, hvem hälst det vara må, som nalkas hans gård. Hvarje främling, som på julkvällen stiger in i hans stuga, är hans gäst och vän och hälsas främst med välkomstskålen ur „kippon“, som under hela hälgen står på bordet, fyld med det fradgande, bruna julölet till egnas och främmandes undfägnad.

Juldagen får i bondens hem icke vara någon dag för sjusofvare. Nej, tidigare än vanligt flammar brasan och väcker med sitt muntra sprakande husfolket. Till att ruffa upp en, användas nu de gamla välkända medlen: kaffetåren och „knorren“. Ljusen äro åter tända i gran och fönster; snart ljuder andaktsfullt morgonbönen från det samlade husfolket, och husbonde och tjänare höja sitt tack och lof för den dyrbara skatt, som gifvits människorna under den heliga natten.

Snart nå äfven andra ljud våra öron i den tidiga morgonstunden, hvars mörker blott något brytes af de tindrande stjärnorna och den hvita snön. Det är bjällrors och klockors klang samt ljudet, som trafvarnes järnskodda hofvar framkalla mot den på landsvägen hårdt packade snön. Till kyrkan gäller nu färden, och den skall göras med god fart. Sällan får häller hästen sträcka benen raskare ut än just på julmorgonen. Och länge behöfver man ej häller bida, förr än det i ljus strålande templet skönjes i fjärran. Vänner och bekanta från många håll råkas här på kyrkbacken, och inom kort höjer hela församlingen i sång och bön sitt tack ur kyrkans heliga rum. — Återfärden från templet artar sig till en formlig kappkörning, och under denna täflingsfärd afgöres mången hästs goda namn och rykte för hela den kommande vintern. Hemma väntar man äfven med otålighet det återvändande kyrkfolket. Där komma äfven de första slädarne på stora vägen, som går strax nedanom gården. Först kommer den ena, så den andra grannen, och där kommer husbonden själf med Pålle.

„Hälsniggar[1] från tjyrkon!“ — „Kvar bläi du so läggə, som nu först kommər?“ — „Ja sku nu vänt tils prästn sku hinn säj ammən å när ja kom út, hadd tom ádra räidan fari å. Ja visst int om grannas'n va als inn utan vénd omm jínarst, so nó kund han järna hinn häim iföljə me ádra, når han va halv véjin, när adra kom út, men sku han ha börja ti líka me me, so nó ha han havi arbäit ti nýårə, innan han a hånni häim. Stålbärg, han me fríspriggarn, han bläi bakett, som he sku ha vari svipa o po fjärdn lämma ja allihóp.“

Med juldagsmorgonen är följande fabel förbunden. Den vidskeplige lockar in hönsen för att spisa frukost inom en på golfvet nedlagd, af halm virad krans, på det att de, kantänka, ej skola värpa sina ägg i främmande gårdar. Tuppen skall stå midt i ringen och galar han, så bådar det ägg och ungar mera än vanligt.

---

[1] Se Nyl. Album IX.

„Under[1] juldagen är vistelsen i gården ganska enformig, då vanligen naturen tager ut sin rätt efter den intagna frukosten, så att vi efter slutad husandakt finna de flesta taga sin lilla „lur“. Alt „býssvandrandə“ anses nämligen oförenligt med god sed, och den som sätter sig häröfver utmärkes med titeln „júlsvín“ och mot honom ropar man uff, uff.

Juldagens afton tillbringas vanligen åter med bön och sång. På något ställe höres väl tvärtemot det gamla bruket skratt och glam redan på aftonen af denna högtidsdag. Men egentligen är det först Andra dag jul som roligheten och lekarne begynna. De fortfara sedan äfven „julmellandagarne“, ty få äro de bondehem, där det hårda arbetet skulle vidtaga redan under dessa dagar, dem kroppsarbetaren på vår svenska landsbygd af ålder betraktar som „halvhelidagar“, på hvilka hvarje tyngre arbete bör vara bannlyst. Dessa fridagar torde nog äfven vara honom till nytta och en glad hågkomst under hela året, åtminstone på de orter, där icke brännvinet förgiftar glädjen.“

Den i ett tjokt lager på stugugolfvet utbredda halmen anses, som redan nämdes, ännu på de flesta orter höra med till hälgen. Gul och vacker glänser den, då den i den öppna väldiga spiseln muntert fladdrande brasan kastar sitt sken kring den rymliga stugan. Det mjuka halmtäcket på golfvet framkallar en behaglig känsla af värme om fötterna på dem, hvilka höst och vår så ofta få traska i vätan. Framföralt är halmen kär för barnen, som här få tumla om i glada lekar. Men äfven de äldre tillbringa ofta kvällstunderna under lek och glam. Gäller det envigeslekar, t. ex. att draga handkafvel, kan man någongång till och med få se en gammal flintskallig gubbe pröfva sina krafter i täflan med en yngre generation. Blir gubben rätt uppspelt, kan han måhända fås att visa sin vighet, genom att taga „stikkon“ från „laggstóln“, hvilket tillgår sålunda, att man, sittande på fötterna på „laggstóln“ söker med munnen borttaga en på någon af långstolens yttersta ändar lagd pärtsticka, utan att stolen vippar eller att man annars tager öfverbalans.

Är ungdomen talrikare samlad, leker man „sticka ögat ur skomakaren“, „nappa stek“, „gås och räf“, Blindbock“ m. fl. Den sistnämda leken tillgår sålunda, att någon af de i leken deltagande leder blindbocken, hvars ögon äro förbundna, mot en vrå, under det han säger följande ord:

Läjd, läjd blinnbukk
Kvart ska ni läjd me?
Til bondegård.
Kva djör ja tí?

[1]) Se Nyl. Album IX.

It grøt o mjölk
Kvar får ja stjäjd?
Tá Maja Lisas gámbəl træskón.
Tá fast när du får o it när du når",

hvarefter „blindbocken" söker taga fast någon af de närvarande.

„Gås och räf" lekes såsom följer:

Någon af de största deltagarne i leken utses till „gåsmamma" och ungarne uppställa sig i rad bakom henne. Räfven söker fasttaga den sista i ledet, under det hela raden dansar omkring i rummet hållande hvarandra i hand och sökande att skydda den sista. Därmed fortsättes tils räfven plockat bort alla ungarne.

„Gömma ring". De i leken deltagande sitta på bänkarne utmed stugans väggar. Den gömmande går i tur till alla med ringen, som han låtsar gifva åt hvar och en bland de i leken deltagande, i det han säger: „göm, göm ringen, vis den åt ingen". Sedan han gått till hvar och en, frågar han: „hvem har ringen?" Den, som gissat rätt, går med utdelaren af ringen afsides för att åt ringinnehafvaren, som skall bortgiftas, utse en lämplig maka eller make. Man sätter vanligen tvänne på förslag och låter ringinnehafvaren välja t. ex. mellan en tistel och en rosenknopp, där tisteln kan vara en henne kär person, då rosenknoppen kanske kan vara någon rödhylt gammal bacchidyrkare.

Att „gömma ringen med förbehåll" tillgår sålunda, att man till någon lämnar ringen med det förbehåll, att denne lämnar klenoden till den fagraste, listigaste o. s. v. Då man hunnit kretsen ut, begynner man uppnysta förbehållen, hvilket ofta tillgår uppsluppet, men någongång till och med kan ge anledning till missnöje.

„Låna eld". Den lånande går omkring och frågar: „får jag låna eld". „Gå till nästa granne, han har bastun varm" lyder svaret. Under alt detta söker hvar och en byta plats — ju djärfvare man är, desto större nöjet — hvarvid den eldlånande söker få första bästa plats. Den som mist platsen, får åter i sin tur låna eld.

Att smussla ring på ett band och smussla läst, äro vanliga lekar. I den senare sitta de lekande på golfvet tätt intill hvarandra och med knäna uppåtböjda, hvarvid den sökande försöker få tag i lästen, då den fram- och återföres mellan de skilda deltagarne i leken.

„Nummerleken" med åtföljande pantstraff eller pantlösningar är mycket allmän. Vanligtvis dömes ägaren af sista panten att „hänga", hvilket tillgår på följande sätt: flickor och gossar stå i en lång rad utefter golfvet. Den förste, en gosse, håller mellan läpparne en slant, som hans närmaste granne — naturligtvis en flicka — skall taga med läpparne från honom. Så vandrar penningen från mun till mun, till dess den återkommer till den förste i raden. Leken har fått sitt namn

däraf, att enhvar i sin tur vid uppställningen säger: „ja häggər, ja häggər“. „Eftər hvem häggər du?“, hvarvid den person nämnes, som önskas närmast i ledet.

En annan pantlek eller rättare pantstraff är att „stå som ett blankt svärd“. Den, som utlöser sin pant härmed, ställer sig midt på golfvet och säger:

„Här står jag som ett blankt svärd,
alltid är jag en gosse (flicka) värd,
Den som vill ha mig,
må komma och ta mig“.

Stundom sjunger en självsvåldig ungersven:

„Om ej flickorna vilja ha mig,
så må gummorna komma och ta mig“.

hvarvid någon kommer och leder honom bort.

„Att draga timmerstockar“, tillgår sålunda, att delikventen med pannan skrubbar mot någon dörr eller kakelugn.

„Att ropa sin kärestas namn genom spisen“, „att falla i brunn“, „att gå med tiggarpåsen“, „tre lögner och tre sanningar“ äro alt vanliga pantstraff.

Ringlekar äro isynnerhet i skärgårdstrakten mycket allmänna — någon har ju sagt och det icke med orätt att Nyland är ringlekarnes hemland; men dessa förbigår jag här och komma de att ingå i en följande del.

Här och där går man omkring med „stjärnan“, hvarvid trenne föreställa de tre vise männen från Österland, den fjärde åter Herodes o. s. v.

Vid sitt inträde hälsa de vanligen med följande ord:

„Goder afton, goder afton
Båd kvinnor och män,
Husbönder, matmödrar,
Pigor och dräng,
Vi önska Er alla god jul och ett godt nytt år“.

Därpå uppstämmes följande julpsalm: „Det eviga ljus här bryter in“ o. s. v. På psalmsången följer tiggeriet, hvarvid man begär penningar, brännvin, öl, kött, fläsk, ljus, ost, smör, hafre m. m. Få de något sjunga de: „Goder natt! Hafver tack För er hederliga skänk, Den skall vara Gud i betänk“. Få de ej något, sjunga de: „Goder natt, goder natt, Ert gnidarepack“ samt tillfoga härvid de mustiga slutstroferna af en variant af Staffansvisan:

Denna Staffansvisa, upptecknad i Nyland på 1830-talet, Afz. N:o 99, lyder sålunda:

Staffan var en stalledräng —
vi tackom nu så gärna,
han vattnar sina fålar fem —
alt vid den ljusa stjärna.
Dagen synes icke mer
fast stjärnorna de lysa.

Tvänne voro de röda —
vi tackom nu så gärna,
de ville hafva sin föda —
alt vid den ljusa stjärna.
Dagen synes icke mer
fast stjärnorna de lysa.

Tvänne voro de hvita —
vi tackom nu så gärna,
de voro hvarandra så lika —
alt vid den ljusa stjärna.
Dagen synes icke mer
fast stjärnorna de lysa.

— — — — — — — — — —

Vill ej dottren gifva ljus —
vi tackom nu så gärna,

— — — — — — — — — —

alt vid den ljusa stjärna.
Dagen synes icke mer
fast stjärnorna de lysa.

— — — — — — — — — —

Varianter af denna visa sjungas ännu i Lappträsk och Strömfors.

På många orter saknas numera julhalmen och i stället förnöjes ögat af smakfulla mattor, mellan hvilka här och där det renskurade golfvet lyser fram. Med halmen försvinna ock delvis barnens glada lekar. Detsamma synes äfven vara fallet med de äldres lekar; isynnerhet de styrkan och vigheten uppöfvande envigeslekarne, och detta är sannerligen att beklaga, ty sådana manliga idrottslekar äro till hälsa och nöje både för själ och kropp. Många ungdomslekar hålla dock i sig, nya tillkomma och bilda fortfarande ett gladt och förädlande samband den manliga och kvinliga ungdomen emellan.

Under de s. k. mellandagarne (= „millandagana“) d. v. s. tiden

mellan jul och nyår förrättas icke just något mera betydande arbete. Julhögtiden är lättingarnes „förlofvade tid“.

Med nyårsnatten och nyårsdagen äro några tydor förenade.

I Näsby i Strömfors socken ritar man med krita ett i en cirkel inristadt kors öfver stall- och fähusdörren nyårsmorgonen. Ringen är ungefär tre tum i genomskärning. Tecknets betydelse obekant.

Blåser det häftigt under nyårsnatten, skola många „högtuppsatta“ män i landet dö under årets lopp.

Bära träna mycket snö och är det töcknigt, blir det följande året sjukligt och bärrikt.

Snöar det nyårsdagen på morgonen, kommer under året företrädesvis barn att dö; snöar det middagstiden, dö företrädesvis människor i blomman af sin ålder; snöar det på aftonen dö åter gamla personer.

Räknar jäntan från nyårsdagens början alla hvita hästar hon får se, skall mannen, som åker med den hundrade i ordningen, bli hennes fästman.

Julens glada dagar äro många om ock korta. Visserligen börjar man sina arbeten redan omedelbart efter nyåret; dock vilja de icke rätt taga fart, förrän julen är slut (= „úttjørd“); detta inträffar först Knutsdagen (= „tjugundáin“). „Tjugundá Knút tjør júlən út“, säger ett allmänt gängse talesätt och nu börjas „uksvikuna, när man träggər λlíta o strapséra som äin uksə“.

Nu vidtager nämligen åter en tid af arbete och möda, och dagarne mellan Jul och Fastan svinna ånyo hän under värksamhet och äflan. Mellan dessa högtider inträffa dock flere bemärkelsedagar eller s. k. „halvhelidagar“ och skola vi till en början egna dem vår uppmärksamhet.

Kyndelsmässodagen (= „tjyndərs- eller kvindərsmässdáin“) möter oss främst i början af februari.

Är det då kallt eller riklig nederbörd, så blir det godt år; är det blida, regnar det i skördetiden enligt följande regel: „kvindərsmäss-blído e šördekvinnans kvílo“.

„Siffər“ eller „Siffrisdáin“, som infaller den 15 februari är närmast följande bemärkelsedag. Äfven denna dag ger man akt på väderleken, ty gammalt folk säger: „Får hanin up Siffrisdáin drikk úr takdruppə, so får uksn Maríedáin (drikk) úr rinnanbättjin“. „Maríedáin“ eller Marie-bebådelsedag inträffar den 25 mars.

Många egendomliga bruk, som förbundit sig med fastan, hafva länge bibehållit sig här och där i landsorten, ofta nog utöfvade mera på skämt än på allvar. Så talar man om, huru en omtänksam husmoder bör stiga tidigt upp, binda en liten riskvast och „basa bånən“, innan de ännu hunnit lämna sängen, på det de må blifva snälla och

lydiga. Stugan sopas därpå, men en del af soporna bär man till grannens gård i den föreställningen, att alla sopor framdeles skola samlas dit. Det har någon gång inträffat, att grannkvinnorna mötts på vägen och „most stá tær mə skammən för kvarádra“. På själfva dagen skall lefvas kräseliga och ätas „šú mål i kvar knút o äitt midt up golvə“.

Men så skall det äfven åkas och skurras på fastlagstisdagen. „Arla [1] på morgonen finna vi redan den glada barnskaran samlad invid skrinnbacken, som redan den föregående dagen flitigt öfversköljts med vatten, för att det må rätt lustigt bära af vid fastlagstisdagens täfling.

Här vid backen är det lif och lust, ungdom och hjärtefröjd, sådan som den kan uppstå blott hos raska pojkar om fastlagstisdagen på en ypperlig skrinnbacke. Står äfven någon pys en stund med hakkande tänder och „räknar trettiett“ i den bistra februarikölden, så nog far kylan snart sin kos, sedan han första resan i hvinande fart gjort färden långt ut på den å vikens is „uppmåkade“ banan och därpå rödbrusig och belåten, halar den tunga kälken uppför backen igen. Men ute vid hafsstranden bestås icke kälke åt alla, „men igga blír man rådlöus för he“. Där skurrar en helt styft ned på sin „ískuli“, som han redan i god tid föregående dag tillyxat af de långsmed strandhällarne upptornade isblocken. En annan glad ungdom har försett sig med mammas klappstol, vändt dess ben i vädret och trissar med denna egendomliga kälke gladt ibland de andra, än med hufvudet förut, än sidlänges ned för den af skrinnare vimlande backen. En liten man står där och ser något snopen ut, ty han har just kommit från bastun, hvarest han sett efter sin „ískuli“, men till sin fasa funnit den förvandlad till en våt fläck. En skalkaktig kamrat hade föregående kvällen rådt honom att tjära sin med omsorg bilade „kuli“ för att den sedan skulle löpa bättre samt att därpå sätta den i bastun, på det att tjäran riktigt måtte torka in.

Skalken försonar dock snart sitt brott genom att taga den lille kamraten i sin famn på en gemensam tur utför det hala. Så finna vi byns ungdom skurrande backe långt in på den stjärnklara kvällen, en del icke ens görande något afbrott för det annars oumbärliga middagsmålet, kanske den största uppoffring en tioårig mage kan göra. På denna dag förtjänar måltiden dock alt erkännande, ty så grundlig är den. Fläsk och ärter skola enligt häfdvunnen sed spisas denna dag, ty „fäitt ska he va fäittísdáin ti æra“. På en del ställen lär man förr hafva förtärt endast svinfötterna, på hvilkas ben sedan noga togs vara, ty de fördes därpå till skogen, där de kringströddes åt alla håll, på det att gårdens grymtande fyrbeningar om sommaren gärna månde

[1] Se Bgs och F. J. V:s uppsats i Nyl. Album IX.

hållas där samt finna ymnig näring af bär och örter. Denna fromma önskan lär dock nu mera sällan hysas, sedan lagens hägnande armar sträkt sig ända ned till böndernes svinhjordar, som hindras från att ströfva omkring i altför stor frihet och från alt härjande i grannarnes mindre väl omgärdade potatistäppor.

Men också ynglingen och ungmön, samt äfven de äldre skola på sitt vis fira fastlagstisdagen. Nu „ska lagglínə åkas“, och si det är något, som är roligt äfven för gammalt folk.

Släden framdrages, själfvaste kyrksläden, och prydes med täcken och brokiga ryor, så att det ser ut som om det bure af på friarefärd. Och snart stå både en och två och stundom flere sådana väl utpyntade åkdon färdigt förspända framför trappan, alt efter det huset har råd. Är något af gårdens föl så till ålders, att det bör inköras eller inöfvas, så i dag skall det då ske och ungbrunte får lära känna denna världens tunga. — Snart ila slädarne åstad med hejdundrande fart under bjällrornas muntra klang samt under skämt och glam bland de åkande, som under halft sjungande utropa:

„Åka, åka lagglin,
línə laggt som töumona,
knuppana som böunona,
stjältjin o stjävan
i grannas mórs nävan“.

I Liljendals kapell låta de två sista raderna:

Snärjon o bindon
bakom grannas lindon.

Eller också ropas med full hals:

„Stuppon o stjävan åt grannarne!“

I Pyttis heter det:

„Húska, húska lagglíni fágərt,
stjävstuppona uåt ádər,
líni som tyømona
o knuppan som byønona
o frøjji som möuruna“.

„Att[1] man utsträcker denna färd ganska långt och i dag åker rätt grundligt, bör ingen undra uppå, ty ju längre man i dag åker, dess längre blir linet på årets åker. Dessutom händer ej sällan, att man kör för sin hjärtanskär, och då slutar stundom ej vägen förrän

[1] Se Bg:s och F. J. V:s uppsats i Nyl. Alb. IX.

vid dörren till kärestans hjärtekammare, som kanske ock låtes upp för 'lilla vännen'."

Att man under fastlagstisdagen i främsta rummet fäster afseende vid linväxten, bevisar vidare den klädsel man på många orter bär under åkningen. Kvinnorna hafva ofta i stället för hufvudduk något linnekläde, antingen ett lakan eller en handduk, under det att de under kläderna inne vid barmen gömma en „línknukko". Ogräset som önskas „bakom grannas lindon", söker mången förekomma därigenom att man tidigt på morgonen sopar golfvet och bär soporna inpå grannens område samt aktar sig för att under dagens lopp företaga något arbete, som skulle förorsaka att sopor samlas. Finnes färdigt spunnet lingarn, söker man under denna dag koka och tvätta det för linväxtens befordrande.

Snöväder under fastlagstisdagen betecknar dålig linväxt, solsken tvärtom.

„Šúspanstjäligg" kallas den som sist stiger upp om fettisdagen. Han skall om sommaren bära „kvätibytton" (= det kärl, hvari man på torra ängar kringbär vatten åt dem, som slå hö, för att de må få väta sina strykor, då de skola „kvät líana").

„Där ute[1] mot hafsbandet å skärgårdens öar och holmar äro hästarne lika sällsynta som sälarne hos upplandsbon. Skäribon behöfver dock ingalunda för den skull gå miste om nöjen, om han ock ej därtill har alt så bekvämt som landtkrabborna. Ute i skären, såsom till dömes på Herrskär, är skidlöpningen dagens förnämsta nöje, och nedför de brantaste bärgsbackar flyga löparne fram på sina snabba skidor långt ut i hafsisens vida, hvita öken. De täflande hafva ofta att skida ned öfver de svåraste enkom därför uppförda skvättar, ofta på blott en enda skida, och om i denna täflan pristagaren här ute icke sträfvar att vinna penningar eller dyrbarheter och icke ens en flickas ynnest, så är för honom ära n att blifva den främste dock en vida mäktigare sporre."

Fastlagstisdagen må man icke hugga ved ej häller tälja spåner, ty korna bli halta för hela sommaren, om de trampa på det, som blifvit hugget fastlagstisdagen.

Barnen få ej äta råa ärter, ty då bita flugorna dem under sommaren.

Gummorna taga fastlagstisdagen in rankorna, sätta dem under bordet, strö korn på golfvet mellan dem och locka hönsen att äta. I sådant fall värpa de icke utom sitt eget bo.

---

[1] Se Bg:s och F. J. V:s uppsats i Nyl. Alb. IX.

Ett par dagar efter fastlagstisdagen hafva vi „matismäss“.

„Mattə me sitt lågga šägg, lukkar bárnən útom vägg“, säger ordspråket och detta ordspråk gör vanligen skäl för sig. Nätterna äro visserligen ännu kalla; himlen hvälfver sig ofta hög och stjärnorna tindra skälfvande, men dagarne äro soliga och bländande ljusa. Snön begynner småningom smälta från taken och blir i långa tappar nedhängande på södra sidan af byggnaderna, en påtaglig bild af „Matte med sitt långa skägg“. Framför ri- eller ladudörren samlas barnen med fötter röda som gåsens under de soliga middagsstunderna. Vintern och sommaren begynna redan sin kamp om väldet. Man lefver ännu i ovisshet, visserligen icke om hvem som skall segra, utan när vinterns välde skall lykta. Det kännes därför frestande att söka skapa sig ett slags säkerhet. Förståndigt folk vill tro, att en kort vinter bebådas, om under dagens lopp ingen nederbörd faller; faller det däremot snö, om ock ej mera än att ett halmstrå täckes till sin halfva tjocklek, bebådar detta, att lika mycket snö ännu måste falla under vinterns lopp som det fallit härtils.

Ett annat ordspråk liknande det ofvannämda, lyder: „Mattə täkkər o Mattə väkkər“. Den förra delen af versen har afseende på Matteidagen (mot slutet af september). Höstdagjämningen inträffar denna tid och vintern begynner sin kamp med sommaren, ehuru det töfvar länge, innan den kommer till väldet och med sin hvita slöja täcker jorden. Huru „Matti“ åter om våren väcker, hafva vi redan ofvan sett.

„Matismäss“, säger skärgårdsbon, „uppstår alltid en remna i Finska viken — isen gör då första början med att sätta sig i rörelse.

„Mariedáin“ eller „Gámbəl Maríe“, som infaller den 25 mars, hafva vi redan ofvanföre omtalat. Mariedagen gör man följande väderleksiakttagelse: Så mycket snö som det under Mariedagen finnes uppå taken, så mycket skall det under „Valborsmäss“ ännu ligga kvar uppå marken; fryser det under „Gámbəl-Marie-natten“ (natten mot „gámbəl Marie“) blifver det nattfrost under de följande fyratio nätterna.

Från Marie-bebådelsedag hafva vi ej långt kvar till **påsken**.

„Påsken [1], denna betydelsefulla högtid, har äfven i allmogelifvets seder gifvit anledning till mången egendomlighet, dock äfven denna alt mer försvinnande för den nya tidens bildningsarbete.

Liksom julen är äfven påsken en glädjens högtid, firad af kristenheten till minne af den stora tilldragelse inom återlösningsvärket, då ljus och sanning segrade, mörkrets och dödens makter blefvo slagna. — Denna fröjd, som under påsken lifvar sinnena, är därför mera en sådan segerfröjd, hvilken jublar i glädjetoner, då stridens lyckliga utgång blifvit viss. Äfven naturen bär här i norden under påskens

[1] Se Bg:s och F. J. V:s uppsats i Nyl. Alb. IX.

dagar ofta prägeln af en sådan segerns tid, då mörkrets välde med vintern flytt och vårsolen från klarnande blå sänder sina segrande strålar till lundarnes första sippor, medan flyttfåglarnas till hemlandsstranden återkomna glada sångarskaror för Herren i höjden tolka naturens tack och lof. Denna väldiga brytningsstrid i naturen mellan död och lif, vinter och sommar, har icke kunnat undgå att äfven inom mänskobröstet väcka mäktiga känslor, värka lifligt äfven på mänskosinnet. Förmodligen har solens och ljusets stora kamp mot mörker och död fäst vid påskens firande de många vidskepligheter, med hvilka man fordom sökte skydda sig och sin egendom mot det ondas anhang, mot skada, farlighet och alt ondt. Ännu kvarlefva dock några sådana bruk i våra svenska bygder."

Den sista veckan före påsk har blifvit kallad dymmel- eller dymmilveckan (fsv. „dymbəlvika"), emedan man därunder icke ringde uti kyrkklockorna, utan i stället begagnade en stång (= „dýmbil"), hvarmed slogs på ett bräde. Hvarje dag uti denna vecka hade sin särskilda betydelse och utmärktes därför med namnen blå-måndag, hvitetisdag, aske-onsdag, skär-torsdag och långfredag samt påsk-lördag. Numera plär man dock kalla de två första dagarna fri-måndag och lusti-tisdag eller fettisdag. Onsdagen heter i Pyttis „klukkónsda". Påsklördagen kallas vanligen stacko-lördag.

Många vidskepliga bruk och föreställningar hafva också bibehållit sig från äldre tider. I dymmelveckan må man ej tala om råttor, ormar och dylikt otyg, ty då blir stort öfverflöd af dem hela året. Rakan (= „Karun"), ungssopan (= „únssvipun") m. m. som tillhör bakugnen, samt sopkvastar, dynggrepar och dylikt må ej lämnas under bar himmel, ty då rida trollkäringarne på dem till Blåkulla.

Inga väfvar få ligga ute till blekning, annars kunna de förhäxas och linlanden fördärfvas. Inga linnekläder må tvättas och intet bohag utlånas.

Ask-onsdagen böra alla spinnrockar utflyttas, ty annars upphöra hönsen att värpa.

Det är dock framföralt vid de större högtidsdagarne eller rättare nätterna, man fäster någon vikt. „Natten[1] är tiden för mörksens gärningar; lögn och trolldom sky dagen af fruktan att komma i sanningens ljus. Därför vakar man under vissa nätter för att aktgifva på järtecknen, därför offrar man eller söker med korstecken skydda sin ladugård eller sitt visthus mot onda anslag och trolleri. Så plägar man på några orter sitta uppe hela långfredagsnatten på taket af någon byggnad, som blifvit tre gånger flyttad, för att under djup tystnad lyssna och lägga märke till hvad som under den natten månde

[1] Se Bg:s och F. J. V:s uppsats i Nyl. Alb. IX.

ske eller varsnas, ty däraf kan man sedan sluta till händelser under den kommande tiden, till lycka eller olycka, död eller lif, mord eller brand under det kommande året. Med dessa i vidskeplig tro sålunda lyssnande företager sig ofta någon mera fördomsfri ungdom att drifva gäck genom att i grannskapet frambringa allehanda besynnerliga läten, som sedan blifva föremål för de vidskepliges djupa funderingar. Äfven natten mot fastlagstisdagen samt påsknatten förehafves här och där en sådan vaka. Under påskaftonen förnimmes från skymningen in på natten i en del trakter ett väldigt skjutande med bössor och nickhakar, hvarmed man anser sig kunna bortdrifva och från sitt hus och och hem aflägsna de fruktade trollen och gastarne, som ju denna märkelsenatt skola vara synnerligen talrikt på benen. Trollpackorna eller häxorna, som redan skärtorsdagen genom att smörja sig ur sina smörjehorn rustat sig till afresa, företaga nu sin bekanta ridt till Blåkulla på ugnskvastar (= „svipur“), hvarvid de föra sin skatt af ull och hår till hin. Sitter man då på ett tre gånger flyttadt tak, utan att tala till någon människa, så får man se dem komma ridande i luften. Korstecken, som på denna kväll anbringas ofvan dörren till stall och ladugård, gälla som skydd mot ovänners onda uppsåt och de besök, som af dem pläga företagas i de nämda husen för att beskatta kreaturen på hår, tagel eller ull, hvilket sedan skulle kunna användas till nästans skada eller gagn, alt efter förhållandet grannarne emellan. I Liljendals kapell under Pärnå skall man hafva plägat under påskaftonen rida på en „svipa“ uti stall och ladugårdar, hvarigenom trefnad och välmåga skulle beredas hästar och hornboskap under den stundande sommaren.“

Vill en jänta se sin tillkommande, får hon det om påsknatten, ifall hon iakttager följande: Hon bör sopa sitt rum baklänges eller gå baklänges nedför trappan. Är detta väl undangjordt, skall hon sätta sig naken framför en spegel med två ljus framför. Dessa två ljus utvidga sig då i spegeln till en ljusallé, i hvilken hennes blifvande man ej skall dröja att visa sig.

Då emellertid som sagdt den tron råder hos de vidskeplige, att hin onde erhåller den natten sin skatt af hår och ull, uppsamlar äfven människan noga håret vid förefallande klippningar, och iakttaga i synnerhet kvinnorna stor försiktighet vid hårkamningen, på det att hin ej må få något hår af dem. — Skatan anses, förutom häxorna, vara skattuppbäraren och den, som hemför skatten till ort och ställe. Som skatorna äro i Blåkulla samtidigt som trollkäringarna, får man från långfredagen till påskdagen ej se någon skata.

Sagor om Blåkulla-färder, se Nyland, Tom II, nrr 72, 141 o. 349.

„Påskmorgonen [1] har ock haft sin särskilda betydelse. Då lju-

[1] Alb. utg. af Nyl. IX. H:fors 1883.

sets glada segerhögtid nu begynner, anses till och med morgonsolen deltaga i den allmänna glädjen samt dansa af idel fröjd. I skärgården, där äggfångsten ur sjöfåglarnas bon mångenstädes utgör en viktig förvärfskälla, fästes med afseende på den kommande sommarens äggplockning stor vikt äfven vid påskmorgonen. Då man lämnar sitt hviloläger denna morgon, bör man icke med blottad fot röra golfvet, utan skola strumpor och skor omedelbarligen påtagas, hvarefter färden genast ställes till ladugården, där sedan vissa hemliga konster förehafvas. Har detta nu riktigt iakttagits, kan skärgårdsbon vara viss om en god fångst af ägg under den stundande varmare årstiden."

„I Torsby[1] (Pärnå) bodde förr ett bondfolk, som alltid hade otur med sina kreatur. En påskmorgon gick värdinnan för att skölja fisk vid en källa, belägen vid foten af ett bärg. När hon återvände hem, fick hon se grannens hustru, som allmänt ansågs för en häxa och kallades „Jorfs Maja", hoppa mellan fähuset och stallet, under det hon slog sig med en „tvaga" mellan benen. Bondhustrun blef däröfver mycket förundrad och berättade för mannen Majas beteende. Då sade mannen: „hej, tu må vita en hon trolla!" Och denna hans förmodan bekräftade sig snart, ty dagen därpå drack grannens ko så att hon sprack, hästen skenade och föll i ett utfallsdike, där han bröt ryggen af sig, men svinet föll i brunnen och drunknade. Bonden och hans hustru däremot fingo stor lycka med sina kreatur. Men se det skedde nu alt därför att bondhustrun kom att få se Majas trolleri, som därigenom vändes henne själf till skada".

„Hvad[2] maten under påsken beträffar, så brukas här, liksom annorstädes en egen anrättning, den i vårt land på många orter så väl bekanta söta memman eller som den också kallas „pripps", och påminner denna sötebrödsanrättning, som visserligen mera liknar gröt, om israeliternas plägsed att utmärka påsken genom att under sju dagar äta endast osyradt bröd. Spisandet af denna rätt begynner vanligen om långfredagen, då en hvar af gårdens folk erhåller sin portion instufvad i en näfverrifva. Memman förtäres sedan så länge det till påsken lagade partiet räcker.

Det vid påsktiden ofta redan milda vårvädret tillåter ungdomen att samlas till lekar och gamman ute i det fria. Då emellertid den af smältande drifvor ofta uppblötta marken ännu här och där är mindre lämplig att „taga sig en sväng" uppå, samlas man vanligen i någon tomstående „fålla", hvilken genom utströdt finhackadt granris och på annat vis uppstädad har blifvit en synnerligen passande lek- och förlustelseplats, isynnerhet som många af dessa nöjen dock äro af en

[1] Album utg. af Nylänningar, IV.
[2] Album utg. af Nylänningar, IX.

viss halsbrytande beskaffenhet. „Sprinta“ eller hoppa bräde är sålunda en stående vårlek. Då de vanligen häruti mera inkomne och „viktigare“ gossarne ofta sända de mera „lättfotade“ töserna högt upp i luften, så att en kullerbytta blir oundviklig, kan det alt vara godt att hafva det mjuka underlaget att falla på, något som nogsamt uppskattas äfven vid gossarnes enskilda brottningslekar. Att „springa nata“, leka „blindbock“ och „kora gömma“ bidrager äfven att med den oskyldiga glädjens hjärtliga uppsluppenhet lifva allmogeungdomens enkla kretsar under påskens fröjdefulla dagar.“

Bland „halvhelidagar“ mellan Påsk och Midsommar, må Valborgsmässan“ („Vallbormäss“) eller den första maj omnämnas. Denna dag skall man „drikk mjärg i bäinən“. Man äter ägg och dricker hembrygdt öl.

Om möjligt söker man denna dag släppa boskapen ut på bete. Ofta händer dock, att snön sätter hinder för denna seds iakttagande.

Sommaren är redan i antågande; alla väderleksprofetior bortfalla därför.

Såsom under „Vallbormäss“ bortfalla väderleksprofetiorna äfven under den närmast följande bemärkelsedagen „Blåmäss“, „Blåšus“ eller „Blasiidag“, då däremot på några orter en viss aktsamhet vid val af arbeten kommer i fråga. Så förbjudes under sistnämda dag alt spinnande, emedan taken annars bortföras af vindilar.

Johannehälgen motsvarar i många afseenden julhälgen. Den gör det framföralt genom den glädje, som då råder, liksom äfven genom de lekar, som då utföras. Det är sommarens fägring, som vid denna tid gör sinnena lifligt stämda samt vistelsen ute i det gröna ljuf och angenäm, hvarför vi äfven numera finna befolkningen samlad under bar himmel, där den utför sina danser och lekar.

Redan tidigt på e. m. dagen före Johanne upphör det vanliga arbetet. Man far till skogen, hvarifrån man snart hämtar hela lass björk- och rönnmäjor. Trappan och förstugan ombildas ofta till en enda löfsal. Men icke blott ute uppställas mäjor, äfven in i boningsrummen hämtas sådana. Denna hälg påminner härigenom om den i gamla testamentet firade löfhyddohögtiden. Liksom denna firar äfven Johanne minnet af en befrielse, här dock mera en andlig, ty man firar här befrielsen från det under vintern rådande mörkret.

Utom att rummen fullradas med „mäjor“, beströr man golfvet med gräs och blomster, bland hvilka man i främsta rummet begagnar sig af „juhannigräs“ och „Jumfru Marie sägghalm“ (en galiumart).

I skärgården och äfven på andra orter skalla redan tidigt på aftonen glädjeskott, detta skjutande som fortsättes långt in på natten. I skärgården med dess kring öar och holmar spridda befolkning måste man ju antyda, på hvilken strand ungdomen samlats för att fira

midsommar. Man tillbringar aftonen på gungbacken, där någongång en majstång reses, omkring hvilken gossar och flickor sedan svänga om i liflig dans eller trefliga ringlekar. Springlekar såsom „sista paret ut“ äro äfven mycket vanliga. Emellanåt afbryter man leken för att gå på gungan.

Nästan i hvarje by finnes en gunga, i de större byarna två och ännu flera. Likaså finnes nere i skären, någongång till och med invid en enstaka fiskarkoja en dylik. Gungorna förfärdigas oftast af byns unga gossar gemensamt under någon vacker sommarnatt. Någongång händer det ock, att man gifver i uppdrag åt en slöjdkunnig person att helt och hållet förfärdiga gungan mot en viss öfverenskommen ersättning i pengar, hvilka för ändamålet uppbäras af någon bland gossarne själfva.

Det har ofta sina svårigheter att anskaffa plats för gungan, ty „he blír äitt tokot äitt væsend, en man int får nattró“, mena gubbarne.

Eldar (= „juhanniäildar“) tändas uppe på höjderna och, där vatten finnes i närheten af byn, ute på någon klippö eller ock på insjöns, vikens eller älfvens spegelblanka yta. I sistnämda fall användes vanligen en tjärtunna, som påtändes och lämnas att förbrinna, sakta förd af nattens fläktar mot någon grönskande strand eller ut till hafs.

Högt ljuda sångerna från gungbacken, stundom öfverröstade af saluter, som tyda på att glädjen är stor och mänskligheten feststämd, medan naturen liksom njuter af friden och hvilan den tid himlens drottning dragit sig undan inom sin borg. Mest bullrande är dock glädjen ute i skärgården. Talrika roddbåtar plöja i rask fart hafsytan. Har man vind, ila segelbåtar fram på fjärdarne; någon gång kan man till och med få se en jakt vara ute för att „sigla grannlåtər“.

Då solen åter träder fram, hälsas hon med glädje- och hurrarop af den väntande ungdomen, som härefter börjar skingra sig för att njuta af sömnen och samla krafter till den dag som redan randats.

I Pyttis brännas kokkoeldar, förutom midsommaraftonen, äfven pingstaftonen; i Mörskom äfven valborgsmässaftonen.

Hvilan blifver dock icke lång, ty några finnas alltid, som sätta en ära uti att vaka hela dygnet om och som, för att icke finna tiden dödande tråkig, nog se till, att kamraterne icke få sofva bort sin dag, utan måste upp redan före frukosttimmen.

Maten utdelas denna dag alltid portionsvis sålunda, att till frukost lämnas en jästbrödskaka (= „grannkaku“) ost och smör, till middag åter en filbunke, då aftonvarden däremot består af varm mat, antingen och vanligast grynvälling eller ock af någonting annat varmt.

Liksom med alla större högtidsdagar äro äfven med midsommarnatten hvarjehanda vidskepliga tydor och handlingar förbundna. Är midsommarnatten blåsig, blifver det knapt om bär, isynnerhet blåbär.

Under denna natt påstås växterna äga sin bästa växande kraft och styrka, hvarför äfven en och annan gör sina insamlingar för stundande behof. Likaledes anser man daggen under denna natt besitta helande kraft och insamlas äfven den för att i en framtid tjäna till smörjelse på räf-orm, klåda m. fl. sjukdomar, som „fastna".

Midsommaraftonen söker den vidskeplige utforska sin närmaste framtid genom att knyta ullgarn af olika färger kring 9 halmstrån i en åker dem han afskär vid samma höjd. Den garnända, hvars halmstrå växer högst, fäller härvid utslaget och fästes vid färgerna följande betydelse: En svart trådsände betyder död under året; en grå sjukdom; en röd glädje; en grön kärlek och fästman; en blå trogen fästman; en gul trolös fästman o. s. v.

Om en ung jänta önskar veta huru hennes blifvande man ser ut, får hon det äfven på följande sätt:

Hon går johannenatten i en rågåker upp och ned för nio diken och får då under denna spatserfärd se honom.

På så sätt kommo engång några flickor öfverens att utforska sin blifvande lott. Men åkerns ägare, som fått nys härom och icke ville, att den rikliga växten skulle bli nedtrampad, gick till åkern, svepte där ett medfördt hvitt lakan omkring sig och satte sig ned vid dikesänden. Då flickorna kommo in i åkern och fingo se en sådan syn, togo de till flykten förskräkta och fruktande för hvad de alt kunnat få se, om de gått upp och ned för alla de nio dikena. I andra fall lära de stackars unga flickorna icke få se någonting alls. Därför rekommenderar den otrykta nyländska svartkonstboken följande tillvägagående såsom medförande mycket säkrare resultat.

Tre ungmör — tretalet är ju i all folktro ett heligt tal — böra sammankomma en midsommarafton för att gemensamt tillaga och äta en pannkaka. Sedan hvar och en lagt sin tillsats af hvetemjöl och mjölk — allas tillsatser böra vara lika stora — sönderknackar hvar och en sitt ägg, tömmer det i fatet och sammanklappar det med de öfriga tillsatserna. Sedan tillägger hvar och en en hel näfve salt — och salt måste det vara duktigt i en sådan pannkaka, om den skall hafva tillbörlig värkan. Då kakan är gräddad, skäres den i tre lika stora delar och hvar och en äter upp sin del, huru bitter den än må vara. Sältan gör dem under natten törstiga och framkallar drömmar af olika slag och det vore väl mer än besynnerligt, om ej i det brokiga panoramat äfven en ungkarl skulle visa sig.

Vid ett liknande tillfälle såg en ungmö en liten rödhårig, fräknig mansperson komma sig till mötes i drömmen. „Nó ska ja há äin hévarə[1] kár än äin tokon där putifnaskər", sade hon följande dag

[1] mera dugande, duktigare.

åt sina medbrottsliga. Fadern städslade dock snart en dräng i huset, i hvilken hon trodde sig igenkänna sin i drömmen utkorade. Hon visade sig till en början afvog mot honom, men icke förty vande hon sig dock småningom alt mer och mer vid tanken att han var hennes „beskärda del“. Han fick flickan och rusthållet och därför hade han måhända i främsta rummet att tacka en dröm, framkallad af en altför rikligt saltad pannkaka.

Några dagar efter midsommar infaller „Pärsmäss“, som under långliga tider varit en marknadsdag samt af denna orsak blifvit namnkunnig och ihågkommen. Under denna dag skola kläderna vädras för att mal icke må förtära dem.

Stundar så „Sjusofvaredagen“, som infaller den 27 juli. Den som denna dag sofver länge in på morgonen, skall under hela året bli en „sjusofvare“.

Regnar det under sjusofvaredagen, skall det regna under de sju följande veckorna.

Närmast härpå följer Olof, „Ólosmäss“ eller „Ólsmäss“, hvilken numera är bevarad från att falla i glömska därigenom att landtmannen vid denna tid städjer sig tjänare. De af husbönderna utfärdade intygen öfver tjänarnes arbetsduglighet, flit och uppförande bära namnet „ólossiddlar“ och bidraga till att dagen nog hålles i minnet.

Samtidigt infaller äfven skördetiden. Mången gång inträffar det, att årets förråder taga en ände, innan den nya säden är färdig att begagnas. Då bristen sålunda står för dörren under någon vecka, säger man, att man befinner sig i „Ólo-krók“ eller „Ólsmässkrótjin“. I sammanhang härmed stå följande vanliga talesätt: „Vi ha fått Ólo krók ti djäst“, „Vi há Ólo krók“, „Ólo krók kombər nó ti få gá oss förbí“. „Vi ha komi ti Ólsmässkrótjin för bitti“ äfvensom „Ólsmässkrótjin lyftər brøkorjin so högt, att man int räkks sí yti’n“.

Skördetiden infaller vanligen med Olof. Sådden är då äfven snart för handen och blifver följande bemärkelsedag, som infaller den 15 aug. en såningsdag (= „sésdá“). Det är „Vårfrudag“, som räknas för första såningsdagen och sträcker sig såningstiden (= „séstídn“) sedan ända fram till „Bärtilmäss“. Senare sådd än den som förrättas tre dagar efter „Bärtilmäss“ anses för nödsådd och medför ringa vinning, emedan jorden då börjar blifva för våt samt nattfroster vidtaga och invärka menligt på den unga brodden. Denna anses äfven vara mera utsatt för maskens härjningar under de år, då detta plågoris uppträder. Masken fruktar väl å ena sidan kölden, men för att skrämma den på flykten behöfvas starka, ihållande nattfroster, hvilka vidtaga först i slutet af september, då maskarne, för hvilkas framfart höstdagjämningen, enligt folktron, sätter en gräns, redan upphört att härja.

Under sista dagarne af september infaller åter Mikaelidagen (= „Mikkilmäss“ eller „Mittjilmäss“), som anses vara gränslinjen mellan sommar och höst, hvarför alla sommararbeten då skola vara slutförda och den sista skörden (den af potatis) inbärgad.

Namnet Mikkilmäss är numera öfverflyttadt på söndagen, som infaller närmast efter Mikael, „gámbəl Mikéli“ (eller „Mitjéli“), „Mikkil“ eller Mittjil hvilken sistnämda dag småningom skulle falla i glömska, om icke fördomen hölle den uppe. Man tager nämligen denna dags afton hästar och boskap in på stall och ladugård. Vill man, att de under den stundande vintern skola trifvas, må man då icke vidröra dem med blottad hand. Söndagen åter firas festligt, i det man fröjdar sig öfver att en „lämpligare“ tid stundar, då de ansträngande arbetena nu äro slutförda. Man har skördat frukterna af sitt arbete; hösten är rik på sofvel af hvarjehanda slag; det af sommarvärme hoptorkade salta köttet ersättes af det färska o. s. v. Alt detta bidrager att göra sinnesstämningen liflig och ungdomen sällskaplig under denna tid, hvilken man gifvit det skämtfulla, men på samma gång betecknande namnet „korvtídn“.

På några orter är en „höytanfærd“ denna dag sedvanlig. Bygdens ungdom begifver sig till någon lämplig skogsdunge, där snart nog elden flammar upp och sprakar, färdig att i sitt sköte emottaga de stenar, hvilka sedan i glödande tillstånd skola nedsättas i en grop för att där uppmjuka potäter och rofvor, någon gång äfven äppel.

Under tiden stekningsprocessen försiggår, underhåller sig ungdomen med lek och dans. En och annan roar sig med att på elden kasta färska tall- och granruskor. Det ser till en början ut som skulle den kväfvas, men så börjar den utspy en tjock, intensivt tät, hvit rök, som kallas „kvítbäss“ eller „röjkbasto“, hvari barnen hoppa och leka. De äro ofta nära att storkna, men hafva öfvermåttan roligt.

Huru liflig än leken är, glömmes dock icke „höyton“. Man är dock angelägen om, att denna må lyckas och dröjer till det längsta med gropens öppnande. Är man för bråd att uppgräfva skatten eller blifva frukterna annars hårda och odugliga kallas hötan „galthöyto“ och de halfstekta potäterna för „galtar“, hvilka sedan under skämt och hån tjäna till kastvapen i den ömsesidiga målkastning, som med anledning häraf uppstår. Den som äter till först, utsätter sig för att få namnet „höytonpaska“, hvilket vanligen tillfaller någon bland de yngre och otåligare, hvilka mera bry sig om maten än de frukta namnet.

Det händer visserligen att en och annan äldre person sällat sig till de yngre; men vanligen samla sig desse i någon stuga, där ugnen eldas för samma ändamål. Det är icke ovanligt, att de unge sedermera infinna sig hit och vädja till de äldres godhjärtenhet. Dessa dela

äfven med sig, emedan det alltid är „fröjdefullt o nøjsamt“ att ha ungdomen med.

En annan anrättning, som tillagas denna dag är „döjdróvor“ och „döjdislantor“ d. ä. rofvor och kålrötter (= „lantor som döjdas“) d. v. s. kokas mjuka och så länge, tils vattnet afdunstat, hvarigenom den i nämda rotfrukter befintliga sockermassan mera framträder och gör sig gällande.

Följande månads bemärkelsedag åter blifver Allhälgonadagen (= „allhälgon-“ eller „hälgomässdáin“), som äger sin främsta betydelse däri, att den är tjänarnes flyttningsdag. Den har visserligen ägt en större betydelse under ett tidigare skifte, men är numera blifven i det närmaste lik en vanlig hvardag (= „kvardá“).

Ett och annat bruk står dock kvar från förra tider. Så utforskar man under allhälgonafton (aftonen före „allhälgonadáin“) sitt framtida öde genom smältning af tenn. Man nedhäller det smälta tennet uti vatten, i det man nämner namnet på den person smältningen gäller och låter sedan fantasin fritt spela vid tolkningen af de höjningar och fördjupningar, matta och glänsande partier, runda eller kantiga och utskjutande spetsiga bildningar m. m. på den tennmassa man uppfiskat. Men man icke blott betraktar tennet i de olika former det framträder i, utan man söker äfven af den skugga det bildar draga slutsatser, och förespår man sålunda bröllop, barnsöl, begrafning, rikedom och fattigdom, altefter som man förmodar, att det skall „ställa sig“ under årets lopp, ehuru man för formens skull låter tennet vara „spåkål“. Vid denna „fabel“ uppenbarar sig tron på „tontn“, ty den första smältningen göres för hans räkning.

Den ofvanbeskrifna lycksmältningen värkställes i Helsinge och Pyttis på nyårsaftonen.

Af de olika former tennet antager, tolkas sedan husets lycka eller olycka under det stundande året.

Under allhälgonnatten tror man åter att andar eller drakar, som bevara gömda skatter, söka sig upp till jordytan, där de genom brinnande eldar gifva tillkänna, hvarest skatterna äro gömda.

De härpå följande bemärkelsedagarne Katarina, Anna och Anders äro af ringa betydelse och gälla endast väderleken enligt följande regel: Regnar det eller är det blidt Katarine-dagen, så blifver Andersdagen kall och tvärtom. „Kajsa slaskar o Anders braskar.“

Annadagen nämnes endast för att påminna om Julens annalkande enligt rimmet: „Anna min fru, fjorton dar för jul“. Vi hafva sålunda åter hunnit fram till den högtid, hvarifrån vi utgingo och afsluta härmed vår teckning af allmogen i hälg.

---

7. Nylands svenska allmoge i hvardagslag vid arbetet inne i hemmet och ute på fältet.

Egna vi vår uppmärksamhet åt allmogens hvardagslif och göromål, så skola vi äfven här finna ett och annat säreget och föråldradt, som ofta har sin rot långt borta i den aflägsnaste hedendom.

a) I stugan.

„Gu dá, härinne!“ hälsar allmogemannen, då han inträder i ett boningshus. Mången uttalar denna hälsning äfven om icke någon finnes i stugan. Samma hälsning uttalar han, om man följer honom in efter att redan hafva hälsat på hvarandra ute på gården. Det är en gammal sed han härvid följer, en sed, hvilken måhända i tiden gält husets tomte eller skyddsande (= „tontn“).

Inkommen i en stuga får den främmande sig genast plats anvisad. „Tack, nó får ja sita, nó“, svarar han, men anser dock alltid det vara mest passande att sätta sig, emedan han i annat fall fördärfvar husets barnlycka och gör att barnen blifva „gråtiga“. Sätter han sig icke, kan han ock snart nog få höra någon skämtsam anmärkning om att han „tár bort bånróən“, eller om ogifta flickor finnas i gården, „fästmanslykkon!“ Vanliga äro ock följande svar: „He går líka fórt ti sita som stá“ eller „He tár int läggər tíd ti sita än stá“.

Den anvisade sittplatsen blifver vanligen utmed sidoväggen, medan gafvelns bänk står ledig samt begagnas endast vid måltider och gästabud. Under måltiden sitter husbonden bakom bordet på gafvelbänken. Äfven främmandet bjudes att här intaga sin plats. Tjänarne sitta däremot på den långs bordets främre sida löpande bänken.

Vid gästabud, danser eller andra sammankomster intaga de mera framstående de högre uppe belägna bänkplatserna, då däremot de fattige och mindre aktade sitta lägre ned. Den anspråkslöse ställer sig vanligen invid dörren, men om han är aktad af värden, bedes han högre upp under en stilla förebråelse: „no, ís du int stíg høgəri upp“.

Skulle under det hvardagliga lifvet någon af familjens medlemmar sätta sig på gafvelbänken, hör man genast från husfadern frågan: „no, sýns du int annors än up gávəlbäntjin“. Denna fråga innebär en uppmaning att lämna platsen, hvilket äfven genast sker. Inträder husbonden, lämna de unga äfven utan tillsägelse denna plats, ifall det inträffat, „att mössen dansat uppå bordet, då katten varit borta“.

Spiseln är tillgänglig för alla husets medlemmar, men främlingen bör ej söka sig plats här af skäl som vi snart nog skola finna.

Omkring spiseln samlas alla för att göra sina arbeten och härifrån erhåller man under de långa vinterkvällarne sin upplysning. Man sitter i ring omkring densamma. Ingen bör då träda inom ringen, ty skymmer den ene den andre, höres snart nog frågan: „Ha får din vari glasmästarə?“ hvilken fråga kan omskrifvas med orden: tror du, att du är genomskinlig och gjord af glas?

I den hemtrefna ring, som husets medlemmar sluta omkring härden, får visserligen främlingen taga plats, om han så önskar, men inom densamma och uti själfva spiseln får han icke syssla. Man fruktar för trolldom och härden skall i främsta rummet skyddas. Skulle någon företaga sig att röra i askan, så misstänkes han genast och kan då vid bortgåendet blifva i tillfälle att se huru man kastar aska eller ock en rykande eldbrand efter honom, ty detta förfaringssätt anses häfva trolldomen. Med en person, som tros ha „ílak øgor“, förfares på samma sätt, äfven om personen i fråga icke gjort något, som skulle väcka misstankar.

Uti det hörn där spiseln är plaserad, ansåg man förr husets „tont“ hafva sin bostad och häraf kommer det sig måhända till en del, att spiseln hålles i hälgd. Å andra sidan har väl äfven själfva elden, som här hålles fången, gjort, att man vördar den. Åt elden, åt glöden har man egnat sin dyrkan och för någon tid sedan lästes ännu en skild bön, då man täkte glöden. Denna är numera glömd.

Elden bör man hindra från att blifva släkt af mjölk, som kokar öfver; ty kommer mjölken i beröring med elden, anses det medföra värk för kon i jufret och bulnader uppå spenarne, hvilket onda dock kan häfvas, om man genast kastar salt i elden.

Spottar man åter i elden, bildas sårnader uppå munnen.

„Pigkar man i äildn, får man nidra värtji sjúkt.“

Att man anser något andeväsende bo i elden, gifver följande sed vid handen. Vid den hos barn försiggående tandlossningen, kastas tanden som uttages, upp på ugnen under bönen: „djäv me äin bäintann i ställə för äin gulltann“ eller endast: „bäintann i ställə för gulltann“. I Helsinge säges äfven: „lokk [1] lokk (l. nokk, nokk) gé mäj én béntann i ställə för gulltann“. Af hvem man begär, vet man icke, men troligen antog man förr och antager väl så än, att här bor en ande, som hafver makt att gifva det begärda.

I elden, äfvensom i glöden, läser man följande förebud:

Brinner brasan ojämt, så att någon större brand blifver kvar, säges det betyda att friare komma till gården eller ock att långväga främmande komma.

Sprakar det eldkol ut på golfvet, kommer det främmande.

---

[1] lokk l. nokk = spindel.

Sprakar kolet uppå någon person, får han en ovän. „Hej, hej, kvem ska nu kom so häitt op me änn i afton?“ spörjer han därför.

Piper det i veden under det brasan brinner, väntas det storm.

Brinner det blå eld uppå kolen, väntas torrväder och köld, hvilket äfven bebådas, om kolen „glusa“.

Svartna kolen, förutspås blida.

Det gifves alltid sådana arbeten, som med största svårighet kunna utföras i den krets vi sade bildades kring spiseln och är det därför vanligt att finna den slöjdkunnige arbetande skildt vid pärtans sken. Han står vanligen med mössan på hufvudet, där han yxar och täljer. Träder någon främmande in, tager han vackert bort sin mössa, räcker den inkomne sin hand till hälsning och anvisar honom sittplats. Men därpå betäcker han åter sitt hufvud och fortsätter sitt arbete. Han håller mössan på hufvudet för att hindra håret från att falla i ansiktet. Blott oduglingen och den „dummhöugfærdoga“ bär henne på hufvudet, då han vistas inne utan att sysselsätta sig med något. Ofta ser man en af familjens mindre arbetsföra medlemmar hålla i pärtan för att lysa den slöjdande.

Att den som „lyser“ icke anses hafva gjort särdeles stor nytta, därom vittnar den lön, som lofvas „lýsarn“, ty den utgör: „äitt séskórn för kvar kolkappa“.

Stundom begagnar man sig för detta ändamål af en ställning (= „pärttjäligg“, „lýstjäligg“) med inskärningar till fästepunkter åt pärtan, så att den än kan ställas lägre, än högre.

Att blåsa på det glödande kolet, då pärtan släckes, anses menligt; likaså att svänga henne i kretsform, medan kolet ännu glöder. Dessa handlingar tror man medföra förslappning i barnens urinblåsa, så att barnen blifva utan „háld“.

Äfven i kolet från en brinnande pärta, läser man vissa förebud:

Blir kolet på pärtan mycket långt, kan man vänta nederbörd.

Tudelas eller klyfves kolet i pärtans längdriktning, kommer snart ett falskt och skvalleraktigt främmande.

b) I uthusbyggnaderna.

Gå vi ur stugan och rikta vi vår uppmärksamhet på uthusbyggnaderna för att uppspåra de „fabler“, som anknytas vid dem, så möter oss här samma grundtanke som gör sig gällande med afseende å boningsrummet: äfven dessa beherskas af hvar sin tomte.

Mången allmogeman hälsar vid sitt inträde i badstugan, då han kommer för att bada. Då han inkommer från badstugan, hälsar han åter och liksom öfverför genom hälsningen „gu avton från baston“ eller „hälsniggar från baston“ tomtens hälsning till stugan. Man påstår ganska ofta om sjukdomar, att de fastnat från badstugan. Att

det andeväsen, som här har sin bostad, skulle deltagit i eller varit upphofvet till det onda, det tror man numera icke; ej häller föras offren (vanligen salt och bröd) hit för att blidka denna ande, hvilket de kanske förr i tiden åsyftat. Såtillvida vördar man badstugans tomte, att man aldrig där går bullersamt till väga, äfvensom, att man söker i alla afseenden iakttaga den största renlighet.

För att icke få „fästə“ från badstugan, slår man i Pyttis tre gånger mot badstuguugnen med badkvasten, innan den begagnas.

Allmogemannen tager vanligen efter alla större arbeten samt alltid efter tröskning och linbråkning (= „brutning“) ett bad. Badstugan blifver ock alltid allmogemannens läkare och talesättet: „hiälpər int brännvin o bastobad, so e e ti dødn“, visar nogsamt, hvilket förtroende man hyser till badet. Ofta nog har detta förtroende varit i hög grad menligt, ja någongång rent af lifsfarligt såsom t. ex. då man engång förde en person, som insjuknat i kopporna, i badstugan, naturligtvis med den påföljd att kopporna „slogo in“ och personen i fråga dog.

Stallets trefnad göres beroende af vissa signerier och det är icke så ovanligt att man får se såväl dörr som spiltor fullristade af kors, infattade uti en cirkel, hvilka tecken blifvit anbragta under jul och påsk, då husfadern sålunda gör välsignelsen synlig i tjära eller krita. Ofta ser man individer af hök- och uggleläktena uppspikade öfver dörrar, gluggar och spiltor, emedan man uti dessa djur ser ett slags skyddsmedel mot alt hemligt ondt, ehuru dessa fåglar i andra fall äro afskydda.

När[1] hästen om morgonen står svettig och utmattad i stallet, tros maran hafva ridit honom. För att befria hästen från henne, hänges i stallet skator (= „stjåror) eller också upphänges omkring spiltan „marutoddar“ eller „maruboskar“ (äfven kallade „luftskott“ eller „väderbo“) d. v. s. en gran- eller björkgren med hopgyttrade kvistar. För samma ändamål sättes en linhäckla på hästens rygg eller ställes en spegel framför hans ögon. Mot maran begagnas ock följande: framför hästen i spiltan uppspikas alla gamla almanackor eller slås blott en sådan fast med en knif; skäror och saxar äro också goda talismaner.

I Helsinge plägar man insätta en med kvicksilfver fyld gåspenna i ladugårdströskeln.

Det säkraste sättet att befria stallet från maran anses dock vara

[1] Jfr Album utg. af Nylänningar, IV.

att om aftonen rensopa stallet. Finner man då följande morgon, att hästen under natten blifvit riden af maran, undersökes stallet noga. Om man då varseblir något föremål, som om aftonen icke fans där, tager man det och för det upp på ett högt bärg, där det uppbrännes, hvarvid noga iakttages, att röken icke må blåsa en i ögonen. (Jfr Nyland II, sag. nr 68, 69 och Album utg. af Nyländingar IV.)

Till denna mara, som rider hästarne och äfven hornboskapen anses elaka människors onda önskningar vara upphofvet — onda önskningar anser folktron mäktiga att äfven komma ondt åstad. Man har stundom tillbringat natten i stall eller fähus för att vaka öfver djur, som besvärats af maran och har det då händt, att den vakande inbillat sig hafva observerat huru den illasinnade inträdt antingen i allo sig själf lik, eller ock under än den ena än den andra antagna formen, samt huru han sedan börjat antasta det djur, som man sökte hålla vakt öfver. Så berättas bland annat huru den vakthafvande engång märkte, att en grep kom inpromenerande i fähuset, hvarvid vakten slungade emot densamma ett hårdt föremål med den påföljd, att ena klon brast. Grepen var ingen ringare person än själfva granngårdens värdinna eller rättare sagdt hennes onda tankar, hvilka likvisst så förenat sig med hennes kött och blod, att hon den följande morgonen sågs ligga med afbrutet ben i sin säng. Ej sällan har den vakthafvande till sin förvåning sett, att maran sökt från stallet utleda den häst, som under alla de föregående nätterna varit skummig och våt af svett, och har man då kommit „under fund“ med att marans roll här en längre tid spelats af någon bland lägenhetens yngre manliga personal, som begagnat sig af hästen för att på dess rygg i nattens mörker ila till sin kärestas möte. På återfärden har han då vanligen låtit hästen genom sitt lopp till en del godtgöra den tid han förspilt, på det hemligheten icke måtte upptäckas och han beröfvas det dubbla nöjet att få kuttra med sin käresta och draga en intet ondt anande menighet vid näsan.

Men icke blott de onda önskningarne anses skadliga. Tänker den som förut ägt ett djur, lifligt och med saknad på detsamma, medför blotta „tanken“ vantrefnad. Det är därför icke sällsynt, att man vid köp äfven tager af försäljaren löftet att hvarken missunna köparen eller vidare tänka på det kreatur han föryttrat. Lika ofta händer det, att köparen efter redan slutad handel infinner sig hos försäljaren klagande och beskärmande sig öfver, att djuret vantrifves och icke vill äta. Härtill anser man säljarens missunsamhet vara orsak, utan att man i minsta mån tänker därpå, att djuret, som känner ett slags oro i de nya förhållandena, till en början ofta nog med saknad erinrar sig det förra hemmet.

Oaktadt säljaren förbinder sig genom ett visst aftal att icke miss-

unna köparen kreaturet, söker denne dock för säkerhets skull förebygga all vantrefnad på andra sätt. Sålunda offrar han för det djur, han hemför till stall eller ladugård, genom att gjuta brännvin eller dylikt in i byggnaden. Genom denna handling tror han sig blidka tomtens beherskare. Man vill äfven att hästen skall stiga in i stallet med högra foten till först. En och annan plägar äfven leda kreaturet omkring en jordfast sten, utom att han såsom sällskap åt detsamma hemför en sten från det ställe, hvarifrån han köper djuret.

Gris må man ej taga som skänk. Åtminstone skall han ersättas med en limpa (gríslimpo), ej liten, ty på limpans storlek beror grisens blifvande trefnad.

På ett liknande sätt förfares med andra djur. Vid köp af svin tager man för trefnadens skull litet halm från djurets förra „byšso" och inlägger det medhämtade „bosə" i stian.

Då man tager åt sig en katt, gifver man alltid några penni såsom ersättning, emedan man tror att ett skänkt kreatur missunnas och vantrifves.

Öfver hunden tror man sig blifva herre, om man tager en brödbit, stryker med densamma tre gånger under hundens vänstra framfot och lämnar stycket åt den till att ätas. Man påstår, att hunden då skall följa en med den största tillgifvenhet.

Bland allmogen hör man ofta talas om män, hvilka bland andra stordåd kunna borttaga hästens krafter. Dessutom säger man sig kunna tvinga hästen att halta genom att binda ett tagelstrå under hofleden. Att återskaffa den krafterna, ifall de blifvit honom frånröfvade, tillgår sålunda: Då man kommer till en vägaskilnad, går man framom hästen, lyfter först på betslets hufvudrem och tittar mellan öronen utöfver hästen, under det man med sin vänstra fot gör korstecknet och yttrar: „djäv tu, som háldər hästn, kraftrən tibáka o gá te véjin", härvid visande åt det håll hvarifrån man kommit.

Som en talisman mot trolldom infattar man stundom i betslet „tídonbast" i förening med andra tillsatser.

Katten lockar man ofta till stallet och vårdar sig där mycket om honom, ty han anses medföra trefnad. För att hästarne ej under vintern skola få kvarka, sätter man dem Mikaelinatten på stall.

En sadelbruten häst botas med ett afkok på nio sorters löfträns bark.

Då ett föl framfödes, ligger det inneslutet i en skinnväfnad, hvilken man söker att bemäktiga sig, och tror man, att hästen känner dragningskraft till den som järnet till magneten. Skulle en häst blifva stulen eller på annat sätt bortvillad från sitt hem, tror man detta medel vara mäktigt nog att locka den hem tillbaka. Denna skinnväf-

nad bör därför förstöras, så snart hästen genom köp öfvergår i annan mans ägo.

Likaså tror man sig i stånd att göra en häst skyddad för vargen, om man genast vid dess födelse tager litet af det unga fölets fotsula (= „kråkon") och låter honom sedan äta det. Värkan häraf påstås vara så stor, att vargar och roffåglar sky detta kött, om en sådan häst efter döden begagnas som åtel.

Tagel, som afskäres från hästsvansen, skall man spotta på tre gånger, sedan låta hästen lukta därpå och därefter kasta det genom öppningen mellan hans framben; alt detta så framt man vill bevara honom från olycka.

Hästen, människans högt värderade och ofta äfven högt älskade vän och tjänare, skys efter döden mera än andra djur. Man fruktar att komma i närheten af en död häst och tror att vissa hudsjukdomar skola fastna ifrån den. Då hästben af en händelse komma att ligga i ens väg, söker man förebygga alt fastnande genom att spotta tre gånger, hvarvid man stundom tillägger: „för åsbäin o klådo".

Tre gånger bör man äfven spotta, innan man går öfver ett ställe, där hästen tumlat sig (= „domlast"), ty eljes får man ondt i benen.

Dör en häst, är det svårt att få en karl att afdraga huden, ty de som flå en annans häst (= „hästflongarə") anses som parias. Hästens kött är afskydt och den som äter det betraktas med vämjelse. Och dock var det en läckerhet vid de forna svenskarnes offerhögtider.

Hvad ladugården vidkommer, fäster man sig där mest vid kalfvar och ungboskap, vid den tur eller otur man har med dessa. Oturen består däri, att kalfvarne dö redan vid späd ålder och tror den vidskeplige, att trolldom eller något annat hemligt ondt här har sitt finger med i spelet. När en elak människa bär afund i sitt hjärta eller tänker och talar illa om en annans kreatur, blir detta sjukt eller vantrifves. Den okunnige märker icke, att möjligen fähuset kan på ett eller annat sätt vara orsaken till att kalfvarna tvina och ofta nog dö. Han söker därför bot därifrån han trott att kalfven tagit sot. Lämplig bot för det onda fås, om man tager något af den afundsammes bohag, bränner det till pulver, som man sedan blandar i mjukt bröd och låter kreaturet förtära. Ett annat sätt att häfva en dylik otur är att hugga hufvudet af en lefvande kalf, hvarvid fähuströskeln begagnas som underlag.

Då kalfven framträder till världen, bör man akta sig att vända den med hufvudet mot norr, ty äfven detta medför otur. Fötterna böra åter nödvändigt vändas ditåt, emedan kalfven härigenom blifver skyddad för vargen.

Kalfven skall få dricka kons första mjölk för att den ej må dö af „sorg öfver att ej ha fått smaka sin moders mjölk“. Sedan den druckit, stöter man den mot hufvudet med kärlet, hvarur den druckit, alt för att den må trifvas bättre.

När ett såldt och sålunda flyttadt boskapsdjur har ledsamt, går man till dess gamla hem och tager litet hö eller något annat foder, hvilket man sedan låter kreaturet förtära. Upphör kon icke att längta hem och råma (= „röuta“) gifver man åt den i höet trollörten (= „norrbladə“). Hjälper icke detta, tager man två stenar från kons förra hem och plaserar en mot hvardera bogen.

Då boskapen första gången drifves ut på bete, iakttager man följande försiktighetsmått:

Man lägger salt och bröd i koskällan, blandar om innehållet och delar det sedan ut bland boskapen. Har man så förfarit, råder intet tvifvel om att icke kreaturen skola följas åt om sommarn. I samma syfte stoppas skällan full med hö, hvaraf sedan gifves åt hvarje ko, då de skola ut på bete.

Då kalfvar föras ut på sommarbete till holmar, tror man sig genom att taga stenar från hemmet och lämna dem på holmen kunna bidraga till kalfvarnes trefnad.

Då korna och ungnöten om våren släppas ut på bete, föras de (i Kyrkslätt) först i en hop så tätt sluten som möjligt. Den ko, som först lämnar hopen, skall enligt folktron under sommaren bli rifven af varg eller händer det henne någon annan olycka.

Den som första dagen följer korna till skogen, återför den kvist (= „spraddjo“), som han begagnade till att drifva på dem, emedan, om så göres, boskapen sedan under sommarens lopp återvänder till hemmet vid kvällens annalkande, utan att man behöfver söka dem.

Samma goda resultat vinnes, om man sätter sitt vallspö under fähuströskeln, låter hvarje ko stiga däröfver och sedan kastar det upp på vinden (= „föusskullan“). I hvartdera fallet bör man skära så många skåror i kvisten som man har kreatur.

(För att hönsen åter icke skola värpa borta, ritar man en ring på egen gårdsplan, lockar hönorna in i ringen, hvarest man låter dem äta.)

Finnes vallhjon, undfägnas det grundligt första dagen samt öfversköljes vid sin hemkomst från skogen med vatten, hvilket förfaringssätt iakttages, på det att mjölk må flyta lika ymnigt under sommaren, som vatten under första dagen hälles öfver herden eller herdinnan.

En del byar hafva anförtrott sina hjordars öfvervakande åt en vallherde. På andra orter gå de skilda hemmanens barn i vall vår och höst, hvaremot korna midt under sommaren sällan ha någon som „ser efter sig“.

Låtom oss göra en utflykt med vallbarnen, för att se deras små lekar och nöjen, till hvilka dem nog lämnas tid och tillfälle. Visserligen måste de förfärdiga visplar, kvastar m. m., men under de långa sommardagarne hinnes nog med ett och hvarje.

Flickorna sy och sticka; gossarne förfärdiga valdthorn af al eller asp samt ett slags flöjter af vide och sälg (= „sälipípor“) med eller utan tapplehål (= „tapəlhol“), den tid, då trädens safter äro rikast och barken kan vridas och dragas hel af kvistfria grenar. Ett slags luftbössor „tallbyssor“ förfärdigas af tall under saftiden på så sätt att kärnan utvrides.

„Kolabysso“ åter kallas det, då man spottar på en sten, sätter ett större eldkol därpå och så slår på med en klubba, hvarvid en lätt knall höres.

För att skydda korna „låter man i vallhórnə“, som är förfärdigadt af al eller asp, ofta nog omlindadt med näfver; vallflickan åter „lyllar“ eller sjunger. Och de unga kunna visor, emellanåt uppgående till flere tiotal.

Och ute bland tallarne på mon och mellan klipporna och fjällen ljuda jäntans ljufva toner ofta så anslående, att allmogen någon gång trott sig höra skogsjungfrun, som i folktron är känd för sin förtjusande sång.

„En gubbe, som bodde på Vessölandet i Borgå, gick engång med sin gumma att söka sina kreatur, som blifvit borta öfver natten. Då de under letandet efter dem kommo nära Londböle-by, utbröt mist och oväder. På engång hörde de „äitt oméli vakərt trallandə“. Då sade gubben: „He va nu ten undi, kva tom Londbéliggana e gláda“. När misten skingrades, kommo de hem och se, då stodo „krittúrən bák lidə o vänta“.

Gubben begrep strax, att det varit ingen annan än skogsjungfrun, som trallat i skogen[1]“.

Vallbarnen se alltid till, att korna icke få bära hem gräs i munnen; ty de sägas då föra hem bannor åt vallbarnen.

Då man drifver på kreaturen, bör man se till, att man för detta ändamål icke begagnar en alkvist ej häller en vriden vidja, emedan dessa hvardera anses förorsaka, att kon börjar mjölka blod. Detta inträffar äfven, om rödstjärten kommer att flyga under magen på kon.

Man tjärar munnen på kon och tror, att hon då icke kan få rödsot.

Mjölkmängden är mycket varierande, beroende än af fodrets, än af fähusets, än af boskapsrasens olika beskaffenhet. Häröfver reflek-

[1] Album utg. af Nylänningar, IV.

terar man icke alltid, utan anser den okunnige och vidskeplige saken bero af helt andra omständigheter.

Mjölken minskas, tror han, därför att det finnes någon som har „hårda tankar", „misstycker mjölken", äfvensom önskar ondt åt den mjölkande kon.

Gifver man mjölk åt en person, på hvars goda afsikter man ej fullt kan lita, sätter man några korn salt däri för att hindra de onda anslagens värkan.

Är mjölken „illa djórd", glödgar man en gammal skära och sticker i mjölkstäfvan eller ock slår man mjölk på „stabban" och hugger kors i mjölken med yxan.

Smöret blifver alltid beroende af mjölken, men den vidskeplige filosoferar annorlunda. Man lär till och med i tiden hafva trott, att trollen drifvit sitt spel med kreaturen och beredt „trollsmör", en gulaktig slemsvamp, som växer på fuktiga ställen, sittande vid gammalt virke, hvarigenom de naturligtvis minskat smöret. Detta trollsmör, denna gulaktiga slemsvamp växer till och med i själfva ladugården, hvarifrån man väl genast bortskaffar den, dock ofta nog utan att ana, att den luft, som är så förskämd, att denna svamp kan bilda sig, nog är tillräcklig att invärka menligt både på mjölk och smör. Det vore därför önskligt, att man, då man söker bortskaffa den, gjorde det sålunda, att man sökte åstadkomma större luftväxling och mera ljus i ladugården, då helt visst trollen äfven skulle fly sin kos, skygga och rädda för ljuset som de äro.

Om smörkärningen fordrar för lång tid eller om smöret blir „brändt", sätter man en skalad alkvist af par tums längd i kärnan.

Ett annat sätt (enl. uppgift från Kyrkslätt) är att kasta den tömda kärnan ut att slickas af svin; nästa gång går kärningen som en dans.

Vill man vara mån om sin smörlycka, bör man vid kärningen alltid sätta en halfva af en hittad hästsko under kärnan. Svafvel satt i kärnan gifver gult och vackert smör.

Tvättar man sig i surmjölksvassla, (vassla, som uppkommer, när sur mjölk „skär sig"), så blir hullet i ansiktet fint och hvitt.

c) Vid botande af några sjukdomar hos hästar och nötkreatur.

Det är måhända här på sin plats att i sammanhang med ofvanstående tala om några sjukdomar hos husdjuren och huru man förfar vid deras botande. Till en början kan härvid den allmänna anmärkning förutskickas, att man här, liksom ofta nog äfven annars, griper till „hemliga konster" för att betvinga naturlagarne. Den sjukdom hos kreatur som kallas „skot", borde tydligt nog ådagalägga att alla

„konster“ äro vanvett. Sjukdomen uppenbarar sig nämligen hos djuret genom en ögonblicklig förlamning, hvarvid djurets suckar och stönanden tätt och ofta upprepade låta människan ana, att häftiga inre slitningar och smärtor förekomma. Sjukdomen påkommer så häftigt, att den tyckes vara ett värk af ögonblicket; genom en lika ögonblicklig handling söker man därpå häfva densamma. Man tager en bössa och lossar ett skott i riktning öfver djuret och skrämmer det, som redan nog är plågadt, att resa sig upp för att i nästa ögonblick åter falla, utan att man bryr sig om att eftersinna, huruvida icke sjukdomen kunde häfvas genom medicin, som mera direkt skulle värka på de sjuka delarne. „Gifver man åter något in“, är man lika långt från det som borde i ett sådant ögonblick göras. Som medicin användes nämligen ett hagelkorn eller en bit från en kula, hvilka förut blifvit afskjutna och sedermera återfunna uti villebrådet. Detta kallas på Borgådialekt „skutit lód“ samt uppsamlas och förvaras för ifrågavarande ändamål. Såsom läkemedel ingifver man äfven en skalbagge (guldbaggen), som kallas „spiritus“. Då man fångar denna, får man icke vidröra den med blottad hand. Den förvaras vanligen tillsamman med salt uti något mindre, tillslutet kärl, emedan man påstår, att den, inlindad i tyg, försvinner utan att lämna något synbart hål, hvarigenom den skulle kunnat undkomma.

Hos hästar uppenbarar sig samma sjukdom och bär här namnet „riv“, härledt från rifva, emedan man anar inre slitningar. Sjukdomen tror man sig kunna häfva, om man slår hästen tre gånger med en enkas mössa eller ock med en odammad mjölsäck.

„Skrovsjúkon“ åter uppenbarar sig sålunda, att djuret sväller så att skinnet pöser upp och liksom skiljes ifrån köttet genom mellanliggande luft. Denna antingen värkligen befintliga eller möjligen blott förmodade luftsamling söker man afleda sålunda, att man med en grof, för detta ändamål gjord nål, syr in ett tjokt snöre eller ock tager man gäddkäkar och hakar med dessa djurets hud för att sålunda bereda afledningskanaler för det onda.

För häfvandet af sjukdomen ingifves ock en dekokt, kokad på „skrovblómon“ (silene).

Rödsoten har man genom en sorglig erfarenhet lärt sig respektera och trolldom har här aktat sig att drifva sitt spel, säker att den alltid skulle komma på skam. Man har försökt en hel mängd olika läkemedel, men använder ofta, osäker om det mest ändamålsenliga, åtskilliga på en och samma gång.

Bland de många medel, som mot denna sjukdom brukas, må följande från Helsinge omnämnas: Djuret tvingas att dricka af sin egen blodblandade urin och tvingas att intaga en i tjära doppad strömming eller sill.

d) Sånings- och skördetiden.

Vända vi oss till allmogemannens alldagliga värf, är det måhända skäl att börja med jordbruket såsom varande landets och äfven till större delen de svenske nylänningarnes modernäring. Såväl i västra som i östra Nyland sköter allmogen med mycken flit sitt jordbruk, hvari den mäter sig med, om icke står öfver befolkningen i Finlands öfriga landskap. Västra och mellersta Nyland har i allmänhet bördigare jord. I östra Nylands kustsocknar gifver säden blott 4:e, 5:e à 6:e kornet. På senare tider har en och annan allmogeman på några orter genom förbättrade jordbruksmetoder så uppdrifvit sitt jordbruk, att han af sin jord kan vinna 7:e à 8:e kornet, då hans förfäder blott erhållit 5:e—6:e kornet. Jordbruket har dock ända till senare tid varit tämligen primitivt. Det s. k. tvåskiftet är det vanliga. Den odlade jorden skiftas nämligen i tvänne lika stora lotter: gärdet och trädet. Gärdet är för året under brukning; trädet åter är upplåtet till bete, hvarunder jorden dessutom anses få behörig hvila och samla krafter för att under det följande året åter kunna gifva en god afkastning.

Men vi låta föra oss för långt från ämnet! Låtom oss följa en gammaldags landtman på hans såningsfärd, emedan detta arbete gifver upphof och början till flere andra.

Rågsådden är den förnämsta och bör försiggå mellan Vårfrudag och Bärtilmäss. Ärterna skola sås, då „kukku“ ropar första gången.

Innan landtmannen kastar säden i jorden, söker han först öfvertyga sig om, att den gror eller „spricker“. Han förfar härvid på skilda sätt. Så låter han „séssédən“ afprofvas i vatten och tror, att den gror, om små pärlor bilda sig vid kornet och uppe vid vattenytan. Förfaringssättet är opålitligt. Samma resultat kan ju ernås, om man i stället för råg använder torr sand, då pärlor äfven här uppstiga iföljd af den luft, som häftar vid sandkornen.

Stundom spottar han i handen, blandar häri säden och för den sedan mot sitt öra för att lyssna, om det höres något ljud från den svällande rågen. Detta pröfvosätt är lika opålitligt. Man erhåller samma resultat, om man häller vatten t. ex. på träspån, emedan den rörelse, som uppstår, då de skilda kornen eller de skilda spånorna utvidga sin volym, alltid framkallar ett ljud, om än helt obetydligt.

Stundom inveckIar allmogemannen några sädeskorn i tobaksbussen (= „orrn“); de påstås då gro inom några timmar, ifall de äro dugliga till utsäde.

Samma resultat vinner han äfven genom att nedlägga kornen mellan tvänne torfvor och sålunda låta dem genomgå den vanliga naturliga utvecklingen.

Sedan säden engång befunnits duglig, inväntas endast en tjänlig

dag, och anser man väderleken vara passande, om ärlor och andra småfåglar slå ned på åkerfälten, äfvensom om det „räjvar“ i plogfåran (= „forə“) d. v. s. ögonblickligen bildar sig väfnader liknande spindelns.

Nordan anses som ett „förkasta vädər“, otjänligt för sådd. Ärter som sås i nordan blifva maskätna.

Sådden bör om möjligt försiggå under ny, emedan haren i annat fall blifver svår efter brodden. Likväl anser man skiftet ännu icke taga sin början, då nymåne inträder, utan räknas det från första tisdag, som infaller, „torrtísdáin“. Ända till „torrtísdáin“ anses nedan och dess värkan sträcka sig. Eget nog är dock torrtisdagen hvad såendet beträffar på många orter en „förkasta“ dag, då det hvarken skall sås eller sättas. Så i Sjundeå, Kyrkslätt, Esbo och Helsinge.

Vid såningen går sädesmannen (nästan alltid husbonden själf) med ett ovalt kärl (= „sésvakka“) under vänstra armen och utströr säden. Denna „sésvakka“, förfärdigad af en tunn, böjd asppträskifva och försedd med flat botten, uppbäres af en gjord („fässlo“), som sädesmannen håller öfver högra axeln.

För att kunna jämt kringströ säden, delas hvarje teg i mindre delar (= „fjärar“), som äga 4 à 8 steg i bredd sträckande sig i tegens längd. På några orter såsom i Esbo utmärkas dessa „fjärar“ genom ned i jorden stuckna „fjärastikkor“; på andra orter såsom i Sjundeå och Kyrkslätt genom en fåra, som uppdrages med en s. k. „fjäraklobbo“. På andra orter åter sår man blott efter „ögonmått“.

Själffallet är att ofvannämda förfaringssätt ofta inom samma sokken användas om hvarandra.

Skulle såningsmannen, då han vandrar utmed „fjärans“ ena kant och upp längs den andra, kasta säden så, att det blifver mest säd på midten af „fjäran“, så säges han hafva sått „samankasta“. Kastar han altför mycket säd utmed kanterna, kallas det „fjärasä“. Strör han säden till den grad ojämt, att midten blifver alldeles utan brodd, säges han hafva sått „líktjisto“, om den bara fläcken är långsträkt. Då förutspås, att någon skall dö i huset. Är den bara fläcken åter rund, förebådas ett barns födelse.

För att erhålla en god skörd, tager den vidskeplige följande mått och steg vid såendet. Han nedlägger bland utsädet tärningsformiga brödbitar, hvilka skäras af den för detta ändamål ända härtils sparade jullimpan — detta i akt och mening att befordra växtligheten. Den mera fördomsfrie skämtar dock häröfver och frågar af sin granne, om han väntar, att det skall växa gräddade kakor. Så långt har dock världen hunnit i klokskap, tillägger han, om ock förra drängen lade sig på rygg i diket och väntade att „steksparfvar“ skulle flyga honom i munnen.

En och annan gömmer ett forntida stenredskap „åskvigg“ (= „oskpíl“) i skäppan och tror sig på detta sätt vinna god äring.

Den växande säden är alltid i fara att förstöras ända ifrån den tid, då det späda kornet nedmyllas och till dess säden åter står mogen att mäjas af lien. Också har odalmannen, medveten härom, sökt å sin sida uppbjuda alt för att skydda och bevara densamma.

Den fara, som först vidtager, är maskens härjningar. För att undvika detta plågoris har folktron ansett följande förfaringssätt vara tjänliga.

Man bränner gamla skosulor och utslitna kvastar, då utsädet torkas, likaså begagnar man vid eldningen gammal och sur ved, som ryker väl, medan man stundom ännu kastar andra ämnen i elden för att göra sädeskornet så bäskt och osmakligt som möjligt. Tillika bör man akta sig för att bearbeta askan till lut eller för något annat ändamål. Kvastarne åter, som skola begagnas vid „trysknindjin åv séería n“, böra förfärdigas utan äggvärktyg.

Då man börjar sådden, hugger man en yxa uti åkerrenen och låter henne blifva kvar, tils sådden är slutförd. Sålunda tror man sig kunna utstaka den gräns, hvarintill sniglar (= „släimdjyltor“) och annan mask kunna komma och invid hvilken deras ätande skall upphöra.

Kråkorna åter söker man bannlysa från åkerfälten därigenom, att man håller spjället tillslutet under den tid såningsmannen förrättar sitt arbete.

Sedan plantan engång skjutit upp och fortsättningsvis utvecklar sig efter naturens lagar, tils af det sådda sädeskornet nya uppstått, lämnas de flesta sädesslag å sido, utan att mänskligt maktord eller vidskepligt bruk på något sätt söker göra sig gällande i och för befordrandet af växtligheten. Ett sädesslag gifves dock, på hvilket man fortsättningsvis genom ofvanantydda medel tror sig kunna invärka. Detta är ärtväxten. Det inträffar nämligen, att ett lofvande ärtland i ett nu gäckar alla jordbrukarens beräkningar och snart nog ter sig i det mest ömkliga tillstånd, i det att plantorna vissna och antaga en brådmogen, gulaktig färg. Allmogen kallar sjukdomen „krusə“ och säger om ärtfältet att „krusə tó e“.

Denna hastiga förändring är vanligen framkallad däraf, att åkern är illa afdikad. Detta lämnas dock af den vidskeplige obeaktadt. Han tager en ulltapp och skrapar härtill silfver från något föremål, hvarefter läkemedlet lägges på de vissnande tegarna, i den glada förhoppning, att silfver och ull skola godtgöra, hvad en dålig omvårdnad lämnat ogjordt. Det är barnaleken, som af jorden fordrar den lön, som blott tillfaller den mognade mannaålderns arbete.

Frosten är en så fruktansvärd fiende, att man just icke ansett

det löna mödan att upptaga kampen mot den. Dock har man på några orter genom att draga rep öfver fälten sökt åstadkomma luftväxling för att sålunda i någon mån förminska frostens härjande framfart.

Skörden anses mogen, då kornet brister, om man söker böja det på längden samt om halmen knäpper, då den skäres. Nu ingår „šortídn“.

Hinner rågen bli fullt mogen eller måhända öfvermogen, „rinner“ den lätt och medför stor förlust. „Gammalt folk“ säger visserligen att, då rågen runnit i tre dagar, den åter häftar sig, men hvar och en känner nog, att han då förlorat den bästa delen af säden och att det, som stannar kvar efter tredje dagens „rinnigg“, knapt nog sedan vill lossna ens, då axet bearbetas i logen med „λagun“ eller „stjigkon“.

Rågen afmäjas i östra Nyland med skära och begagnar man lie endast i det fall, att växten är dålig och stråna stå glest. På herrgårdarna begagnas dock ofta lie. Men bonden och isynnerhet den fattige bonden håller detta sätt att mäja för slösaktigt. Månget dyrbart strå kan trasslas bort; månget ax kan gå förloradt på tegen. Man föredrager därför den mera varsamma skäran (= „stjärun“). Medan högra handen vigt och behändigt för skäran in mellan rågaxen, samlar den vänstra de gula stråna; skäran blixtrar fram och afklipper så gång på gång en handfull halm, som med stor skicklighet hålles kvar, tils man får ett halft „bondon“. Då lyfter man med tillhjälp af skärans flatsida upp det skurna och nedlägger det med stor omsorg bredvid sig. Finnas flere teglag på åkern, uppstår lätt en yr och bullersam kappskärning, hvarunder man dagen i ända lägger ut alt hvad man af krafter äger.

I västra Nyland begagnas vid råg- och hveteskörden numera för det mesta lie. Rågen i svedjeland afmäjas dock med skära. Korn och hafre med lie.

Om dessa sädesslag äro fuktiga, hvilket stundom händer, då de afmäjas tidigt om morgonen, så få de ligga och torka, innan de „bindas“. Korn och hafre sättas på några orter i västra Nyland obundna i såtor

Då man afskär de första halmstråna, binder man dem tillsammman, hvarefter man bryter den gjorda kärfven (= „bondonə“) och säger: „tenn rygg ska brist, menn int“. „Bondonə“ lindas sedan omkring ryggen. Detta skall förekomma ryggvärk under skördetiden.

Råghalmen hopbindes som redan sades i kärfvar, skilda från hvarandra, hvilka sedan resas med axen uppåt samt bilda skylar eller ritor. Öfver skylen lägges sedan såsom skyddsmedel mot regnet en enkom för detta ändamål bunden stor kärfve. Detta tillgår sålunda, att man först bryter de skilda axen åt sida vid det omkring sädeskärfven gående bandet, sedan ställes denna öfver skylen med axen

nedåt och „lommən“ uppåt och får härigenom formen af en hatt, hvilket namn den äfven bär.

Den skurna rågen bindes med band af den skördade växten själf.

Fins det mycket rönnbär, räntar rågen dåligt, men ju mera „brödkorgar“ (ett slags svamp växande på kvistar och trästickor i rågåkern) det fins, desto mera räntar den.

Korn och hafre bindas på skördedagen med uttröskad råghalm i 2, 3, 4 småkärfvar (beroende på bindhalmens längd) i ett och samma band, som kallas „klyvja“. Dessa „klyvjar“ uppresas i mindre skylar, i västra Nyland kallade „krägkor“, i östra Nyland „pjottar“ eller „pjukar“. En eller par „klyvjar“ sättas med axen nedåt att tjänstgöra som hatt.

Sedan säden torkat, förenas den i större skylar, ja t. o. m. i stora stackar. Då man skär sista tegänden och skörden slutas, säger man, att man „tár fast harin“, hvilket talesätt troligen härflutit däraf, att haren som unge håller sig gömd bland säden och stundom fasttages, då den af de annalkande skärorna blifvit tvungen att framträda eller rättare framhoppa ur sitt gömsle. Detta talesätt har sedermera öfvergått äfven till andra arbeten. Den vanligaste benämningen på att få ett arbete slutfördt är dock att „få hasə“.

Då skörden är slutförd, uppstämmer man höga hurrarop och underrättar sålunda härom sina grannar. Man säger härvid, att man „skrämmər harin úr åkərn“ och liksom jagar honom in på grannens område, på det denna äfven må finna honom.

Efter skördens slut bestås åt skördefolket en sup med smörgås och nämnes detta i västra Nyland „skördost“. Stundom har man äfven brygt öl för skördefolket. På några orter hållas danser efter väl afslutad skörd. „Šördetalkko“ (= „arbetskalas“) anställes någon gång om söndagen. De, som infinna sig, undfägnas därvid med kaffe och brännvin, någon gång äfven med mat.

e) Slottern.

Slottern föregår den vanliga skörden. Hvardera sammanfattas under den gemensamma benämningen andtid (= „anntídn“). Tiden, som infaller mellan hötid (= „høijərstídn“) och skördetiden, kallas „millantídn“.

Höbärgningen tillgår på vanligt sätt. Lien är fäst medels tunna videband (= „vídlågor“) vid det raka skaftet (= „ärvə“), som är gjordt af ett trä med utskjutande kvist eller en större gren, hvilken tjänar som handtag.

I Helsinge och några andra orter fästes lien vid skaftet vanligtvis medels en af kamelgarn flätad „lítåt“.

Det afmäjade höet hopdrages med räfsan i „strängar“. Vid kvällens inbrott eller i händelse af regn, uppsättes höet i små stackar

(= „sétor"). Då det är färdigt att „köras in", „lässar" man det och lägger det i „høhättjin" eller „skrindon", samt kör det så till ladan. I brist på utrymme i ladan uppsättes det i stora stackar.

Räfsan får icke vändas med tinnarne uppåt, säger den vidskeplige, ty det förorsakar fult väder. Likaledes får man icke, då man vandrar fram öfver ängen, släpa räfsan efter sig för att möjligen hopsamla höstrån, emedan detta värkar, att fodret blifver „skrýgt" och slutar i förtid, hvarförutom fåren under vintern, medan ännu hö finnes, börja bräka oupphörligt.

Då man slutat höbärgningen, gifver ofta husbonden en extra förplägning, som kallas „hasə".

Efter första dagens arbete med lien (och likaså med skäran) tager man sig vanligen ett bad för att uppmjuka kroppen efter det ansträngande arbetet (man badar bort lisåren). Se ofvan om badstugan.

Förutom höet „bryter" man och förvarar som foder åt boskapen löf af asp och björk. Själfva ordet „bryta" häntyder på att det i äldre tider brutits för hand; numera fälles trädet och afyxas sedan kvistarne med ett äggvärktyg närmast liknande en lång krökt knif, kallad „vesu". Sedan hopknytas kvistarne i kärfvar och uppsättas dessa att torka på en stor för tillfället af de „vesadə" träna gjord häsja.

---

8. Lifvet i skärgården.

Talrika öar, klippor och skär, hvilka ofta „likt stjärnorna på himmelen" ligga spridda i de mest olika grupper, bekransa Nylands kuster. Närmare fastalandet påträffar man här och där öar och holmar, täkta af grönskande gräsmattor och tjänliga för åkerbruk, men för det mesta grönska på dessa holmar och skär endast barrskog, vid stränderna ofta kantade af stora strandalar. Den som seglar fram genom den inre ångbåtsleden, som i västra Nyland på sina ställen är smal som en större älf, ser till sin förvåning skogarna ofta stå lika täta på holmarne som på fastalandet. Längst ute finnas dock blott kala bärgsklippor, där en och annan dvärgtall för en förtviflad kamp mot stormarne.

Fiskfångsten är naturligtvis i hela skärgården en mycket viktig näringsgren. På de längre bort från fastalandet belägna holmarne sås knapt ett sädeskorn. Skärgårdsfolkets skördefält är hafvet. Väl har fiskaren sitt potatisland, och om det så passar sig, några får och en ko, men ordspråket: „mager som lotsens ko" talar om att betet är sparsamt. Kor och kalfvar föras om sommaren ofta ett par verst från

hemmet till en annan holme, där gräset växer litet rikligare. För vintern skrapar man ihop åt kreaturen foder från hvarje ställe, där några grässtrån vaja mellan buskar och stenrösen.

Fisket utgör hufvudnäringen. Fiske öfvar skärgårdsbon alla tider under året, med nät, not, katjor, rysjor, krok och metspö. Men af all fiskfångst är strömmingsfisket viktigast, ty däraf beror bra nog mycket utskärgårdsbons hela uppehälle och tillvara. Strömmingen fångas såväl med not som skötar. Om våren i medlet eller slutet af maj börjar skärgårdsbons skördetid på hafvet. Det s. k. „vårskötfisket“ eller „krokskötfisket“ tager nu sin början. Åtta s. k. krokskötar jämte en båt äro de nödvändighetsartiklar, som därtill erfordras. Dessa skötars dimensioner äro vanligen omkring 45 aln i längd och 6 i djuplek. Ofta äfven större. Då de äro nya, uppskattas de till ett värde af 45 à 50 mk per styck. Båten är till sina dimensioner vanligen 11 aln i längd, $3^3/_4$ aln i bredd, $1^1/_5$ aln i djuplek. En sådan båt med därtill hörande taklage uppskattas till ett värde af 175 mk.

„Höstskötfisket“ lämnar en rikligare fångst och tyckes vid första påseende vara mera inkomstbringande. Dock — det erfordras större, vidlyftigare och dyrbarare redskap för att bedrifva detta fiske i följd däraf att man fiskar ute på hafvet och i hafsstråk, hvilket icke är fallet med krokskötfisket. Nettobehållningen blir iföljd häraf vanligen densamma och oftast mindre än mången är böjd att antaga.

Om höstsommaren eller under de första dagarna af augusti månad göra skärgårdsboarne sig redo att fara ut till hafs. Man styr kosan ut ända till de yttersta klippholmarne eller „kobbarna“.

Är så väderleken vacker och luften klar, är den naturligtvis gynnsam för fiskafänget. Men äfven under blåsig väderlek utlägger man ofta sina skötar — mången gång på vinst och förlust. Risken är ofta stor i det att skötar, draggar, tågvirke etc. vanligen uppskattas till ett värde af 500 mark.

Då man vill lägga ut skötarne, sänker man först ned en större sten med ty åtföljande rep, vid hvilket en sköt fästes. Vid detta åter knytes skötbandet, och så låter skötläggaren sin sköt ifrån de pinnar, på hvilka den är upplagd, fälla sig själf på fångst. Då den är fäld, vidfästes åter en annan och så i fortsättning oftast ända till tio skötar, mellan hvilka då och då sättas flöten. Vid sista skötbandet anbringas alltid ett märke. Denna rad af märken ter sig ofta på afstånd som en rad af sjöfågelhalsar.

Skötarna läggas ofta ut ända på trettio famnars vatten, men äfven på endast fem famnars.

Som det ofta går stark underhafsström, är det icke alltid så lätt att taga upp skötarna. I vackert väder är det ett angenämt arbete

och lämnar ofta tillfälle till behöflig hvila, men under storm är det förenadt med lifsfara.

För turisten och för andra, hvilka finna nöje i det ovanliga, är det ett sublimt skådespel att se tvänne elementer, vattnet och luften i uppror — ifall de nämligen kunna göra det från en säker plats. Vinden piskar vågorna och liksom bortsopar deras toppar; den upptornar dem till en fruktansvärd höjd och slungar dem att krossas mot klipporna och hällarne. Fiskaren, som med sina skötar två mil ute i hafvet, ser en sådan storm uppstå, prisar icke sin lycka. Han vill icke, kan icke lämna skötarna, som i hans förhållanden ofta betyda en hel förmögenhet, att sönderslitas och sopas bort af sjöarna. De måste räddas till hvilket pris som hälst och det uppstår då ett ansträngdt arbete midt under växande faror; det artar sig till en situation, som kräfver all den beslutsamhet och all den själsnärvara, som skärgårdsbon allena är mäktig af. Det händer dock att stormen kommer så hastigt och nära uppå, efter det förebuden visat sig, att det ej återstår annat än att lämna de dyrbara redskapen i sjön och låta båten länsa undan för vinden, hvart det än månde bära, för att dock lifvet måtte räddas.

Har man däremot hunnit bärga skötarna och lyckligen redt sig ur den öfverståndna faran, är man hjärtinnerligt glad öfver att icke hafva förlorat något. Ja, det kan omedelbart efter en sådan öfverstånden fara och som reaktion häremot uppstå en sprittande öfverdådig glädje. Så, då ett skötlag engång sluppit i land i lä af en långsträkt bärghäll, fick en af sällskapet, redan en äldre man, fatt i en afbruten gren af en tall och begynte med den som stråke birfila mot ett öskar, som skulle föreställa fiol. Glömmande tröttheten och mödorna, farorna och bekymren, kanske ock för att få bloden i lifligare rörelse, för att få värme i kroppen, sprungo jäntor och svenner upp, likaså gummor och gubbar och begynte svänga om i liflig dans. Han med öskaret som fiol trallade och svängde sig med.

Som exempel på den rådighet och sinnesnärvara skärgårdsbon i farans stund ådagalägger, vill jag anföra följande: En ung skärgårdskarl kom i storm seglande med båten fullastad med strömmingstunnor. En störtsjö vräkte akter ifrån in, så att aktern af båten begynte sjunka och fören reste sig upp. Båten måste inom par ögonblick gå till botten med besättning och alt. Men snabb som en pil var fiskaren uppe i masten och stjälpte båten omkull, hvarvid strömmingstunnorna rullade ut och båten räddades från att sjunka.

Notdragaren utsätter sig ej vid sitt fiske för så stora faror. Men hans arbete är ofta tungt. Midt i sommaren går det nog an och bedrifves ofta under glam och skämt. Värre blir det om hösten i regn och köld.

Noten består af en rymlig påse „tjíln“ eller „kalvn“, från hvilken tvänne armar utgå. Självfva kilen kan ofta vara ända till 18 aln lång, armarne åter ända till 30 à 45 aln långa, samt 8 aln djupa eller höga. Vid ändan af dessa armar äro ytterligare fästade rep, „draglinorna“, hvilkas längd är beroende af „varpets“ (= stället där notdragning försiggår) beskaffenhet.

Då man vill „draga ett varp“, fastgöres ändan af den ena draglinan i land och man ror ut med den rymliga „notbåten“, hvarifrån notlinan och den därtill hörande notarmen och kilen småningom fälles i sjön, sedan ror man i en båge åt land och utkastar därunder den andra notarmen. Fiskarene ro nu till stranden för att börja draga noten i land. Halfva notlaget utgöres ofta af kvinnor, raska och vana vid mödor och faror. Med uppskörtade kjolar stå de jämte männen och draga på linorna sakta och jämt. Den vida ringen blir alt trängre; allas ögon följa uppmärksamt med varpet för att möjligen af yttre tecken sluta, om fångsten blir stor eller liten eller ingen. Skärgårdsbon är van vid lyckans växlingar; det har händt att hans fångst blifvit så riklig, att han varit tvungen att ösa ur varpet, innan han kunnat draga noten i land; men det händer ock att han ej får någonting.

Vintertid sysslar fiskaren med tillvärkandet af fiskbragder (och körslor om han äger häst). Kvinnorna åter äro upptagna af den inre hushållningen och syssla med att spinna tråd till nät och kläder. Den ena dagen är mest lik den andra.

I mars och april börjar dock redan säljakten och därmed mera lif. Man begifver sig vanligen flere i sällskap ut på denna färd. Med skrinnsko göres ofta färden till en början. Alle man spänna sig godvilligt för en ekstock, och skilda från hvarandra på tillbörligt afstånd framdraga de med lina båten — sitt räddningshopp — i den kurs ledaren utstakar vägen genom sina profstickningar i isen. Än viker man åt väster, än åt öster, alt efter som „öppnor“ stänga vägen, tils man vanligen någon mil bort om det yttersta skogslandet stöter mot drifisen, som ställvis är hoppackad till flere aln i djup och höjd.

Sälskyttar till yrket bygga ofta åt sig skjul af snö och issörja. Då man begifver sig ut från skjulet, släpar man oftast ekstocken efter sig, på det man må ha något att stödja sig vid, ifall isen brister. Skytten färdas 4 à 5 mil från skjulen, ofta ensam. Då det blir altför ansträngande att släpa ekstocken efter sig, lämnar man denna för en tid. Men fast is omväxlar snart nog med vak, fylda af issörja, och vid hvarje felsteg kan skytten vara säker om ett fotbad i rymligt bäcken. Men redan från ungdomen förtrogen med faran, visar skärgårdsbon ofta ett självförtroende, som gränsar till trots: „äin gó kár hiälpər se šälv“, är hans valspråk. Anade faror rubba aldrig hans

jämnmod. Han handlar först då värklig nöd är för handen, och han gör det då vanligen med stor rådighet och sinnesnärvara.

Skytten har ofta äfven ett annat skäl att med största noggrannhet genomsöka isskrofven, källrarne, ty uti ihåligheterna under den sammanpackade drifisen lägger sälen sin unge (= „kút“)

Invid ställen där issörja och drifis äro sammanträngda, väljer sälen vanligen sin boplats. Då skytten har varsnat djuret med kikaren, som han alltid har till hands, söker han försiktigt gå omkring det för att så krypa på det. På hufvudet bär han en hvit harskinnsmössa och ofvanpå kläderna har han dragit en hvit „blagarnsstjórto“ för att icke sticka af mot den hvita snön.

På senare tider har en och annan begynt anlägga blå glasögon; ty då vårsolen lyser på drifvorna, blir ljuset ofta så starkt, att det i hög grad plågar ögat, ja nära nog bländar till och med skärgårdskarlens skarpa, jaktvana ögon. Det händer till och med att en och annan för någon tid kan bli nästan blind (= „snøblind“).

Först kryper han framåt mycket varligt. När han kommer närmare, lägger han sig raklång och skjuter sig sakta mot sälen. Bössan är bunden vid en stång och ligger som i en skida och släpar efter vid en segelgarnända.

Så snart sälen lyfter upp hufvudet, ligger skytten helt stilla, då den åter sänker det mot isen, skjuter han fram alt hvad han kan. Skicklig skytt som skärgårdsbon vanligen är, sätter han nu kulan midt emellan ögonen på sälen, springer raskt upp och hugger med „gaddən“, en järnkrok fästad på en stång, tag i sitt byte, innan det hinner hasa ned genom hålet på isen.

Är man ute på storskytte, d. v. s. dröjer man flere veckor å rad, så har man två ekstockar eller ock båtar med sig, af hvilka den mindre begagnas såsom redan är nämdt. I den större åter håller man proviant, kläder, fångst m. m. och däri ligger man äfven under nätterna.

Alt detta gäller vårskyttet.

Höstskyttet tillgår naturligtvis på helt annat sätt. I början på hösten jagar man mest inomskärs och man behöfver då blott gifva akt på, hvad det är för väder, så kan man vara något så när säker, hvar sälen stiger upp. Det inträffar vanligen vid någon bärgsudde eller sådant.

Under senhösten far man vanligen längre ut. Tidigt en morgon, då ännu ingen fläkt rört sig, förrän „šən a hånni skak svämmn ur kruppn up se“, stiger skytten i sin båt. Kommen ut på sjön, företager han en s. k. sälrodd, d. v. s. smyger kring holmarna efter sälen. Varseblifver han denna, låter han sig sakta drifvas mot sitt mål. Han skjuter, skyndar hastigt till. Blod och flottstrimmor visa stället, där sälen sakta sjunker. Nu sänker han till draggning ett fyraarmigt in-

strument af järn med uppåtböjda tillspetsade ändar och sällan har han „spilt krút yti vatnə"[1].

Såsom för jordbrukaren såningsdagen är af största betydelse, så har för fiskaren den s. k. notgörningsdagen eller „nótbröllopə" icke mindre vikt. Det senare namnet häntyder på att man genom en fest vill viga noten till ett lyckosamt värf.

Notgörningsdagen firas högtidligt. Ju flere delägarne äro, desto grundligare festar man. Äfven främlingen, som nalkas nothuset, undfägnas. Hvad åter egna byamän vidkommer, så inträffar det sällan, att de objudne nalkas festlaget. De skulle måhända genom ett besök uppväcka misstroende emot sig. Skulle de åter händelsevis anhålla om någonting till låns ifrån det hemman, som firar notbröllop, då blefve grannsämjan lätt störd. Det anses nämligen medföra otur vid den stundande sommarens fiske, om den, som förfärdigar sin not, bortlånar någonting. Beklagansvärd är den värdinna, som bryter emot denna vidskepliga, men från fordomtima häfdvunna sed. Beklagansvärd är äfven den, som i sin okunnighet förmår någon af familjemedlemmarne att bortlåna någonting; han kan genom en obetydlighet väcka mot sig en misstro och afvoghet, som kan medföra mycket ondt. Huru nogräknad man i sådant hänseende är, må följande tilldragelse visa. En grannvärdinna hade vid sitt besök hos en, som arbetade på sin not, medtagit vid bortgåendet en katekes, hvilken hon trodde vara kvarglömd där af sin gosse, som under vintern besökt den i samma gård befintliga skolan. Detta gaf anledning till stor bitterhet mellan de båda grannarne, så mycket mera som under följande sommar det hemman, hvarifrån boken blifvit bortförd, hade otur med sin not. Orsaken till denna otur ansågs just ligga i tillgreppet af boken. För att upphäfva följderna af denna handling ansåg man sig slutligen böra anlita en, ett par mil från hemmanet boende „klok gubbe".

Likaledes gifves det skärgårdsbor, hvilka anse „fisklykkon" gå förlorad, därest man kvarlämnar på stranden något af den till lands dragna fisken och detta bärgas af en afundsjuk granne. Det är här sålunda blott och bart genom att tillegna sig en fisk ur nätet, som en människa kan bringa sin nästa otur. Den vidskeplige aktar sig därför noga att kvarlämna någonting och har det emellanåt varit ett icke ringa nöje för mera fördomsfrie grannar att åse huru den skrockfulle med största samvetsgrannhet äfven ur vattnet sökt uppfånga den döda småfisken, ofta nog till stor förargelse för prackor och måsar, hvilka med största otålighet afvakta fiskarenes afresa för att sedan få sin del af fångsten.

Att den vidskeplige äfven sökt och trott sig finna medel mot

[1] Jfr Höijer, Skildringar ur nyländska skärgårdslifvet, sid. 35.

afund och trolldom, därom öfvertygas snart nog den som varit i tillfälle att öfvervara en notgörning. Han inlindar nämligen för all säkerhets skull i „stenhugget“ „tidonbast“, silfver och kvicksilfver, hvilket sistnämda måste, för att kvarstanna, inneslutas i en fjäderpenna. Vore detta medel ovärksamt, så finnes ännu ett annat, bestående däruti att man likt bembölingarne drar noten afvig öfver en bärgsklack, och då åtminstone, tänker den skrockfulle, bör väl alt ondt falla efter och turen åter infinna sig.

Att notbröllopet sist afslutas med en väldig salut från en gammal namnsdagsbössa hör till saken, äfvensom att det under hela dagens lopp flitigt saluteras, hvilket alt är tecken till stor glädje. Det sista skottet har en viss innebörd; det affyras nämligen i riktning öfver noten. Då skottet i allmänhet anses fördrifva onda andar, och då man vidare genom att skjuta öfver ett kreatur anser sig kunna fördrifva den sjukdom, som man kallar „skot“, så torde man kanske ej fara synnerligt vilse, om man antager, att det sista skottet öfver noten i sig inneburit och måhända ännu innebär ett fördrifvande af ett möjligt ondt, som tilläfventyrs låder vid både garn och „tölnar“.

Grodan anses för fiskaren medföra otur, om han med sina bragder uppfiskar henne. Detta lär väl endast inträffa i åar och insjöar och eget nog räknar den jordbrukande svenska befolkningen grodan bland nyttiga, välsignelsebringande djur — den suger gift ur källorna och håller vattnet rent och hälsosamt, säger man. I skären betraktas nämda oskyldiga djur dock med afsky. Anser någon sin not „illa djórd“, utbrister han vanligen i denna klagan: „vi få äindast gródor o rosk“.

Den illasinnade vidskeplige åter tror sig kunna fördärfva en annans fiskelycka, om han tager en groda, kastar henne i vattnet och sedan låter sin urin öfver henne, i det han önskar ondt åt nästan.

Tvättar man om våren ansiktet i grodrom, blir man ej solbränd. Då man skall på fiske eller seglats, får man ej hafva något af rönn i båten. Man lägger alt sådant bort „jämst pípmunnstyttji“.

Den som vid mete vill hafva fisklycka, skall, enligt folktron i Mörskom, gå i kyrkan och där af flickorna stjäla knappnålar, af hvilka han sedan förfärdigar krokar. Likaså kan han vara säker på att få fisk, om han tager ormkött till bete. Men i detta fall bör han genast, då han får upp fisken rensa den, ty i annat fall blir den giftig.

Ett säkert medel att få fisklycka tros i Borgå vara att taga sand från vigd jord och kasta den i sjön.

9. Jakt och jaktlycka.

I skärgården finnas, som redan ofvan nämdes, goda skogar, hvarifrån ved utskeppas, men i hvilka äfven villebråd såsom harar, tjädrar och orrar trifvas väl. Detta jämte rikedomen på sjöfågel och säl gör på många ställen jakten till en lönande binäring. Skärgårdsborna äro därför ock goda skyttar. Kasta vi ögonen på väggen i öbons stuga, så skola vi aldrig där sakna bössan. Ofta består han sig flere, men alla af särdeles gammalmodig konstruktion, vanligen försedda med flintlås, någongång muskedundrar, tunga och gamla, som vore de från Karl XII:s tid. Hans jaktvana öga och säkra hand gör, att kulan sällan felar målet.

Bästa tiden för jakt på sjöfågel är om våren, omedelbart efter det isarne skjutit. Då vidtager det s. k. „vätaskyttet". På passliga uddar och bärghällar har jägaren här och där rest några låga af sten sammanhopade bröstvärn med skottgluggar. Ett sådant i lästrand liggande bröstvärn väljer skytten. Han sätter ut i sjön de af uppstoppadt fågelskinn gjorda „vättarna" och lägger sig sedan på vakt bakom bröstvärnet. Kommer så en flock sjöfågel flygande, slå de ned bland de förmodade kamraterne. Skottet fyras af och de af jägaren själf fabricerade tunga haglen anställa förödelse i skocken. De oskadade fåglarna fly, men återvända måhända öfver samma lästrandslugna vik och kunna då ännu en gång slå ned, där de se de bedrägliga vättarne gunga i stilla frid.

Men snart parar fogeln sig, skockarne upplösas och honorna lägga sig att rufva på äggen.

Uppe i landet äro bössan och skjutkonsten långt mindre allmänna.

Öfvergå vi nu till de med bössan och jakten förenade vidskepliga bruken, skola vi finna, att jägaren icke minst slafvar under fördomarna och att en och annan allmogejägares berättelser någongång kunna likställas med de forna sjöfarandenas vidunderliga historier. Så har det händt, att man förtäljt om huru man under jaktfärder stött på fåglar, som varit ingenting annat än den onde själf. Då man skjutit på en sådan best, har den endast skakat litet på sig; men har man skrapat litet af ett silfvermynt och satt bland haglen, har den visserligen nedfallit, men med detsamma förvandlat sig till en fjäderhög, en mosstapp eller dylikt. „Åhhå, bara äin badukvast, sá fafabisin, når an šöut tjädurn up laggfrídasmorin".

Ett i ett skjutet djur funnet hagel (= „skutit lod"[1]) har, om det sättes bland laddningen, samma värkan som silfver.

---

[1] Borgå-dialekt.

Likaledes hafva oformliga djur visat sig och gifvit upphof till historier. Stundom har väl helt enkelt lusten att få berätta förledt jägaren att uppdikta märkvärdiga saker. Mången gång har det väl varit trän, stubbar och stenar, som på långt afstånd och i dunklet tett sig för jägarens öga som underliga djur. Detta är så mycket sannolikare som våra allmogejägare under våren röra sig i skogen redan vid midnattstid för att vara framme vid tjäderspelets början. Härtill kommer sedan, att tjädern är en fågel, som icke låter skrämma sig så lätt, då den riktigt „är i tagen". Den i denna omständighet oinvigde har, då han sett fågeln envist sitta kvar efter knallen, trott sig ha att göra med „den svarte" själf.

Hvad tron på silfver uti kulan vidkommer, så har den gifvit upphof åt talesätten: „ja šútər me silvərkúlo", och „ja mäitar me silvərkrók", hvilka bildlika yttranden innebära detsamma som, jag köper mig den och den varan för penningar, hvilka enligt den gamla myntfoten räknades i silfver.

Är bössan „illa djórd", „dödar" hon icke, om man ock skulle skjuta kulan tvärs genom vildbrådet. Detta afhjälpes sålunda, att man tvingar en orm i bösspipan samt sedan aflossar skottet. Härefter dödar bössan, blott kulan eller haglet det minsta rör vid föremålet. Detsamma tror man sig äfven vinna, om man skjuter en skata, öppnar den och uttager hjärtat samt sedan smörjer pipan invändigt med den blod, som finnes i hjärtat. Tager man sand från tre kyrkogårdar och blandar häraf i krutet, medför det äfven samma värkan. Likaså om man lägger bössan under en landsvägatrumma (= „drommbró" eller „trommbo"), då ett liktåg skall passera däröfver.

I Helsinge bestrykes en „illa djórd" bössa invändigt med „markojalsalva" (= merkuriisalva, kvicksilfversalva, gråsalva).

Genom trolldom tror man sig äfven kunna åstadkomma det, att kulan förfelar målet. Så hafva sälskyttar berättat huru det är svårt att få någon säl, så snart de kommit så långt ut, att den finska befolkningen eller ock de där boende „äistpläntona" begynt höra skotten. Äfven har man en och annan gång misstänkt att någon bland ens närmaste grannar haft makt att tvinga bössan att klicka, hvilken tro måste bortfalla i den mån flintlåset undanthänges.

Samma makt tror man vargen äga. Står vargen nämligen och ser på skytten, då denne står i begrepp att ge fyr, brinner skottet icke af.

Uppe i landet, där som redan nämdes, skjutkunnigheten i allmänhet är mindre, kunde det fordom någon gång hända, att en mykket ofördelaktig tanke uppstod om den skicklige yrkesjägaren, som till råga på olyckan hade bygt sin koja utom byn vid någon källa eller bäck uppe i skogskanten. Detta i all synnerhet, om han lät sin

ifver att jaga locka sig ut till skogs äfven om söndagen „Nó kan man förstá kva he e för fogglar han šútər, han som a såld sə ti hinn", kunde det låta, då någon för den vidskeplige omtalade det faktum, att jägaren i fråga fick duktigt villebråd, isynnerhet fågel. Icke tog den klandersjuke därvid i öfvervägande, att den lycklige skytten som gammal jägare noga kände jaktmarkerna och hade en god hund. Nej, „fogglana sitər bara o väntar up'n".

Och se här på hvilket sätt det tillgick att försvärja sig åt den onde. Jo, jägaren i fråga hade vid nattvardens begående smugglat oblaten ur munnen i fickan. Sedan hade han i skogen fäst den upp i ett trä och skjutit till måls däri. Då han siktade och just skulle trycka af, tog oblaten form och gestalt af frälsaren på korset. Jägaren hade upprepade gånger blinkat och skjutit bom; men slutligen hade han träffat. Sedan dess hade han aldrig skjutit bom mer, men tillhörde ock från denna stund med hull och hår och för tid och evighet djäfvulen.

Sistnämda vidskepliga föreställningar torde dock snart liksom så mycket annat skrock kunna räknas till det förflutna.

Sätter värdinnan en dylik oblat i kalfdrickat, får hon lycka med kreaturen. (Helsinge, Pyttis.)

---

10. Månskiften.

Vi hafva i det föregående skildrat allmogens olika lefnadsvärf och med dessa förbundna seder och bruk. I närmaste sammanhang med lefnadsvärfven stå allmogemannens föreställningar om den invärkan allting här på jorden röner af månskiftena — föreställningar, hvilka leda sitt ursprung från aningen om månens inflytande på jorden. Sålunda anses några arbeten med största fördel kunna utföras under ny, andra åter under fullmåne eller nedan. För de flesta förrättningar är dock enligt folktron nyet gagneligare än nedanet. Som vi redan tidigare sett, skulle en så viktig förrättning som sådden försiggå under ny. Skiftet anser man icke genast taga sin början, då nymåne inträder, utan räknar man det från första tisdag, som infaller därefter, den s. k. „torrtísdáin".

Ända till „torrtísdáin" anses nedanet och dess värkan sträcka sig; på en del orter är till och med ännu denna dag en „förkasta" dag. Bland arbeten som böra förrättas i ny må vidare framhållas fällning af löfträn samt skärning och ympning af desamma, då däremot barrträn böra fällas i nedan. Hvad iakttagelserna om löftränas fällning, skärning och ympning vidkommer, så leda de sitt ursprung

12

från en förmodan om månens invärkan på vätskorna och safterna i växterna, hvilken förmodan möjligen kan hafva någon grund. Så mykket mera ogrundadt är däremot valet af tid för de förrättningar vi i det följande skola omtala.

Nötboskap och får (= „drypikræk“, af drypja, idisla) bör man slakta i ny, svin i nedan.

Får böra klippas i ny, ty då få de mjuk och len ull; klippas de i nedan, blir ullen kort och sträf.

Ull bör ej spinnas och kardas i nyet, ty då „kastar det mask, i den.

Notbindning bör påbörjas i ny, på det att noten må blifva lätt och hålla sig torr.

Sättes potäten i ny, drager den sig mot ytan; sättes den i nedan, gå rottågorna och med dem potäten mot djupet.

Tvål bör kokas i ny. Brunnar böra rensas i ny; rensas de i nedan, ge de litet och grumligt vatten.

I nedan skall man plöja åkern för att utrota hvitrot (agropyrum repens), ett genom sina långa, ledade, krypande rotstockar mycket besvärligt ogräs.

Vass bärgas i ny, emedan den i annat fall småningom går ut.

Den vass och det gräs man vill utrota, bör man därför slå i nedan.

På „nidantórsda“ (= torsdag, som infaller, då månen är i nedan) skall man utföra trolska handlingar.

Vårtor försvinna, om man visar dem åt fullmånen och säger: „Si du kva ja hár up mín héndər“.

Äfven uppå djurens trefnad tror man månskiftena hafva inflytande. Man hör därför sägas: „he e fødd“ eller „falli i nýe“ och „he e falli i nidan“ och påstår man att djur, som „fallit“ i nedan, vanligen hålla sig torra och magra.

För fiske anses nedanet menligt. Utom att man påstår, att gäddan under detta skifte löser tänderna och blifver svår att fånga, då den af nämda orsak mindre gärna utöfvar sitt röfvaryrke, säger man dessutom att fisken skyr den is, som bildar sig i nedan, och därför söker sig ut på djupen.

Bland „nymånader“ har „nýårsnýi“ sina särskilda tydor. Då detta framträder, söker den vidskeplige utforska sitt öde för den närmaste framtiden. Detta gör han på följande sätt. Han vänder sig med ansiktet mot månen och öppnar under denna ställning en psalmbok. Alt efter innehållet i den psalm han nu får upp, förutspår han sedan glädje och sorg, död och lif. Önskar man sig samtidigt något, skall denna önskan under årets lopp finna sin uppfyllelse.

Hvad man eljes har för händer, då man första gången ser nyårsnyet, det får man mest hålla på med hela året. Helsinge.

Om månens fläckar se sagorna 84 o. 85 i Nyland, Tom. II.

11. Väderleksförhållanden.

Liksom man väljer tiden med afseende å månadsskiften, gör man det äfven med afseende å vinden. Sålunda anses nordan som ett „förkasta vädər“. Som vi redan tidigare nämt, bör man då ej begynna sin sådd.

Ärter, som sås i nordan, blifva maskätna.

Slaktas svin, säges fläsket hafva lätt för att rinna vid rökning.

Löf, som brytes i detta väder, varder hårdt och osmakligt.

Beredes malt, blifver det tort och odugligt.

I norr är stället och rummet för alt ondt. Därifrån tror man trolldom och sjukdomar, t. ex. „skot“ härstamma. Ofta anses lapparne förorsaka desamma och talar man därför om „lappskot“. Lapparne äro mästare i att trolla och kunna färdas genom luften, hvarvid de framkalla häftiga väderilar, som, då vanligen kvinnor utöfva svartkonster, ofta få namn af „vädərtjäliggar“. Man tror vidare, att de på sådana färder kunna taga med sig hösåtor, ja till och med tyngre föremål.

En lapp hade, berättar man, af en värdinna, som han botat för svår värk, erhållit i ersättning en ko. Han lät kon försvinna genom luften och åstadkom detta blott en „vädərtjäligg“.

Vattendrag, som rinner åt norr, är gagneligt för offring och tror man att dess vatten kan häfva sjukdomar t. ex. frossan.

Däremot anser man mark, som sluttar åt norr, för mindre gifvande, hvilket ju har sin naturliga förklaringsgrund i den skugga, som här alltid ligger långt in på dagen.

Som helt naturligt är, söker allmogemannen på förhand utforska den stundande dagens eller veckans vind enligt vissa tecken, för att, så vidt möjligt är, efter dem lämpa sina arbeten. Vi skola redogöra för allmogemannens iakttagelser, om vi ock icke kunna uttömma hans förråd däraf, som är stort och dagligen tillväxer.

Hunden säges förutspå fult väder, om den äter gräs och besväras af illamående. På samma sätt förutspås fult väder af katten, som är en ännu bättre barometer än hunden, i det att den äfven förutspår köld. Köld väntas nämligen, om katten söker sig bostad i skorstenen.

Svinet förutspår „illvädər“, såsnart det visar sig med gräs eller „halmbos“ i munnen. Då svin slaktas, gifver man akt på mjälten, som, därest den är lång, bådar lång höst.

Regn väntas, om tuppen galar vid middagstiden.

Bofinken skär knarkande locktoner, då den väntar regn.

Flyger svalan utmed marken, bådar det regn, men vädret blir vackert, om den håller sig uppe i luften.

Skrika kråkorna tidigt på morgonen, väntas regn.

Torr och kall väderlek bådas, om korpen flyger öfver byggnaderna och slår sina „klunkkar". Är nymånen hvass i hornen, bådar det köld. Detsamma är fallet, om domherren visar sig i närheten af byn. Detsamma bådar äfven talgoxen, då den pickar på fönsterrutan.

Flyger tranan högt, då den flyttar, väntas mycken nederbörd, flyger den lågt, motsatsen.

Storm väntas, då lommen (= „kakarn") flyger mot norr, men vackert väder, om den sträcker ned åt sjön.

Äfvenså väntas storm om tärnan („tíran") hvilar sig på vattnet.

Omslag i väderleken bådar spillkråkan, då den låter höra sig.

Då kråkorna om aftonen flyga skocktals åt ett håll, har man att vänta vinden följande dag ifrån samma håll.

Om ett slags hvita maskar, som vistas i fet mull, hafva blå framkropp, blir försommaren regnig; är bakkroppen blå, blir hösten det; bär mellankroppen denna färg, blir midsommartiden regnig.

Då grodorna kväka, vänta de östanväder, säger skärgårdsbon.

Östanväder medför regn. „Östanväder och käringträta börja med blåst och sluta med väta."

Drömmer man om de döda, blir det regn.

Då tranan anländer, skall hon gå nio dygn på „skaran" och nio på „tjälan"; då först blir det varmt.

Lika många dagar som svalan dröjer kvar efter „Bärtilmäss", lika många veckor kommer marken att vara ofrusen (= „tínogər") efter „Hälgo-mäss".

Sådant vädret är om påskdagen, sådant förblir det till pingst.

„Kvindərsmäss-blído e šördekvinnans kvilo."

När „Vallbormässdáin" är kall, blir sommaren varm.

När rötmånaden börjar med regn, slutar den med torka.

Regnar det Trefaldighetssöndagen, så regnar det sju söndagar å rad.

Hög och klar himmel bådar vackert väder; beströdd med lätta molnstrimmor, som löpa långsmed himlahvalfvet (= „haraístər, haratalg") bådar den blåst utan nederbörd.

„Mulen morgon gifver vacker dag."

„Aftonruda torrər natt, morgonruda våtər hatt."

Himmel med stora molntappar vid horisonten (= „tútar, bisar") båda storm, åska och nederbörd.

Då det regnar och de nedfallande dropparna äro stora och bilda bubblor uppå vattenytan, säges regnet blifva långvarigt. Stiger hafsvattnet hastigt, betyder det ett snart öfvergående regn. Om stenarne hastigt torka efter en regnskur, väntar man regn snart igen. Likaså om solen skiner hett mellan regnskurarne. Om det ej faller dagg på morgonen eller om dimman icke slår ned, inträffar det regn under dagens lopp.

Regnar det och solen skiner på samma gång, säger man:

„He regnar o e sólšín,
Jésus badar bånən sín“,

härmed antydande, att ett sådant regn är välsignelsebringande.

En annan version af samma ordstäf lyder:

„He regnar o e sólšín
Døda klappar klédrən sín“.

I sammanhang härmed vill jag omnämna folkets tro, att regnbågen „drikkər“, och att man finner en guldbägare eller guldskål, där den sänker sig ned till jorden, om man utan att andas kan springa fram till nämda ställe, innan regnet upphör.

Regnar det under lördagen, så afstannar regnet redan till söndagen, ty „lordas regnə hør int sundas mässon“.

„Regnar e i ypi salmbók, regnar e häila vikun“ (gudstjänsten förrättas i skären under bar himmel).

„Regnar e undi häila vikun, most e háld upp undi lordáin so mytji en prästn får tork kragan senn.“

„Fredagkväll — söndagväder.“

Går nyet in med regn, så regnar det under hela detta månadsskifte.

Går rötmånaden in med regn, så regnar det under hela den tid „rotə“ varar.

Går rötmånaden in med torka, går den ut med regn.

Regnar det under sjusofvaredagen, så regnar det sju veckor å rad.

Rödfärgad måne bådar torrväder, värme under sommaren, köld under vintern; ringar omkring den åter äro förebud till fult väder.

Är vintergatan, då den börjar synas, mörk i midten, bådar den snö och tidig vinter; är den ljus, bådar den lång höst.

Ditåt stjärnan (vid stjärnfall) faller om kvällen eller natten, ditåt blåser det följande dag.

Om skärgårdsbon vid solnedgången ser ett molnlager bilda sig någonstädes vid horisonten, vet han att vinden kommer att „växa“ fram ur denna molnbildning, d. v. s. kommer att blåsa från det hållet och han kallar därför en sådan molnmassa „vädərrót“.

Af väderleken under sommaren spår man till väderleken under vintern och tvärtom.

Är det torr och vacker sommar, blifver vintern kall. Råder det under vintern disig väderlek, inträffa nattfroster under sommaren. Härtill gifver man särskildt akt på dagarne före och efter jul, emedan man af dessa dagars väderlek förutser, enligt redan antydda iakttagelsesätt, om kylig väderlek och frost skall inträffa vid tiden omkring midsommardagen.

Blåser det under julnatten, säger man att högt uppsatta personer

skola dö under årets lopp, och sitter det snö uppå trädens kvistar nyårsdagen och -natten, påstår man, att det blir sjukligt under året, men rikt på alla slag af bär.

12. Mytologiska föreställningar om djur, växter och hvarjehanda föremål.

„Förr i værdn, då alt kund tal", lyder början till mången nyländsk folksägen, som berättar oss om naturens under. „Af dessa ord kan man" säger V. L. Cajander i Nyländska folksägner, se Alb. utg. af Nylänningar, IV, „redan ana, att sägnen innehåller mytiska hågkomster från en tid, då naturen tänktes begåfvad med ett högre lif och kunde tala ett språk som människan förstod". Ännu i dag som är tror sig den nyländske allmogemannen uti fåglarnas sång förnimma spår af den talförmåga, de fordom ägt. Några andra djur, ja, till och med växter betraktas äfven som mytiska väsenden, och har man vid dem fäst många tydor och vidskepliga föreställningar.

Bland de gamla djurfabler, som ännu finnas i Nyland, skola vi uppteckna följande:

Förr i världen, när djuren kunde tala, möttes korpen och kråkan, och den senare tilltalade sin ärade släkting och sade: „Far, far! Hvar har du varit i dag, dag?"

„Åt opp en märr, åt opp en märr", svarade korpen.

Kråkan: „Lämna du något kvar, kvar?"

Korpen: „Benrangel och tagelrumpa pa"[1].

En räf hade fångat en kråka. „It me int livandist; he blír me äin altför haskligər død. Kast me häldər nérför bjärji", bad kråkan. Räfven villfor hennes begäran. „Takk, fár, takk, fár!" sade kråkan, i det den höjde sig till flykt.

Svalan är sambyggare med människan. Såväl hussvalan som ock den vackrare och mera musikaliska ladusvalan få fritt bygga sina bon under takåsen. Far och mor inplanta i sina barn, att de blifva blinda, om de skada ett svalbo; ty svalan är en helig fågel.

Annars tros svalan vara en förhamning och om henne går den sägen, att Jungfru Maria hade en tjufaktig kammartärna, som stal ett rödt silkesnystan och en sax, och till straff därför förvandlades till en svala. Denna säger därför: „jag ha stuli, jag ha stuli en silkesdyna och en saaax".

Enligt en annan berättelse skulle tärnan skjutit skulden på sva-

[1] Se V. L. Cajander, Alb. utg. af Nylänningar.

lan, hvars rödbruna fläck under hakan och klufna stjärt, skulle bära vittne om hvart silkesnystanet och saxen tagit vägen, hvarför man säger, att svalan vill urskulda sig med sitt kvitter, som i öfversättning lyder:

„Jungfru Marias nyckelpiga
Säger att jag stulit af henne
Ett rödt nystan och en sax,
Men det har jag ej gjort“[1].

Och en annan variation låter svalan tillägga:

„Fy vare
Han som har sagt det;
Han borde sänkas
I djupsens djup, djup, djup“.

Då en katt visar sig, flyga svalorna, isynnerhet om de ha att befara något försåt för de ännu icke fullt flygvuxna ungarna, tätt öfver denna, i det de ropa: „tá knívn, tá knívn!“

Dufvan hade enligt folktron förr i tiden sju ägg, men kråkan stal bort dem och lade sina två i stället, iföljd hvaraf dufvan alt sedan dess kuttrar:

„Du, du!
Tog mina sju, sju
Och jag fick tu, tu“.

Enligt en annan version lyder dufvans kutter i öfversättning:

„Hú, hú, hú,
Förr hadd ja sex o sjú,
Nu får ja äitt o tú“.

Talltrasten tros med sin melodiska sång uppväcka kärlek, och när ungersvennen möter jäntan i skogen och får höra fågelns sång, tolkar han den i dessa ord:

„Kør kvít uxn i kýon[2]
Kør kvít uxn i kýon,
Sät lidə fast,
Sät lidə fast,
Tá flickan i famn,
Kyss henne på munn!
Just så, just så![1]

[1] Se V. L. Cajander, Alb. utg. af Nylänningar, IV.
[2] Inhägnad för boskapen. Pärnådialekt.

En annan variation låter talltrasten säga:

„Lägg 'na i dík :|:
Tukk upa me spík :|:
Hon vil int :|:
Luv ena brø :|:
Ja hár int :|:
Luv, men djäv int". :|:

Hönan, orrhönan (= „vénən") och orrtuppen önskade alla tre blifva hemfåglar. Saken skulle afgöras genom kapplöpning. Hönan lockade först venen att se bakom sig genom att säga:

„Vénən
ténən
tånan
bløder",

Sedan orren med orden:

„Orrn,
torrn
stjärtn e bák!"

Då dessa stannade för att undersöka sakförhållandet, vann hönan segerpriset.

Vid ingen fågel har man fäst så många tydor som vid göken. Det är dessutom en allmän tro, att han efter „Jakobsmäss" skiftar hamn och förvandlar sig till hök.

Höres göken gala under våren förrän löfven slagit ut, säges den „gal up bár kvist", hvilket bådar dålig årsväxt.

Stor vikt fästes äfven vid det himmelsstreck, hvari göken första gången höres gala, och spådom tages däraf enligt följande rim:

Norr-kucku, torr-kucku,
Söder-kucku, sörjan-kucku,
Östan-kucku, tröstan-kucku,
Västan-kucku, bästan-kucku[1].

I Pyttis har rimmet följande lydelse:

Norr-kukku, torrkukku,
Väst-kukku, bäst-kukku,
Øst-kukku, tryöst-kukku,
Sydər-kukku, lydər(= dålig)-kukku.

[1] Se V. L. Cajander, Alb. utg. af Nyländningar IV.

När göken om våren första gången hörs gala, plägar allmogen i östra Nyland, för att få veta antalet af sina återstående lefnadsår, tre gånger ropa till honom:

„Kucku mild,
Säg mig till,
Hur många år
Jag lefva får“[1].

Därefter räknas hans rop och så många gånger han galar, så många år har man att lefva.

I västra Nyland finnes en variant, som lyder:

„Kucku hör!
Från din stör
Svara mig hur snart jag dör!“[1]

I giftermålsangelägenheter frågas med följande ord:

„Kucku grå!
Säg mig då,
Hur mång år jag ogift går?“

Det[1] är eller rättare har varit en allmän folktro, att den, som kan komma under det trä, uti hvilket göken galar, får tre önskningar uppfylda.

Några[1] växter hafva blifvit uppkallade efter göken. Harsyran (Oxalis acetosella) kallas „kukku-káka“. Björnmossan åter kallas i östra Nyland „kukku-tallar“ eller „kukku-brodd“; i västra Nyland får han namn af „kukku-råg“, eller „gökgräs“. I Helsinge kallas fräken (eqvisetum) „kukku-tall“ eller „kukku-grán“. I Nyland finnas många bärg, uppkallade efter göken. Det är ett allmänt bruk att svärja „ta mig kucku“.

Eljes aktar man sig noga på våren, innan man hört göken första gången att gå ut „ogrutad“ på morgonen, ty om man på fastande mage skulle höra honom första gången, så vore det högst menligt. Man säger då, att „kukku šítər én“.

Men[1] allmogen tillskrifver icke allenast göken, utan äfven andra fåglar spådomsförmåga; ja, ofta tror man sig genom dem höra röster från en annan värld.“

Sålunda tros ufven förutsäga olycka. När[1] ufven eller urbyn, såsom han äfven kallas, ropar „úr bý“, bådar det en människas död; ropar han „ku-hú“ (= kohud), betyder det, att något kreatur blir rifvet af rofdjur.

---

[1] Jfr V. L. Cajander, Nyländska folksägner (Nyl. Alb. IV).

„Denne[1] fågel har eljes gifvit upphof till en mängd vidunderliga berättelser. Se här en sådan. På Holmgårds ägor i Strömfors socken ligger en större backe, som kallas Torsbacken. Det berättades för en längre tid tillbaka, att på densamma ofta hade brunnit eldar om nätterna, samt att man stundom sett en lång hvitklädd gubbe med långt skägg och brinnande ögon sitta på kullen. Det behöfver väl knapt påpekas att elden syftar på ett därstädes beläget „drakabó“, men att den hvitklädde gubben med de brinnande ögonen ej varit någonting annat än en uf, som suttit på en med hvitt näfver öfverdragen björkstubbe.“

Flyga[1] tvänne korpar kraxande öfver en gård, betyder det att en af värdsfolket snart skall dö.

Flyger en korp öfver liktåget, har det den redan nämda betydelsen (se sid. 38).

Korpen har en sten i sitt bo och gör det därmed osynligt, men då man i vattnet ser en flygande korps bild, kan man finna det. Den som finner stenen lär sig alt och får veta alt, som finnes mellan himmel och jord. Andra åter tro, att den, som funnit stenen, därmed kan göra sig osynlig.

Om rödstjärten hafva vi redan förut talat (se sid. 72). Några tro äfven, att eldsvåda snart kommer att utbryta, om han bygger sitt bo i huset[1].

När skatan[1] (= „stjåron“) om aftonen sätter sig på gårdsplanen och skrattar, sker stöld, men gör hon detsamma om dagen, bådar det besök af falska främmande. Flyger en skata upp och skrattar, då man beger sig på resa, har man otur eller möta hvarjehanda förtretligheter. För att förekomma alt detta, spottar man 3 gånger.

Skator hängas i stall eller ladugård, som redan tidigare nämts, då maran rider hästar eller kor. I allmänhet anses skatan som en ohelig fågel; under påsken ligger den i „bärgsskrivur“.

„Vatutrasten“ (cinclus aqvaticus) är eftersökt vid fartygsutskjutning och önskar man, att skutan måtte simma och flyga som denna fogel.

Då tranan (= „tränun“) kommer om våren, skall hon vistas 9 dygn på „skaran“, 9 dygn på „tjälan“, först då blifver det varmt (se ofvan sid. 92).

När tranan drager bort om hösten, sjunger hon:

„Tralla, tränu lår
Åter kommer jag i vår,
Ser åt hvad bonden sår;
Hafra och hvete
E mitt bästa bete“[1].

[1] Se V. L. Cajander, Nyländska folksägner (Nyl. Alb. IV).

Allorna ropa vid sin färd åt söder: „E vi alla, e vi alla?“

Om lommen (= „kakarn“) se ofvan sid. 92.

Våra husdjur hafva i tiden talat mycket, ehuru man ej mera så noga kommer ihåg det. Hästen skall hafva sagt:

„Jag är rask och jag är stark“.

Kon åter:

„Ger du mig något i múlan,
Ger jag dig något i šúlan“.

Fåret säger:

„Ger du mig hull,
Ger jag dig ull“.

Till fåret (vid klippning?):

Taka, taka, fårə mett
Gé me ana lårə dett
För ja vagga bånə dett
Midsomarnattən?“

„Blädər i boskan, blädər i boskan, he e int avton änn“, uppmanar gumsen de öfriga fåren.

Då oxen möter skomakaren, säger den:

„Gu dá, gu dá, minn hédərsbrór,
Ja djör lädər o tu djör skór.
Men tu raiskar, men tu raiskar“.

Enligt en annan variation:

„Grannas mór bá me djör lädər i dá
Men ja djör int“. :||:

Katten anses medföra trefnad i stall och ladugård (se ofvan sid. 69).

„Pass igga upa ti list de undan“, sade räfven åt katten. „Ja hár äin häil pusa me råd.

Hur magg hár du?“

„Bara äin råd“, sade katten och sprang upp i ett högt träd.

Hunden. Herregårdshunden säger:

„Kött och fläsk ha vi nog, nog, nog“.

Och torparens hund svarar:

„Há vi int, so a vi havi :||:

„Di e súra“, sade räfven om rönnbären.

Mångtaliga äro de „passášər“ Mickel varit med om och från hvilka han vanligen genom sin fintlighet bärgat sig; stundom har dock hans slughet kommit på skam. (Se Nyland, Tom II.)

Björnen (= „bjonn“) har tolf mans styrka.

„Vargen[1] nämnes sällan vid sitt rätta namn, på det han icke må skada boskapen. Man tilldelar honom vanligen namnen: Fajjin, Skógsən, Snuskin, Gråin o. s. v.“

Vargen sade förr i tiden:

„Sälipipa — syster min
Bukkhórnə — bróder minn
O lagghórnə[2] tjør me laggt upp i skójin“.

Haren säger till sin unge: „Tu hár líka stór øgor i huvu som ja, fød de siälv“. Ett ordstäf säger därför ock om fattiga föräldrar, som ej förmått underhålla sina barn: „Tom lämna dom, som harin lämnar uggan sín up skaran“.

Haren sörjde öfver sin brist på mod och beslöt i sorgen att gå dränka sig. Då han kom ner till sjön, skyndade småfisken ut från strand. Haren log öfver att han ensam kunnat skrämma så många, log så godt, att öfverläppen sprack. Ifrån den dagen är han harmynt (= „haraläppa“).

En annan berättelse härom lyder: Räfven skulle springa i kapp med hästen; den tog då med tänderna fast i tagelsvansen; detta såg haren och skrattade då till så att läppen sprack.

När ekorren (= „íkórnə“) kommer till en gård, betyder det eldsvåda.

Om flundran berättar folksagan:

Då Jungfru Maria gick hafvande, åt hon af flundrans ena sida och kastadə resten i sjön; däraf har flundran sitt egendomliga utseende.

Grodan är en förhamning af människan. Folket finner en stor likhet mellan människans händer och grodans fötter och tror att en människa i urtiden till straff för någon illbragd blifvit förvandlad till en groda. Om skärgårdsboarnes aversion mot detta djur (se sid. 86).

En saga från Helsinge berättar, att en prinsessa för sitt öfvermod blifvit så straffad. (Se sagan om Hur gródan bläi skapa. Nyland, Tom II.)

Mygg och mott. (Se sagan Varifrån myddjin ha komi. Nyland, Tom II.)

Spindeln kallas vanligen „nukk“ eller „nokk“. Bruna och grå

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner i Nyl. Alb. IV.
[2] = valdthorn af asp eller al, blandadt med näfver.

spindlar anses bebåda lycka och böra därför ej dödas; de svarta däremot anses bebåda sorg och död.

I Kyrkslätt kallas spindlarna „vergar“.

Spindelväfven kallas vanligen „nokknät“; i Kyrkslätt „vergillsnet“, i Esbo „vergsnet“ och i trakten af Lovisa „järsnet“ [1].

„Ibland [2] djur, vid hvilka man fäst mytiska föreställningar af den högsta ålder, intager ormen främsta rummet. Äfven i Nyland har en mängd sägner bibehållit sig om detta djur. Den giftigaste bland alla ormar är enligt den nyländska folktron den, som man vet, fullkomligt oskadliga och bräckliga ödlearten ormslå (angvis fragilis), hvilken i målet kallas „kuparorm“ eller „äitərslåarə“. Kopparormen tros kunna se endast kl. 12 och 1 om dagen. Om man då stör honom, biter han sig i stjärten och rullar efter som ett hjul.“

På andra orter berättar man, att kopparormen ser blott om natten, samt att han denna tid kan flyga och är då så stark, att han — så spröd han än är om dagen — kan som ett skott flyga genom en människa. Den tiden, „då allting kund tala“, skall kopparormen hafva sagt: „Sku ja sí som menn bródər huggormn, sku ja djör tolv lík til dájin“.

Ormarne samla sig hvarje vår till ting. Dit komma ormar af alla möjliga slag och ligga de alltid vända med hufvudet mot „dómarn“, som befinner sig i midten med en guld- eller diamantkrona på sitt hufvud och med bröstet hvilande på en liten svart sten. Domaren bestämmer här hvart hvar och en under sommaren skall begifva sig. Äfven skall han tilldela hvar och en, som föregående år bitit folk, en guldkrona. I norra delen af Strömfors socken finnes ett bärg, kalladt „ormbjärji“, där ormarna vanligen samlas till ting.

Man talar äfven om en kungsorm eller ormkung med en stor vacker man hängande utefter ryggen.

Engång hade en vallgosse lämnat sin matsäck på en flat sten nedanom en bärgsklack. Då han sedan om aftonen kom gående öfver bärgsklacken, hörde han huru det öfveralt hväste i buskarne. Han stannade och såg, att det var ormating, såg huru ormarne slingrade sig kring trästammarne med blickarne riktade på „dómarn“. Då denne upplöst mötet, började ormarne leka. Domaren lade bort kronan på vallgossens påse och deltog i leken. Den stackars vallgossen funderade länge på, huru han skulle få sin påse, men måste slutligen gå hem utan den. Följande dag tömde han påsen, utbredde den och fäste ett snöre vid påsbandet. Snöret fastgjorde han sedermera vid en sten och gick sin väg. Då han på aftonen kom tillbaka, låg kronan åter på påsen. Han rykte den upp till sig och nu blef det

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner i Nyl. Alb. IV.

ett hväsande. Han satte af hemåt af alla krafter, men då han vände sig om, såg han huru ormarne kommo surrande som kärrhjul efter honom. Han kastade kronan och jackan efter sig, och hade han ej gjort det, så hade han visst blifvit uppäten af ormarne, ty då han följande dag kom tillbaka, såg han, att ormarne slitit jackan i tusen bitar. Icke bättre gick det vid ett annat tillfälle en dragon, som dock var till häst. Däremot[1] lyckades det en gång en fattig enkas son, som gick vall i skogen, att bemäktiga sig kronan, utan att ormarne märkte hans tilltag, och hade han alt sedan en sådan lycka och framgång, att han slutligen korades till konung.

En[1] gumma i Borgå socken skall hafva ägt en ormsten (=„ormstäin“), en liten rund sten, som trolskt folk skaffar sig vid ormting. Denna sten begagnade hon vid signerier, och skall hon hafva gjort många lyckliga kurer sedan hon kommit i besittning af den.

En sådan sten fås äfven från vattenormen, en liten brokig orm, som man tror vistas i vattnet. Härrör den från en vattenorm, öfverdrages den med fukt, så snart den närmas till gift. (Pyttis.)

Sagorna om ormatingen härröra troligen däraf, att ormarne stundom om våren anträffas i massor på samma ställe, där de till vintern samlat sig tillhopa under jorden.

Tomtormen eller snoken har af ålder varit betraktad som ett skyddsväsen, som för lycka till huset. Så berättas det huru „förr engång“ ett barn satt ensamt inne i stugan och åt gröt och mjölk. Snoken kom äfven för att deltaga i måltiden, men som den höll sig uteslutande till mjölkfatet, slog barnet den med skeden i hufvudet och sade: „tu ska it grøt o“. Det påstås äfven, att det funnits gårdar, där man trakterat snokarne med mjölk, då de kommit in i ladugården, hvilket skulle befordra kreaturens trefnad och öka mjölkafkastningen. På ett ställe i Helsinge slog drängen ihjäl en af ormarne. „Va sku du slå ijæl den, i moron ska du få sía, en äin ota kuddona våra ä dø“, sade värdinnan. (Se sagorna 14 o. 15. Nyland Tom II.)

Det[1] är en allmän tro, att ormen kan krypa in i en sofvande människa och uppehålla sig hos henne lefvande i buken. Det är därför mycket farligt att lägga sig ute på marken. Genom ormens inverkan kommer en „stark sömnstyngd“ öfver en.

Engång lågo två karlar, af hvilka den ene var lungsiktig, på en ängsmatta. Den lungsiktige sof tungt. Då ser hans kamrat huru ur närmaste buske en orm höjde späjande sitt hufvud för att se, om bägge sofvo. Så gled han fram och kröp in genom munnen på den lungsiktige. Men det dröjde ej länge, förrän han kom ut tillbaka, full af slem, som han med stor ifver strök af sig mot gräsmattan. Så

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner i Nyl. Alb. IV.

gick han in på nytt och kom ut igen, för att åter befria sig från slemmet. Nu hindrade kamraten ormen att tredje gången inkomma i den sofvandes kropp, emedan han, enligt folktron, då skulle stannat kvar där. Sedan ville han väcka den sofvande, men det var en möda att få honom vaken. Så sömnstyngd var han af ormen. Då han slutligen vaknade, sade han, att han i drömmen varit så törstig och trott sig dricka friskt och kallt källvatten. Men från den stunden försvann hans lungsiktighet och han blef den „friskaste" karl.

En annan gång lågo invid en trärot tvänne karlar som voro „starka tuggare". Som ormen afskyr tobak, kunde den icke krypa in i karlen genom munnen. Den lade därför ett löf på den sofvande karlens bröst och klef själf upp i träet för att så kasta sig in i karlen. Men dennes kamrat, som legat vaken och åsett hela tillgången, flyttade sin spade på den sofvandes bröst och lade löfvet ofvanpå spaden. Ormen störtade ned som en pil, men sprack mot spaden.

„Om[1] en människa fått ormen uti sig, skall man hänga henne med fötterna i taket och lägga en mjölkskål för munnen. Ormen påstås då kasta sig ned i skålen eller också griper man honom med en tång, när han sticker sitt hufvud ut ur patientens mun för att njuta af sin älsklingsdryck."

En ihjälslagen orm sättes i en myrstack eller gömmes i jorden; likaså bör stören, hvarmed ormen slagits ihjäl, ställas så att ingen kan vidröra den, ty vidrörandet medför men.

Huru jägaren förfar, då hans bössa blir förgjord, hafva vi redan förut sett (se sid. 88).

„Om[1] ormens fortplantning har man en särdeles märklig föreställning. Ormhonan tros nämligen då hon skall föda, krypa upp i ett trä och därifrån släppa ned ungarne på det att dessa ej må uppäta henne.

Allmänt tror man äfven att ormen har fötter, men att han döljer dem för att ej behöfva arbeta. Piskar man honom med ris, så visar han nog fram dem."

„Med ordets makt[1] tros människan kunna beherska ormen. Vid åsynen af en orm plägar man i östra Nyland, för att få honom att ligga stilla, tils man funnit något vapen för att döda honom, ropa: „orm, orm ligg i duva (dvala) ligg i duva, tils ja kommer me menn kluva". Om ormen ej stannar och lyssnar till denna besvärjelse, så tager man tvänne trästickor och lägger dem i kors på det ställe, där ormen legat; uppsökes stället vid samma tid följande dag, bör ormen ligga vid korset. I Strömfors sättes det s. k. Salomons inseglet ✡ eller alrunan på det stället, man sett ormen, och följande dag tros ormen återvända till platsen."

---

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner. Nyl. Alb. IV.

Vill man underrätta någon i närheten, att man träffat på en orm, så ropar man till honom att man funnit en mask; ordet orm må icke nämnas, ty i så fall försvinner den genast. Kallas den däremot mask, inbillar den sig, att människan ej känner dess rätta art. Den ligger därför stilla, medan man söker ett vapen att döda den med.

På några orter säger man vid åsynen af en orm: „Han är död, han är död“ och narrar därigenom ormen, som vill inbilla människan, att han är död, att ligga stilla, tils man kan döda honom.

I Helsinge säger man, då man ser en orm: „jórd, håll fast maskin, jórd håll fast maskin“.

Slår man ihjäl en orm, får man sju synder förlåtna; andra säga nio. Ormen tros dock aldrig riktigt dö, förrän solen gått ner.

När ormen dödas, bör hufvudet sönderkrossas, ty eljes kommer ödlan (= „sisaliskon“) och gör ormen åter lefvande. Slår man en orm i tu, hopskarfvar hon delarne. På andra orter åter, säger man, att „äitərslåarn“ gör ormen denna väntjänst.

Om någon blir biten af en orm, bör han genast springa till närmaste vatten. Hinner han till vatten före ormen, blir han frisk, men ormen sväller upp och spricker.

Det är en allmän tro, att vissa utvalda kunna „läsa“ emot ormbett. Det är dock icke orden som värka, utan tron, och härtill fordras en så stark tro, att inga sidotankar intränga i tvifvelsjukt sinne. Har man en så stark tro, ja då kan man läsa bort det i blodet redan inmängda ormgiftet.

Om drakar och skatter.

I närmaste sammanhang med ormarne skola vi upptaga de i folktron förekommande drakarne, så mycket mera som de till sitt yttre helt och hållet sägas likna stora ormar. Efter en del berättelser liknar drakens hufvud ett stort hundhufvud med upprättstående öron.

Tvänne fiskare i Pärnå lågo engång på vätaskytte vid en djup vik med höga stränder, hvilken vik genom ett smalt sund stod i förening med öppna hafvet. Bäst de där lågo, sågo de huru en drake kom simmande öfver från andra sidan rakt emot dem, så att vattnet „forsade“ kring dess sidor. Bägge afsköto sina skott på den utan all värkan; men då satte den ene en silfverkula i bössan och då han nu trykte af, stod en hög blodstråle upp ur vattnet. Odjuret „snodde sig“ några gånger, så sjönk det. Men då de efter några dagar gingo för att bese stället, sågo de öfveralt i hela viken långs stränderna död fisk, så „förgiftig“ var draken.

---

[1] Se V. L. Cajander, Nyländska folksägner i Nyl. Alb. IV.

På ett annat ställe i Pärnå tros en drake ligga begrafven, ty där växer ej mera något gräs.

Liksom draken är en myt blott, så se vi äfven af skottet med silfverkulan, att mytiska föreställningar äro förbundna därmed. Enligt några tros „draka-ormana“ vara giriga människor, hvilka tagit på sig ormahamn för att vakta sina nedgräfda skatter[1].

Allhälgonanatten tros dessa höja sig upp från jordens inre, då öfver hvarje skatt brinner en eld, „drakaäild“. Ser man en sådan eld bör man ej säga därom åt någon annan, ty då slocknar elden genast. Genom att kasta stål eller bettsaker, som innehålla stål i elden kan man bemäktiga sig skatten, som vanligen förvaras i en kittel. Men man må därvid iakttaga stor försiktighet, ty draken iklä-der sig allehanda skepnader, och blir skattsökaren förskräkt eller talar, går skatten förlorad och han själf blir på något sätt lemlästad eller „sjuklig för hela sin lifstid“.

En väfvare i Klemetsby af Tusby socken hade engång hittat ett „drakabo“, då han var för att ljustra. En stor orm låg på boet. Han kastade ljustret dit. Andra dagen gick han att se hvad värkan denna handling hade och fann då mycket penningar. Men han blef sjuklig för hela sin lifstid, emedan han glömt att lämna i boet litet småmynt till offer.

Detsamma hade ock händt en dräng från Skafvaböle i Borgå socken.

„När[1] man fordom nedgräfde skatter i jorden eller nedsänkte dem i sjön, fäste man dem genom någon besvärjelse, och ingen kan upptaga sådana skatter, om han icke känner besvärjelseorden eller de vilkor, som äro fästa vid deras upptagande.

En rik, men mycket girig fiskare blef på sin ålderdom blind. Han unnade ej barnen och hustrun sina rikedomar, utan beslöt att sänka dem ned i sjön. Han lade dem därför i en kittel och lät sonen ro sig ut från land. „Ro, ro ut på djupet“, sade fadern. Men sonen, som drog misstankar, rodde långsmed stranden. När de kommit på det grundaste vattnet, sade sonen: „nu äro vi på djupet“. Då tog fadern öskaret och lutade sig öfver båtsuden liksom han ärnat taga vatten ur sjön för att dricka, men i detsamma släpte han ner kitteln och mumlade mellan tänderna någonting, som sonen icke kunde höra. Denne försökte väl att få upp kitteln, men alt arbete var förgäfves. Han gaf emellertid noga akt på stället och rodde fadern hem. Efter någon tid insjuknade denne, och då hustrun i dödsstunden frågade honom, hvar han gömt sina skatter, mente gubben, att det ej tjänade till någonting att endast känna stället, alldenstund skatten ej kunde

[1] Se V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

upptagas af någon annan än den, som på platsen utgöt nio bröders blod. Sonen åhörde dessa faderns ord, och när fadern dött, lät han hönsen ligga och rufva på elden, tils han fick nio tuppkycklingar af samma kulle. Sedan tog han „bröderne“, rodde ut till stället, där skatten låg, och slaktade dem därstädes. På detta sätt tog sonen upp kitteln, utan att draken (fadern) var i stånd att hindra det.“ (Se för öfrigt Nyland, Tom II.)

För omkring 30 eller 40 år sedan hände i Helsinge Sottungsby, då Nissbacka-pojkarne en höstnatt lågo och vallade hästarne, att de sågo en eld brinna i en af grannarnes ängsbackar. De trodde då att granngårdspojkarne, som antagligen voro ute af samma orsak som de, gjort upp elden och beslöto att gå dit för att värma sig och få eld på sina pipor. Men när de kommo närmare, sågo de en gubbe stå och röra i elden och kunde nu förstå, att det icke var någon vanlig eld. De stannade därför på något afstånd och bådo en nästan blind gubbe vid namn Kockberg, som var med i sällskapet och som icke märkt huru med saken förhöll sig, att gå fram till elden och begära eld på pipan. Han gick och begärde eld. Då röt eldens väktare: „har du någonting att sätta det i?“ Nu började äfven Kockberg ana oråd och blef så skrämd att han ej kom sig för att svara något. Då sade gubben: „nå, håll upp jackskörtet, så sätter jag dit“. Kockberg gjorde så, och gubben kastade åt honom en skofvel och så fick han gå tillbaka till sina kamrater. När han kom dit, så hade han hela rockskörtet fullt med koppar- och silfverpenningar. „Och där hade Kockberg penningar så länge han lefde.“

Vid „åskpilen“ — såsom allmogen benämner de gamla fornnordiska redskap, som ännu i dag upphittas här och där — har man fäst många tydor.

Man kan ännu i våra bygder påträffa personer, hvilka fullt och fast tro dem härstamma från Allfaders rustkammare; därför tillskrifver man dem ock öfvernaturliga egenskaper och anses en åskpil sju eller nio år efter det åskan slagit ned, komma upp till jordytan. Man bevarar gärna en sådan tingest uppe på ugnen, från far till son i flere led. Är huset förmöget, är man så mycket starkare i tron på dess öfvernaturliga kraft. Vid sådd sätter man gärna en åskpil i utsädesvackan (se ofvan sid. 77). Likaså känner man sig trygg, om man har en sådan i sädeslåren, ty då kan intet ondt vederfaras säden.

Om man med en „oskpíl“ rider tre gånger „mótsóls“ kring en eldsvåda, skall elden icke sprida sig vidare. Detta medel användes isynnerhet vid skogseld. I Svartböle i Sibbo hade förr funnits en man, hvilken vid skogseld plägade gå med åskpilar i stäfvan kring densamma för att dymedels „stänga“ den.

I Klemetsby i Tusby hade elden engång varit lös. Man kunde

icke häjda dess framfart och „visste ingen råd som god var". Men händelsevis kom en „lapplandsgosse" förbigående på landsvägen. Han begärde en åskpil och man hämtade honom en sådan. Han red med denna tre gånger „motsols" och genast började elden slockna.

På ett torp i Keinby af Helsinge socken hade värdinnan upphittat en omkr. ett kvarter lång hålmäjsel. Hon fann den på ett bärg nära torpet och ansågs den hafva nedkommit under ett åskväder. Mannen försökte sedan använda den vid en skogsbrand, som kort därpå uppstod, men beklagade sig efteråt, att den icke „hjälpte något".

„Åskpilen" anser man äfven tjäna som botemedel mot tandvärk, hvarvid man blott berör den sjuka tanden med ifrågavarande stenredskap.

På ett hemman i Kungsböle by af Strömfors socken plägade man vid botande af sjukdomar först upphetta stenen, sedan satte man smör därpå och då smöret smultit, tog den sjuke in en del däraf och smorde en del på det sjuka stället. Långt snabbare och kraftigare ansågs ändock åskpilen värka, om en liten del däraf pulveriserades och gafs in åt den sjuke. Genom de många uppvärmningarna och afknackningarna hade stenen så ändrat form, att det var omöjligt att bestämma till hvilket slag af stenredskap den i tiden hört.

b) Elden.

Att elden ansågs och ännu anses för ett heligt element, som renar från alt ondt, hafva vi redan flere gånger påpekat. „Många[1] sjukdomar fördrifvas genom att eld motsols föres omkring den sjuke. För att elaka människors hotelser och önskningar ej må gå i fullbordan, kastas eld efter dem, då de aflägsna sig. Man må ej häller spotta i elden, ty då får man blemma på tungan. Blemman fördrifves därigenom, att den sjuke säger till någon annan: „jag har en blemma på tungan", hvartill den friske svarar: „i morgon två". Därpå spottar den sjuke och säger: „båda å!". Bägge spotta därefter under vänstra armen."

c) Grottekvarnen.

Äfven Nyland har sin saga om en Grottekvarn (Se Nyland, Tom II, Sagan om „Kvarnen, som malde alt hvad man ville").

[1] Jfr V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

13. Jättarne och Ramunder.

Då[1] Nyland befolkades, var det enligt sagan betäkt af urskogar, hvilka vimlade af rofdjur och „förskrekkliga drakaormar“. Landet rensades genom „faräild“ från odjur. Det återstod ännu att besegra jättarne. Striderna mot dessa utkämpades af en stark jättelik man, som allmänt kallas Ramunder den unge. (Namnet härledes från det fornnordiska ordet rammr = stark.)

Om kämpen sjunges ännu allmänt den s. k. Ramundersvisan. (Se Nyland, Tom III, sid. 108.) „De många[1] öfverdrifterna och osmakliga beskrifningarna antyda, att kämpavisornas tid redan var förgången, då den diktades. Innehållet är följande: Ramunder tacklade sju skepp och seglade öfver saltan sjö alt in på jättarnes land, och där fick han uppå sjöastrand se sju jättar stånda. Han grep till sitt svärd, „det han kallade „Dymlingen dyra“ och högg till jättarne, „så att blodet rann dem till döda“. Längre fram mötte han den „store jätten“, som erbjöd honom sju tunnor guld, men Ramunder antog icke tillbudet, utan inlät sig i strid och afhögg hans hufvud. Efter striden med jättarne beskrifves hurn Ramunder gick in till trollen i bärget och „fälte dem till jorden“. Sedan seglade han, rik på guld och ädla stenar, vidare och kom till kejsarens land. Kejsaren önskade fred och erbjöd honom sin yngsta dotter och halfva riket, men Ramunder sade: „det tar jag, när jag vill“, och afhögg kejsarens hufvud med sitt stora svärd.

Få sånger äro så utbredda i Norden.

I Sverige finnas många ställen, som blifvit uppkallade efter Ramunder, men ingenstädes torde hos allmogen ha bibehållit sig så många sägner om honom som i Nyland.“

På en holme i Kymmene älf tros sålunda Ramunder ligga begrafven.

På Hardom bys ägor sägas Ramunder och en jätte hafva bott. De råkade i tvist med hvarandra om hvem som var starkare och kommo slutligen öfverens att täfla i stenkastning. De stälde sig ett långt stycke från hvarandra och begynte kasta. Ramunder, som var starkare än jätten, kastade så mycket stenar till det ställe, där jätten stod, att det uppstod en stor hög, som ännu i dag kallas „jätukast“. Där Ramunder hade stält sig i striden, uppstod iföljd af hans ofantliga tyngd och stenarnes minskning en stor grop, som ännu kallas „Ramunders-gropen“.

En annan gång hade Ramunder och två jättar under en vandring kommit till trakten af Helsingfors. Med sin skarpa syn, varseblefvo

---

[1] Se V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

de, berättar sägnen, från ett bärg ett land öfver hafvet i öster. Detta land var det nuvarande Borgå och dess omnäjder. Det blef fråga om hvem med ett enda hopp skulle komma fram ända dit. Ramunder hoppade först och kom lyckligen öfver. Den ena jätten försökte hoppa äfven han, men föll i vattnet invid ett bärg, beläget omkring en mil från staden. Fattad af afundsjuka grep han tag i ett väldigt klippblock och kastade det „i akt och mening“ att krossa Ramunder, med en sådan fart, att stenen, då den nedföll, remnade i tu, hvilket man än i dag kan se, om man besöker den s. k. „Näsi-stenen“.

Invid Finnby, två verst norr om Borgå kyrka, ligga på det s. k. „Storbärget“, trenne numera raserade „jätukast“, hvarifrån en jätte säges hafva kastat stenar mot Ramunder, som stått på ett annat bärg, beläget invid Tejsala by, hvarest dylika stenrösen äfven finnas uppstaplade.

I Kullå (äfven i Borgå socken) finnas tvänne jättekast, det ena på fasta landet, det andra på en ö. Äfven dessa hafva uppstått iföljd af Ramunders fäjd med en jätte. Ramunder hade här besegrat och dödat jätten samt tagit hans skägg som segertrofé.

I Sibbo socken finnas såväl uppe i landet som nere i skärgården talrika jättekast, af hvilka vi här skola uppräkna några. På det s. k. Träsklandet finnes ett slätt bärg, på hvilket ligger en två aln tjock och tre aln lång och bred häll, omgifven af tre till säten lämpliga stenar, där Ramunder och jätten hafva suttit, denna gång i allsköns vänskap, och spisat middag tillsammans, sedan jätten vräkt hällen hit öfver sundet från det gent emot belägna Säfvarslandet[1].

I Härtsby af nämda socken finnas två jättekast. Dessa hafva uppstått sålunda, att Ramunder från Brutarbacken kastade på jätten, som stod på Hevonabacken.

I Åminsby finnas på „Jätubärget“ tvänne jättekast, kallade „Lill-Jätun“ och „Stor-Jätun“, hvilka ligga på en versts afstånd från hvarandra. De hafva, enligt sägnen, uppstått därigenom, att två jättar kastade på hvarandra.

I Östersundom finnas likaså tvänne jättekast, det ena på Fants hemmans mark, det andra på det s. k. Kasabärget.

I Sibbo Mårtensby finnes ett jättekast, till hvilket vi i ett annat sammanhang skola återkomma.

I Bäckby i Lappträsk finnas äfven tvänne „jättekast“.

I västra Nyland hafva i en del socknar talrika jättekast blifvit observerade. I Pojo några och tjugu, i Karis 7, i Ingå omkring 40 och i Sjundeå 11.

Öfveralt i Nyland vet man berätta huru „Ramundn“ och jätten

---

[1] Se V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

på det och det stället brottades och huru den förre vann. Likaså finnas nära nog i hvarje socken ett eller flere bärg, där ännu spår synas efter Ramunder eller jätten och kallas dessa spår än „Ramun- eller Ramulfærdar", än jättefärdar.

I västra Nyland omtalas, huru Ramunder engång kommit från Lojosidan och stigit i ett steg till Vejans i Sjundeå, nästa steg till Tjusterby och därefter till Böle. Fjätets längd på Vejans är två famnar.

En sägen förmäler huru Ramunder fört öfver åt svenska kungen 7 skepp fulla med guld. Drottningen skänkte honom då 150 alnar tyg till byxor och 50 alnar till remmar.

En annan sägen förmäler, att Ramunder under örlog fört öfver 7 skepp och då erhållit af drottningen 14 aln till byxtyg och 7 aln till remmar.

I Nyland förekomma äfven namn erinrande om Ramunder: Ramsholm, Ramsö, Ramsnäs, Ramse.

Från Borgarstrands viken i Västersundom i Helsinge till Botby viken går en dalsänkning. Med anledning häraf berättar man, att båda vikarna i forntiden, då vattnet stod högre än nu, voro förenade. Som bevis härför anföres, att man icke för många år sedan i „Västerkulla sänkan", som ligger ungefär midt emellan båda vikarne, hittade vid dikning „båtvrängder" och åror, som voro tillyxade efter större måttstock än nutidens. Af hela fyndet finnes intet kvar, emedan altsammans sönderföll till stoft, då det kom i beröring med luften. Numera äro de båda vikarne icke förenade. Men genom en del af dalen utrinner en liten bäck, som utfaller i Botby viken. Vid bäckens utlopp finnes en stor sten (den ligger ungefär 100 famnar från den i inledningen omnämda på Borgs rusthålls ägor belägna borglämningen); i gamla handlingar kallas den Krokeks-sten, men af folket i bygden rätt och slätt Broända-sten. Stenen är 4 à 5 famnar bred och lika hög och går om honom följande sägen: Förr i tiden törnade en jätte på här. För att få sin farkost flott, kastade han denna sten, som utgjorde en del af ballasten i sjön. Han kastade stenen med sådan fart att den remnade uppifrån och nedigenom. Stenen står nu som gränsmur mellan Mellungsby och Nordsjö byar.

På[1] Hästö-Busö i Pojo ligga tre jättekast tillsammans.

„Berättelser[2] om jättarne och deras bedrifter förekomma för resten hos alla folkslag, och minnen af dem äro enligt folktron de mer eller mindre djupa urhålkningar, som af vattnet blifvit liksom insvarfvade i bärget och allmänt kallas jättegrytor. Allmogen har plägat offra i dessa grytor eller källor, som de vanligen kallas."

---

[1] Jfr Nyl. Alb. VII, Minnen från västra Nyland af Herman Vendell.

[2] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

14. Jättegrytor och offerkällor.

I Sämund[1] den Vises Edda sjunges: „I början af tiden, då foglarne sjöngo, när helga vattnen föllo från himlafjällen". Regnvattnet, som samlades i Urdarbrunnen var åter „så heligt, att alla ting, som komma i brunnen, blifva så hvita, som hinnan i ett äggskal" (Snorra Edda 16).

Den nyländska allmogen betraktar ännu det regn, som samlats i jättegrytor, till och med det som samlats i någon mindre fördjupning på en vanlig jordfast sten, såsom heligt och botande sjukdomar.

Nära Torasbacka i Borgå socken finnes vid den s. k. Lillån, en liten bäck, som utfaller i Borgå å, en 1 aln djup och $2^1/_2$ kv. bred jättegryta, hvilken man förut använde som offerkälla. Dess vatten ansågs renande för „alt som hade fastnat".

Nära Hindhårs egendom[1] i Borgå socken finnes en jättegryta, som kallas „Guldgräfskällan". För en 50 år sedan offrade allmogen i henne penningar och silfversmycken för sjukdomar, men upphörde därmed, sedan källan blifvit uppöst af en herreman utan att han blef behäftad med alla de sjukdomar, för hvilka där offrats, hvilket enligt folktron skulle vederfaras den, som företog sig ett sådant vågstycke.

Senare lär man dock efter hvad det berättas, på nytt hafva offrat där och påstod en vidskeplig allmogeman, att källan hade „kopparbotten" och „helande" vatten. Finnarne kalla källan „Vapahtajan lähde", emedan Frälsaren tros hafva tvättat sig där.

På Nygårds mark i Hindsby by af Sibbo socken finnes en källa, hvilken äfven användes som offerkälla förr i tiden. En gumma, kallad „Pajsbackskäringen" brukade dit nedlägga en del af de vid offrandet erhållna penningarna, hvilka utgjordes af runstycken och 3- och 5-styfverstycken. Själf bodde käringen i Svartböle, där hon höll krog. En upptågsmakare till karl brukade „vitja" källan och gick sedan för att för de ur källan plockade pengarne köpa brännvin af samma gumma. Då han nu en lång tid hade gjort så, frågade han engång af käringen: „vet ni mór, hvems peggar ja drikkər?" „Näjj, kva kan ja he vita", sade gumman. „He e just för idər äjji peggar, som ja plokka úr kjéldon." „Aj, aj, nu a du gjórd äin synd so stór, en hon aldər kan förlåtas", sade gumman. Men karlen „brydde sig sju" om käringens hotelse.

„En annan[1] jättegryta, 4 aln djup och $2^1/_2$ i tvärlinie, finnes insvarfvad i Jomalabärget, beläget $^1/_4$ mil söder om Forsby gård i Pärnå socken. Man har ganska svårt att från sjösidan klättra upp till gry-

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

tan, där hon ligger på bärgets brantaste sluttning åt Jomala-sundet. Namnet tyckes utvisa, att bärget fordom varit hälgadt åt någon finsk gudomlighet, och att man offrat uti urhålkningen. Denna förmodan bekräftas däraf, att i slutet af förra århundradet tvänne finnar från Kuopio-trakten berättas ha kommit till stället för att uppösa grytans vatten och borttaga de skatter, som de trodde finnas uti henne. De hade dock ej funnit annat än en stor sten, som legat på bottnen. Offren hade väl redan förut borttagits, sedan tron på vattnets helande kraft småningom utdött.

På Hardom bys ägor i Pärnå socken ligger en stor offerkälla, om hvilken berättas, att tvänne studenter, som oaktadt allmogens varning gått och „tittat“ uti henne, inom årets förlopp drabbats af svåra olyckor.

Detta om jättegrytor och offerkällor.

15. Andeväsenden och naturgudomligheter.

a) „Hámblə“.

I Nyland har det rådt och råder ännu en allmän folktro, att vattnet, skogen, bärgen ja människornas boningar äro befolkade med andeväsenden. Människan själf är åtföljd af en ande, som följer henne från vaggan till grafven och kan vid viktigare tillfällen taga form och gestalt af henne själf och uppenbara sig antingen för henne själf eller ock för någon kär vän eller nära anförvandt. Denna märkliga kvarlefva från en mytisk tidsålder kallar man „hámblə“.

„Hámblə“ kommer af det fornnordiska hamr och betecknar i likhet med hamr en afbild af människans eget väsende.

Får man se sitt eget „hámbəl“ förebådar det ens snara skiljsmässa från jordelifvet.

Som redan sades, tror man att en persons „hámbəl“ vid viktigare tillfällen, framföralt vid bråddöd, kan uppenbara sig för de egna just i det ögonblick personen i fråga uppgifver sin anda (= „šälas“). Så hände det engång, att en skogstorpare ett par värst från hemmet körde in på svag is. I torpet lågo för tillfället några män öfver natten. Midt i natten öppnades dörren, husbondens gestalt visade sig och hans röst talade: „Kom o hiälp upp hästn, han liggər i forsn“.

De sprungo alla upp. Men då de kommo ut, sågo de icke tekken till någon människa, ej häller till några fotspår. Emellertid gingo de ned till forsen, där de funno hästen liggande i vattnet och torpa-

ren död under lassat. Denna berättelse har naturligtvis liksom alla dylika, omgestaltats tils den slutligen fått den form, hvari den här blifvit upptecknad.

En annan gång hade en fiskare mot aftonen begifvit sig hem från staden. Det uppstod storm och båten förliste under natten. Samma natt hade stormen med hela sin mjuka elastiska tyngd kastat sig mot den af två halfvor bestående förstugudörren till den drunknades hem. Klinkan, som var sliten och måhända löst fastlagd, sprang upp och stormvinden kom jublande in i förstugan, snodde ögonblickligt omkring alla väggar och drog sig så lika plötsligt tillbaka, hvarvid af draget stugudörren skrann upp. Fiskarhustrun vaknade och trodde, att hennes man hemkommit. En kall fläkt hade, då hon vaknade, slagit henne mot ansiktet. Hon trodde, att det kom från hans kalla kläder. Hon frågade om det var han, men då ingen svarade, tog hon upp eld, klädde sedan på sig och gick ned till stranden. Tanken, att mannen hemkommit, ville icke öfvergifva henne. Hon hade ju känt en fläkt från hans kläder, då han svängde sig på golfvet, ja, hon hade tykt sig se honom själf. Då man följande dag kom för att meddela henne dödsbudet, sade hon, att han redan under natten varit för att taga farväl af henne.

Ofta har man äfven sett huru en person gått förbi ett ställe eller hört huru han kommit in i förstugan och klappat snön af sig, till och med rört vid dörrlåset, sedan han kört in på gården och då man gått för att mottaga den ankommande, har där funnits ingen. Först efter en kvart timme eller så, har personen i fråga anländt. Det har då varit hans „hámbl“ som förebådat hans ankomst. En upphetsad inbillning eller ofta rent af en tillfällighet har gifvit upphof åt dylika tilldragelser.

„Störes[1] man i ensligheten af tre på hvarandra följande knackningar på fönster eller dörr, höras liksom starka vingslag mot rutorna i nattens timmar — då må man veta att en vän eller frände samtidigt ligger i själtåget.“

Efter människans frånfälle kvarstannar ännu detta andeväsende och „går då igen“.

b) Spöken.

Detta är i främsta rummet fallet med personer, som omkommit genom drunkning eller blifvit mördade och nedgräfda ute på marken och hvilka sålunda icke blifvit lagda i vigd jord. Anden uppträder härvid icke alltid i den aflidnes gestalt. Så berättade en gumma i Karis, huru där en mördad mans ande antagit hamn af en liten gul

[1] Nyl. Alb. VII, Minnen från västra Nyland af docenten Herman Vendell.

fågel, som satte sig på fönsterposten och berättade, att han låg i ett nära beläget kärr, där det kalla vattnet plågade honom. Man anstälde efter denna anvisning gräfningar och fann värkligen liket efter mannen i fråga.

Ofta nog oroas äfven själfva stället, där någon vådligen omkommit, af den aflidne, särskildt om han ej påträffats och blifvit nedlagd i den vigda kyrkomullen. Det är ej ovanligt, att man i skärgården under de mörka höstnätterna inbillar sig höra nödrop än från den ena holmen, än från den andra, i det att här en bröllopsbåt seglat omkull, där åter en som varit stadd på likfärd. Det är fantasin, som därvid orätt tolkar djurens läten, nedtrykta som de äro af stormen. En sund och fördomsfri eftertanke skulle genast igenkänna sälen eller lommen.

Ett skildt slag af gengångare är „utbölingen", som folktron skildrar i följande ord: „Fast icke utbölingen har något eget namn, har han dock ofta låtit höra af sig". Han har då „låtit" liksom ett barn som skriker. Vanligtvis har han skrikit på ställen, där någon flicka tagit lifvet af sitt barn.

Plundrar man en graf, kommer den döde och återfordrar det plundrade. Första natten infinner sig den döde och uppmanar plundraren att återställa det plundrade; andra natten infinner han sig på nytt och uppträder då med ännu större eftertryck; den tredje natten blir man med våld tvungen att följa med till kyrkogården för att där nedlägga det bortröfvade. En sådan färd medför ofta vansinne. Ofta uppträder den dödes vålnad som en bullersam och ond ande och kallas gemenligen spöke (se ofvan sid. 39).

Ribyggnader äro vanligen kära tillhåll för spöken, som då äro gengångare af lik, hvilka blifvit hit utburna. De uppträda åratal efter personens i fråga död och störa andras frid och ro genom sitt buller. Stundom gifva de härigenom tillkänna, att någon snart skall lämna de lefvandes antal.

Isynnerhet självspillingars, girigbukars och brottslingars andar „gå igen" som spöken. Dessa uppenbara sig på mångahanda sätt och vid skilda tillfällen, ehuru nattens timme (= „spøktíman"), som infaller mellan 12 och 1, är den egentliga uppenbarelsetimmen. Det första hanegället gifver signal för alla andeväsen att draga hän till sina gömslen. (Se Nyland, Tom II.)

Ofta kan en obetydlighet gifva anledning till dessa folkandens fantasiskapelser. För något mera än 50 år sedan bodde i Lindkoski by af Lappträsk socken en sjöman, hvars uppsluppna lynne och lifskraftiga sinne gjorde honom skyldig till månget öfverdåd. Han döptes ock af den fredligare omgifningen med tillnamnet Bulder och kallas omnäjden ännu i dag „Buldərsbakkan". Han erhöll i sin mannaålders styrka ett sorgligt slut. En storbonde i byn hade uppfört en

ståtlig tvåvånings byggnad. Man drack vid slika byggnadsföretag då ännu den sedvanliga „kruppås-kannon“. I den lifvade stämning man var höllo han och storbonden vad. Kunde han långs ett fint rep klifva upp till kroppåsen, vann han vadet, i motsatt fall stor-bonden. Sagdt. Sjömannen klef upp och var så nära, att han just höll på att slå handen om kroppåsen, då den andre för att hindra honom från att vinna vadet, gjorde lös andra änden af repet, sannolikt i afsikt att fira ned honom. Emellertid misslyckades detta på något sätt och sjömannen föll handlöst ned, bröt öfver en nedanom befintlig sten sin rygg och dog inom ett par timmar.

Under sin lifstid hade han någon gång, då han ej velat upplysa en eller annan frågvis, hvart han var på väg att gå, svarat: „ti helviti ti täli[1] skópligg“.

Ett par tiotal år efter hans död, berättades i närmaste grannby, huru han engång icke altför länge efter sin död en natt besökt sin efterlämnade maka. Han hade då satt sig på sängkanten och talat med henne om ett och hvarje. Men så hade hanen galit, och då hade „Buldərs-fár“ fått mycket brådt. „Kvart ska du nu?“ hade hustrun frågat. „Ti helviti ti täli skópligg“, ljöd det upplysande svaret. Oaktadt han hade så brådtom, lofvade han dock komma åter, men hustrun bad, att han för Guds skull icke skulle återvända, hvarefter han icke häller gick igen.

Hans närmaste anhöriga fingo snart till sin ledsnad höra nämda historia, hvars uppkomst var dem helt och hållet obekant.

Har någon vådligen omkommit vid vägen eller annars ute har denna händelse, särskildt om den inträffat under säregna omständigheter, för sekler inpräglat sig i folkets minne. Sålunda utpekar man ännu i Lappträsk den s. k. Jungfrustenen, där under en brudfärd schäskärran skall hafva stjälpt och bruden sorgligen omkommit. Likaså talar man i Sibbo om „Brudbrinken“, som varit skådeplats för en dylik tragiskt upprörande tilldragelse.

I Lappträsk, Hindersby finnes ett mera lågt bärg, kalladt „dragunsbjärji“, hvarom det berättas, att en af byns dragoner under ett krig mot ryssarne, kommit att blifva efter sin trupp och här omringad skall hafva gifvit sig döden genom vågstycket att rida utför bärget hällre än att gifva sig.

Halfvägs mellan Helsinge malm och Botby finnes Prästbärget. Namnet säges hafva uppkommit däraf, att en präst, som red i skogen och sökte sina kreatur, störtade utför det branta bärget och omkom.

I norra delen af Strömfors finnes „Brudkistan“, en bärgklack, som har formen af en koffert. Här skall i forna tider en från Lapp-

[1] = tälja.

träsk till Strömfors flyttande brud hafva stjälpt och det är hennes brudkista.

En liknande berättelse finnes i Sibbo om den s. k. „Godermansstenen“, en 4 aln hög sten, belägen omkring $^1/_4$ värst norr om Östersundom gård på Långbärgarnäs(?) sluttning. En dragon vid namn Goderman skall här hafva ridit nacken af sig; däraf stenens namn. Undertill är stenen litet gröpt. Det var förr den sed rådande, att hvar och en, som gick förbi skulle kasta en sten dit under. Sålunda blef det småningom en stor stenhög under stenen. Men förre ägaren af Östersundom gård lät engång för gårdens behof till stor del hemköra dem.

Hvarje gång kyrkklockan ringde, vände sig stenen tre hvarf.

Vi nämde redan tidigare om ett jättekast i Sibbo Mårtensby (se sid. 109). En brud, som förrådt sin fästman, skall här hafva under ridt störtat mot stenen och dött. Äfven här offrade man i förbifarten genom att kasta hvar sin „kraka“ på den hög, som här under tidernas lopp uppstått. Mången hämtade pliktskyldigast sin „kraka“ långa vägar ifrån. Högen måste slutligen på „länsmannens“ befallning uppbrännas och blef det förbjudet att vidare släpa ihop ruskor till sådana stenar. Det töfvade dock ej länge, innan man åter fick uppbränna en ny hög. På senare tider har dock denna sed upphört, som hade till syfte att freda den så sorgligen omkomna, så att hon icke skulle ofredas och gå igen som gengångare för att ofreda. Äfven denna sed har sin rot långt i hedendomen. Våra förfäder plägade nämligen, då en afliden höglades, bränna bål och offra på den aflidnes ättehög.

c) „Marun“.

Onda önskningar eller „starka“ tankar gifva upphof åt maran eller „marun“, som uppträder mer eller mindre tydligt än under dens gestalt, som önskar ondt åt någon eller tänker „starkt“ på någon, än under hvarjehanda andra skepnader, samt plågar (= „ridər“) människor och djur.

Vi hafva redan tidigare sett huru missunsamhet och onda önskningar gifva anledning till, att maran rider hästar och hornboskap (se sid. 68).

Grenarna på vissa träslag, enkannerligen på björk och gran, sammanveckla sina kvistar och bilda tofvor, hvilka af allmogen kallas „marutoddar“ o. s. v., alldenstund maran tros hafva ridit på och hopvecklat dem (se sid. 67).

I fägården uppstår helt plötsligt en geleartad växt, som kallas „marušít“. Denna förstör man sålunda, att man på en jordfast sten gör upp eld, på hvilken den sättes att brinna, i det man därjämte piskar den med rönnvidjor.

„Då[1] maran gör sin nattliga ridt, intränger hon i sofrummet genom de minsta öppningar, isynnerhet kvist- eller borr-hål, lägger sig på människan och plågar henne så att hon om morgonen är alldeles utmattad. Om någon tillpluggar det hål, hvarigenom hon inkommit, kan hon ej komma ur rummet, utan skiftar då hamn samt antager allehanda skepnader, ofta af en hästsvans, som dansar omkring i rummet. När någon plågas af maran, hvilket man genast hör af det undertrykta oljud han för, bör man ropa honom vid namn, då han genast vaknar och befrias ifrån henne.“ Kan den plågade blott engång röra fritt en tå eller ett finger, kan man lätt befria sig från maran. Maran är som vi sett ett slags stelkramp som påkommer människan under sömnen, ehuru den dröm stelkrampen framkallar genom sin ohygglighet står så tydligt för den plågade, att han hela tiden trott sig vara klarvaken. Som vi redan tidigare nämde, framkallas maran icke blott af andras onda önskningar, utan äfven af „starka“ tankar. Hyser sålunda en kvinna häftig kärlek till en man, kan det hända, att hon äfven utan att önska det, rider honom som mara under hans sömn. Detta inträffar isynnerhet om hon är olyckligt kär. Den plågade säges emellanåt gifvit den som honom plågat ovett och påstås detta haft den följd att maran upphört att rida honom.

Men äfven under andra förhållanden tros „starka“ tankar kunna frammana maran. I Lappträsk hade en moder sin lille tolfårige gosse i lära i staden. De voro hvardera innerligt fästa vid hvarandra. En natt tykte han sig ligga klarvaken. Han låg och åsåg huru månens bleka strålar föllo skimrande in genom rummets tjocka tobaksatmosfär och lekte uppå golfvet. Då framträddc modern helt plötsligt till sängen, satte sig på soffkanten och pysslade om honom litet. Det kittlade; han försökte slänga sig undan, men kunde ej röra en fiber, ej få fram ett ord. Moderns bild förvandlades i samma ögonblick till en annan kvinna, som kastade sig öfver honom, men i sin tur förvandlades och antog form af en tung gummisäck eller dyna, som utan uppehåll under en „god stund“ rullade af och an på honom. Han visste då att det var maran, försökte kalla på hjälp, men förmådde det icke. Efter en stund kunde han röra sin stortå och så försvann maran i och med detsamma han vaknade. Men riktigt säker var han icke på långa tider, huruvida alt var en dröm eller värklighet. Under långa tider fruktade han emellertid för ett förnyadt besök af maran.

Då han under följande julhälg var hemma för att hälsa på modern, kom han, under det de sutto och pratade om hvarjehanda, att omtala saken för henne. Hon begynte gråta och svarade: „Nó e he magg nétər[2] mín tagkar a liga o bränd up de“.

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.
[2] nätter.

Namnet[1] mara har man sökt härleda från det fornnordiska marr, som betyder häst, och denna härledning bekräftas däraf, att enligt den nyländska folktron maran, då hon visar sig, ofta antager skepnaden af en hästsvans.

Vill man sätta maran på någon, skall man fånga (då solen är i jungfruns tecken) tre ormar, taga deras tänder, bränna dem på en jordfast sten, hopsamla askan, blanda den med jord från tre socknars kyrkogårdar, tagen från tre ställen å hvarje kyrkogård och utså blandningen på det hemmanets tomt dit man vill hafva maran. Då skall den infinna sig dit och plåga kreaturen i form af onda andar, som sätta sig på kreaturens ryggar, en på „gompn“ och en på „mankan“.

Vid denna handling har man att iakttaga följande:

Askan må ej sås inne i rummen.

Värkställer man denna offerhandling någon annan tid än då solen är i jungfruns tecken, så sker någon olycka. „Ingen kan veta hvad som är i jungfrunens makt“, säger bondepraktikan.

Några, som gingo, då solen var i stenbockens tecken, till en kyrkogård för att öfva trolleri, blefvo utslungade från kyrkogården öfver en å, som flöt där förbi och det så kraftigt, att de sedan i lång tid spottade blod. (Pyttis.)

d) Tomten.

Som vi redan nämde, äro enligt folktron vattnet, skogen, bärgen, ja människornas boningar befolkade med andeväsenden, hvilka i likhet med „hámblət“ kunna uppenbara sig i kroppslig gestalt. Då kristendomen infördes, fördömdes dessa hedningarnes kära fantasifoster och utpekades som onda andar. Deras betydelse misstyddes och deras uppsåt förvrängdes. Hade kristendomen förklarat: „sådana andar finnas icke“, hade måhända dessa fantasiskapelser för länge sedan varit glömda. Emellertid konstaterade de andlige, att sådana väsen funnos, men förbjödo att offra åt dem. De flesta af dessa mytiska föreställningar hafva, såsom vi ofvan sett därför ock med en märkvärdig friskhet bibehållit sig i folkets själ ända till våra dagar. Också har mer än en nitisk befordrare af folkupplysningen vid sitt försök att skingra dessa villfarelser blifvit slagen för munnen med „Guds ord“, i det allmogemannen från katekesen anfört: „Huru och på hvad sätt sker afgudadyrkan? På åtskilligt sätt: såsom då man tillbeder solen, månen och himmelens här; änglar, afsomnade hälgon, hälgonens beläten och aflefvor, eller söker hjälp af djäfvulen och hans värktyg, såsom trollpackor, löfjärskor, skogsrå, sjörå, tomtegubbar m. m. sådant“. Där

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

har då ifraren för upplysning och bildning stått med sitt misslyckade attentat mot tomtens etc. tillvara i värkligheten.

Märkligt är, att man ännu i våra dagar föreställer sig många af dessa väsenden såsom fredliga och vänligt stämda, ehuru man dock låtit den vördnad, som måhända en tidigare ålder hyste för dem, öfvergå till rädsla.

Sambyggare med människan är tomtegubben (= „tontn“ eller „tontibisin“). Allmogen tänker sig tomten som en kortväxt, bastant bygd karl i grå kläder (någon gång äfven naken), enögd, bred mun, på hvilken vanligen hvilar ett godmodigt leende. Han är ock i de flesta fall idel välvilja och godmodighet, till och med någon gång mot sina vedersakare. Så hade „förr i tiden“ på ett hemman i Lappträsk drängen ofta ofredat en tomte, som hade sin varelse uppe på „ladugårsskullan“. Tomten besvarade detta med att spela drängen hvarjehanda spratt såsom att „draga benkrok“, så att drängen halkade genom luckan ned i höhäcken i stallet o. s. v. Drängen besluter sig då för det djärfva tilltaget att döda tomten. En gråduskig, regnig höstmorgon ställer han sig vid skulldörren med släggan i hand. Tomten sticker hufvudet ut genom dörren liksom för att se på vädret. Drängen rappar till honom med släggan, men tomten säger helt fryntligt: „åhhå! he faldər stór druppor imillan“ [1].

Tomten är välvillig och vaksam. Är någon fara å färde om natten, då husfolket sofver, kommer tomten så sakta och vänligt, så nätt och så lätt till den sofvande husbonden och hviskar i örat om saken åt husbonden, som vaknar. Ofta har sålunda en häst, som hållit på att strypa sig i ett intrassladt eller annars för kort grimskaft, blifvit räddad. På samma sätt kor, som varit nära att af våda omkomma. Likaså hafva tjufvar, som sökt bryta sig in i visthusen, genom tomtens tillskyndan blifvit hindrade i sina onda anslag.

Förr i tiden då man icke hade tändstickor, utan måste bråka med „tondər“ [2], stål och flinta för att få upp eld, låg tomten under natten och blåste i kolhögen. Då värdinnan om morgonen vaknade, fans det alltid i askan något glödande kol, som hjälpte henne att blåsa eld i pärtan. Spiseln är ju som vi förut sett (se sid. 65) ett hälgadt ställe, som främlingen gör klokast i att icke inkräkta. Stugans tomte har här sin varelse och är den husliga härdens genius. Och att tomten i Nylands svenska hem vanligen är vänligt stämd mot värdsfolket, kan man se af den renlighet och trefnad, som i de flesta hem förekommer. Äfven vid arbeten hjälper den någongång till. (Se Nyland, Tom II, sagan (7) om „Skumakarns undərliga jölparə“.)

[1] imillan = emellanåt.
[2] tondər = fnöske.

Någon gång har sådan förtrolighet varit rådande mellan tomten och husfolket, att någon bland dem blifvit kallade att stå fadder för hans barn, hvarvid faddrarne funnit vid hemkomsten sina fickor fylda med guld. (Se Nyland, Tom II sagan (3) „Om flikkon, som stó faddər för tontibuånən“.)

Ribyggnaden äger liksom alla byggnader sin tomte, som medför välstånd åt hemmanet. Åt denna tomte offrar man genom att vid sista tröskningen lämna någon kärfve otröskad. Fordom skall man hafva fört mat åt honom för det goda han uträttat. Han icke blott skyddar säden, utan berättas det att en riktigt god tomte släpat säd från långt aflägsna bygder till hemmanet.

„I Rankila[1] (läs Ran-tjíla) by i Ingå socken ligga tvänne grannhemman, Smeds och Bäckars, hvilka hade hvar sin tomte. Men då Bäckars husbonde försummade sin tomte, flydde denne och fattigdom blef rådande på hemmanet. (Enligt en annan sägen blef Bäckars tomte fördrifven af den på Smeds.) Drängen på Bäckars började emellertid fundera på huru han skulle få Smeds tomte att flytta till Bäkkars, och då han efter mycket letande fann det ställe (höskullen), där Smeds husbonde hade utsatt gröt och mjölk i tvänne matkoppar för sin tomte, tog drängen och åt upp maten, samt orenade de toma kärlen på ett skamligt sätt. När tomten, uttröttad af dagens mödor, om aftonen återvände hem, medförande sju rågskylar, som han släpat en sju mil lång väg, och ville tillfredsställa sin hunger, märkte han det spratt, man spelat honom. Häröfver högeligen förbittrad, utbrast han: „Šjú mílar, O šú šýlar O s—t i kuppn líkavæl“, kastade kärlen i väggen och flydde öfver till Bäckars, hvars husbonde därefter kom i stort välstånd, då däremot Smeds hemman råkade på förfall.“

Liknande berättelser om tomten förekomma äfven i östra Nyland, ty man har mången gång gifvit en god tomte en eller annan anledning till missnöje och han har då förbittrad lämnat stället, för hvilket det nog ofta sedan gått nedåt (se Nyland, Tom II, sagorna om tomten).

„I Kyrkslätt[1] socken berättas, att tvänne tomtar med hvar sin mjölsäck på ryggen råkats på ett bärg. Afundsjuke på hvarandra började de slås, hvarvid den ena tomtens säck sprack, och mjölet flög omkring dem som ett dammoln. Den andre tomten blef slutligen besegrad och nödgades fly. Denna händelse skall hafva tilldragit sig för „många, många herrans år sedan“, men ännu i dag säger „gammalt folk“, när det är mist och dimma i luften, att „he e tontns mjəlsäkk som dámbar“.

[1] Se V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

e) Skogsrået

uppträder enligt folktron än som en gammal käring än under hvarjehanda växlande gestalter. Sagorna hafva mycket att förtälja om huru skogsrået då och då uppenbarat sig för människorna och huru det i lön för hvarjehanda tjänster gifvit de mest förunderliga gåfvor (se Nyland, Tom. II, Sagorna om skogsrået).

f) Rågubben.

Till och med själfva rågången tros ha sitt rå, en liten kort gubbe med bred hatt på hufvudet och en lång stör i handen. (Se sagan (29) om rågubben, Nyland, Tom II.)

g) „Rógumman".

„Rógumman" är ett mystiskt väsen, som säges uppehålla sig i rofland, för att afhålla barn därifrån.

h) Skogsjungfrun.

Då skogsrået i folksägnerna oupphörligt byter form, förblifver skogsjungfrun sig ständigt lik. Hon förfogar öfver den mest smeksamma röst och ett det fagraste ansikte man kan tänka sig, men är baktill alldeles tom och urhålkad liksom „äin rósta", „äitt däigtrog", „äin rutigər stobb" o. s. v. Emellanåt säges hon komma till milan och då söka förleda kolaren till otukt. Å hufvudets vägnar är hon icke synnerligen rikt utrustad. Det berättas huru hon engång infunnit sig till en mila och frågat kolaren om hans namn, hvartill han svarat, att han hette „själf". Då hon sedan ville förleda honom, fick han tag i en brand och jagade härmed efter skogsjungfrun, som skrek på hjälp och för de andra skogsjungfrurna, som skyndade till, klagade: „šälv bränd! šälv bränd!"

Dessa, som icke förstodo henne, hånade henne och lämnade kolaren oantastad.

Någongång har det händt, att män aflat barn med skogsjungfrun. (Se Nyland, Tom II, sagorna om „Starka Matts" och „Skogsjungfruns son".

Skogsjungfrun förvillar människor och boskap genom att låta dem trampa på trollörten. De gå då i ständig kretsgång och återkomma alltid till det ställe, hvarifrån de utgått. Häremot hjälper sig vallgossen genom att vända jackan afvig eller läsa sitt „Fader vår" bakfram.

I Lappträsk kallas denna trollört „villblómo", „villgräs" och „villgräsblómo"; i Liljendal „villangräs" (pyrola rotundifolia); i Pärnå och Helsinge „villstrå".

i) Näcken.

I träsken och insjöarne finnas råd (= sjöråd), som likna kvinnor samt äro beryktade för sin sammetslena hvita hy och sina stora bröst (= „tissar“), hvilka de kasta öfver skuldrorna, då de taga sig bad. Källorna hafva sina „råd“. Den salta sjön och isynnerhet åarna äro enligt folktron bostad åt näcken. Här vid forsar och sund stiger en vacker sommarkväll, då alt är lugnt och träna liksom längtansfullt väntande stå och blicka i djupet, näcken bladbekrönt ur silfverböljan och framlockar ur sin giga toner, ljufva och underbara samt fulla af det gripande vemod och den längtan hvarom sagorna tala.

Det är en allmän[1] folktro, att om en spelman tvänne nätter å rad sätter sig vid ett sund, en fors eller en vassrik strand och spelar fiol, skall näcken under tredje natten infinna sig och lära honom spela så, att alla, som höra honom, blifva liksom från sina sinnen och kallas sådant spel „näckaspel“. Alt fiolspel är synd, men detta är tillika mykket farligt, emedan spelmannen kan bli så utom sig af förtjusning, att han lockas att kasta sig i vattnet och „näcken tager honom“.

Ännu för några årtionden sedan brukade man i Tenala vid simning nedslå knifven i strandbädden med äggen mot sjön och trodde man att intet ondt då kunde vederfaras en i vattnet[2].

Någongång kan det hända, att näcken lär spelmannen sin konst blott delvis. Så berättas det om huru Nybondas-bisin från Harsböle i Lappträsk socken engång malde i vattenkvarnen vid Bäck-kärrsforsen. Gubben åt till kvällsvard kött och kastade benen ut under kvarnhjulet i vattenrännan. Då ropade näcken nedifrån: „eftersom du ger mig ben, men intet kött uppå, så skall jag lära dig stämma fiolen, men icke spela därpå“. Från den stunden kunde Nybondas-bisin stämma fiolen, men icke spela därpå.

Vid vissa lindrigare svordomar begagnas näckens namn: „näkkin anamma, näkkin bestikka“.

Om näcken sjunges i östra Nyland följande visa, som handlar om hans frieri till en jungfru, som icke ville följa honom till hans hem i den brusande älfven:

Det[1] var en gång en jungfru, så fager och så skön,
Den jungfrun hon var nu så hviter som en snö.
Till henne stod ock mångens begäran.

Till henne kom en ungersven så bålder och grann
Och räkte åt henne till fästning sin hand,
Men jungfrun hon kände då en rysning och skalf.

[1] Se V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.
[2] Jfr Nyl. Alb. VII, Minnen från västra Nyland af Herman Vendell.

„Och om jag intet lof utaf sköna jungfrun får,
Så vill jag resa bort så långt härifrån
Och aldrig mer till sköna jungfrun komma.“

Men jungfrun plocka liljor de ljusa och de blå,
Hon lade dem i sängen, sig själf däruppå
Och låg där, tils dagen blef ljuser.

Och jungfrun ståndar upp igen, hon kammar ut sitt hår
Och sad': „hvad är jag sämre i dag som i går
eller (Lika är jag jungfru i dag som i går)
Fast jag sofvit med ungersven så blyger“.

„Jag är ingen ungersven, fast dig nu tyckes så,
Jag är den stackars Näcken på böljorna blå,
Som bygger sin bur under isen.“

„Min fader och min moder de öfvergifva mig,
Om jag skulle komma till buren med dig,
Om jag ock visste, hvar han nu vore.“

„Min bur han är bygder alt under en bro,
Dit ingen kan segla ej häller kan ro,
Ej häller någon härberge taga.

Men gör du dig redo och rusta dig till,
Så skola vi resa till brusande älf,
Där skola vi ej skiljas från hvarandra.“

Det dagades i öster, det tändes upp en rand,
När svennen tog jungfrun i snöhvitan hand
Och de togo så afsked af hvarandra.

Ungersven han stufvade sin lilla båt från strand,
Men jungfrun hon gångar sig på snöhvitan sand,
Hon fäller så mång' blodröda tårar.

Se näckvisan a, b, c, d. Nyland, Tom III, sid. 127.

k) Sjörået

är stundom ett manligt väsen.

På Bärgholmen, en bärgholme i Långfjärden i Borgå socken bor ett sjörå (= „rådə“). Långfjärden är känd för sina häftiga kastvindar

och just här i trakten af Bärgholmen har mången seglare förlist. Det ligger då nära till hands att tro, att „rådə“ dragit seglaren omkull.

På rån mellan Pockar och Lindkoski byar af Lappträsk socken finnes ett skogsträsk, hvars lösa tufstrand vacklar, bågnar och ej tykkes vilja bära vandraren; träskets tunga vatten, så svart, att det till och med gifvit fiskarne en mörkare färg, bidrager naturligtvis att göra intryck på människans sinne. Fiskare i Pockar plägade, då de begåfvo sig hit för att meta, ställa så till, att ingen varseblef dem, då de tågade af. Man skall äfven för att få tur plägat offra, då man första gången om våren var på mete, någon liten silfverpenning eller något mindre silfverstycke åt rået.

Rån i träsk och sjöar tros till natten drifva upp på stränderna glänsande feta boskapshjordar för att beta.

Stundom uppträder sjörået äfven som ett kvinligt väsen och nämnes då vanligen

l) Sjöjungfru.

Under vackra morgnar har man enligt folktron sett sjöjungfrun sitta på någon häll i solskenet. Hon är mjällhvit och silkeslen till sin hy och har stora långa bröst, hvilka hon kastar öfver axlarna, då hon tvättar sig. (Stora bröst tilläggas stundom äfven näcken, ehuru han eljes tänkes som ett maskulint väsen.)

m) Hafsfrun.

Hafsfrun, som enligt en sägen från Pojo, förekommer i haf, sjöar och träsk, visar sig vanligen, då månen går upp på fästet. I månens sken sitter hon då på någon sten i hafvet och kammar sitt långa gula hår. Men äfven midt i kolmörka natten kan seglaren plötsligt få se henne. Det kan nämligen då med ens lysa upp som om en ljungeld tudelade mörkret, och vid detta hastiga ljus kan man få se hafsfrun sitta på något stengrund liksom roende i ett tråg. Skärgårdsbon vet nu, att det är bäst att taga ned seglen, ty hafsfrun bebådar storm och oväder.

Hafsfrun bor i ett vackert slott, hvari alt glimmar som af silfver och guld. Själf går hon klädd i så vackra kläder, att det riktigt „gliar“ i ögonen.

Alla dessa olika vattenrån förebåda genom sin klagan i den tysta natten människors död genom drunkning. Som vi redan ofvanföre påpekat (se sid. 114) torde ofta råets rol spelas af en säl eller lom, måhända ock någongång af en klagande musikalisk mirre.

Enligt folktron måste en kyrka alltid uppföras i närheten af något rinnande vattendrag.

Vanligen kräfver rået vid kyrkobyggnadens uppförande något offer.

Så berättade en Lappträsk-karl, att rået, då Pärnå „gamla kyrka" bygdes, hvarje natt ref ned det, som man om dagen uppförde. Slutligen fick man dock en öfverenskommelse till stånd. Enligt denna bygdes åt rået ett litet rum i form af en liten utbyggnad på kyrkan. Detta jämte offret af en människa blidkade rået. Man hade redan uppfört kyrkan, återstod blott att resa upp korset och fästa det på kyrkbyggnaden. En modig byggmästare åtog sig slutligen detta värf. Alt såg ut att slutas lyckligt och väl; men då han slog sista hammarslaget på sista spiken, kom det plötsligt nedifrån som en stark väderil, tog häftigt i honom, rykte honom lös och fälde honom i marken, så han genast uppgaf andan.

n) Bärgsrået.

Bärgsrået är ett manligt väsen, som hedras med smeknamnet „gråbisin".

„Om[1] „gråbisin" i Klädbärget, beläget nära Londböle by i Borgå skärgård, berättas, att han engång antastat en bonde, som tagit bort de järnringar, hvilka varit inslagna i bärget. En natt hade Ny-Baggasen, så hette bonden, gått att söka sin häst, som flöjt ur hagen, och fann honom slutligen vid foten af Klädbärget, men just som bonden skulle sätta betslet i munnen, trädde en „gråbisi" ur bärget och begynte förebrå honom att han utdragit ringarne. Då bonden emellertid icke brydde sig om förebråelserna, blef „bisin" arg och bad bonden hänga sig i betslet. Men bonden svarade: „igga kan ja ger he, fer kva ska ja tå ger me te óšäliga kritturə?", lade betslet i hästens mun, kastade sig upp på ryggen och red sin väg."

I Mörskom finnes på väg mellan Öfvitsböle och Labbom byar en backe, kallad „Nýbru-bakkan", som har en „gråbisi", kallad „Nýbru-fár". Engång kommo prästen och klockaren „litet lagade" sent på kvällen hem från ett läsförhör. Då de skrikande och pratande åkte förbi „Nybro-backen", kom „Nybro-far" och „tog i dem" och förde dem „me λlikan šus, en hårspitsana sväiddist. O so visst dom igga mäiran kva som händ se, förän dom up moronsídon, to sólən räidan laggåsidan va up höug himiln, vakna i äin humbəlgård nära Mörskom tjörkan".

En annan gång var en fiskare under Allhälgonanatten ut för att ljustra på det närbelägna träsket. Detta retade Nybro-far. Han visade sig väl icke själf; men fiskaren såg och hörde huru två svarta hästar kommo springande och sedan sprungo på hvar sin sida om båten. Han begynte ro hemåt alt hvad tygen höllo; men hela tiden följde de båten.

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

Ett stycke från Norrby i Lappträsk finnes invid landsvägen ett stort bärg, där en „gråbisi“ förr residerade. Uppe på bärget hade man då och då sett ett ljus glindra. Stundom spelte rået de vägfarande hvarjehanda spratt. Stundom stannade hästen och man måste stiga af för att leda den förbi bärget; stundom spände det ur eller ock kastades häst och karl våldsamt från vägen.

En liten behändig „gråbisi“ var det väl ock, som engång på en skogsväg i Strömfors stjälpte den ena släden efter den andra i ett bröllopståg och det „so létt o finúrlit, en e riktit va äin lust ti sí dærupa“.

Någongång tänkes rået i bärg äfven under annan gestalt än „gråbisins“. I Hindersby af Lappträsk socken finnes det s. k. „trollbärget“, som mången än i dag går med bäfvan förbi. I detta bärg finnes nämligen en djup klyfta, i hvilken ett rå, till hälften människa, till hälften hund hade sin boning. En mycket gudfruktig man vågade sig engång efter att hafva läst Fader vår och välsignelsen djupt ned i klyftan. Han kom slutligen fram till en koppardörr, försedd med många hänglås, hvilket antydde, att han kommit fram ända till skattkammaren. Längre slapp han icke.

o) Alfer och dvärgar.

I Snorres Edda 17 berättas det[1], att i himmelen finnes ett ställe, som heter Alfhem, där ett folk bor, som kallas ljusalfer; mörkalferna åter bo nere i jorden. Dessa väsenden äro hvarandra olika till utseende och krafter. Ljusalferna äro nämligen fagrare än solen, men mörkalferna svartare än beck. Åt ljusalferna, hvilka bodde och bo på ängar, i trän, källor o. s. v., offrade man likasom åt åsagudarne; dvärgarne åter bygga och bo under jorden, i stenar och bärg. Då kristendomen infördes, fördömdes, såsom vi redan nämt, dessa hedningarnes kära fantasifoster och utpekades som onda andar. Den vördnad, som man under en tidigare ålder hyste för dem, öfvergick småningom till rädsla. Själfva namnet ljusalfer har rent af råkat i glömska, ehuru dessa väsenden kvarstå i folktron och tillfoga människan ondt, om de ofredas. Förorenar människan händelsevis de ställen, där de hafva sitt tillhåll, pålägga de henne sjukdomar liksom ville de därmed varnande säga: „kom icke vid detta ställe; ty rummet är ett heligt rum“. Emellanåt bereda de dock henne skada efter hvad det tyckes för sitt höga nöjes skull och utan egentlig afsikt att skada. (Se Nyland, Tom II, sagan (16) Om bonden och de underjordiska.) Stundom visa de sig till och med vänligt stämda mot människan (se Nyland, Tom II, sagan (17) om Snyøvít o dvärgana).

Många sjukdomar, isynnerhet hudsjukdomar, som hastigt påkomma,

[1] Jfr V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb, IV.

förskrifva sig från dessa väsenden och sägas hafva „fastnat". För att bota en åkomma, som „fastnat", efterskickas en klok gumma, hvilken genom att „slå harpa", söker utforska, hvarifrån sjukdomen kommit. Harpslåendet[1] tillgår sålunda: Ett såll, uti hvilket lägges en psalmbok och litet ärfdt silfver eller ännu bättre en vigselring, fasthänges vid uddarne af en fårsax, hvilken sedan uppbäres och understödes af harposlagerskans och den hjälpsökandes pekfinger, under hvilken ställning harposlagerskan frågar, om sjukdomen kommit från väder eller vatten, från jord, brunn, badstuga o. s. v. På hvilken fråga än harpan behagar svara, anser man sig med säkerhet hafva kommit sjukdomen på spåren och man vet då, hvarifrån den „fastnat". Svaret afgifves sålunda, att sierskan nämner stället, hvarifrån sjukdomen möjligen kan hafva fastnat. Då sållet eller „harpan" tvinnar rundt om eller vänder sig och faller till marken, ofta beroende af den minsta vickning från någondera sidan, anses det ställe, som sist nämdes, vara den plats, hvarifrån sjukdomen fastnat.

Att sållet ingår som en viktig beståndsdel i harpans sammansättning, utvisar, att detta redskap är en kvarlefva från medeltiden, då sållet spelade en mycket framstående roll vid alla besvärjelser och häxerier. „Sedan[1] gumman fått veta, att sjukdomen kommit från något visst ställe, tillreder hon ett offer, bestående af „nio sorter", hvaribland ärfdt silfver, malt, svafvel, salt samt hår och skafvor af den sjukes naglar icke få saknas."

Offret, inlindadt i en linnetrasa med en röd ulltråd omkring, föres tre gånger motsols kring den sjukes hufvud, hals och bröst samt bortföres af „harpslåerskan" eller någon annan person, som, när hon bortgår, hvarken får tala eller se sig tillbaka. Offret delas någongång i trenne delar, hvaraf en del bäres till ett ställe, där tre vägar mötas („trévegamót"), en annan del åter kastas i en humlegård, men återstoden föres till det ställe, hvarifrån sjukdomen enligt „harpans" utsago fastnat.

I Pyttis slår man harpa på följande sätt: Man tager ett såll, inslår en fårsax däri, sätter på insidan af sållets nedre kant bröd, salt, malt och psalmboken. Sedan tager häxan med sina namnlösa finger i fårsaxen och den som vill ha sjukdomen borttrollad begynner gissa på hvem som gjort illa eller förbannat henne eller hennes kräk. När det rätta namnet nämnes, svänger sig sållet. Därefter föres ett spegelglas framför den sjuka och häxan smälter tenn i vatten eller dricka eller dylikt. Smälter tennet, då det slås i vätskan, har man gissat rätt, annars icke. Denna vätska skall den sjuka dricka. Sedan tages af den sjuka hår och skafves trä från n i o ställen af insidan af trö-

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

skeln i den sjukes rum. Alt detta brännes och ges oförmärkt in åt den, som förbannat, då hon får samma sjukdom och den sjuka blir frisk. Skulle emelleltid detta icke hjälpa, tages af den sjukes urin, låt vara fast aldrig mer än en droppe, och ges åt den, som förbannat, då förbannelsen måste häfva sig. —

Ofta nog hände det och händer väl mångenstädes än, att allmogemannen, till tack därför att han låtit sina grannar begagna sin brunn eller sin badstuga, funnit en offerpåse kastad i någondera af dem.

Har sjukdomen häftat från jorden, upptages en torfva, som lägges på det sjuka stället, hvarefter offret lägges uti jorden och torfvan därofvan på dess förra plats.

Åt vädret offrar man salt och bröd. Offringen försiggår vid en vägskilnad, där tre vägar mötas. Man förer saltet och brödet omkring sig tre gånger motsols yttrande: „hälson åt me, šúkon åt te“, hvarvid man utkastar litet af offret åt hvarje vägskilnad, begynnande med den första under första hvarfvet och slutande med den tredje under tredje hvarfvet, då alt bortkastas.

Bland sjukdomar, hvilka anses fastna, må i främsta rummet nämnas „älfblåss“ (= „öli- eller äliblåst“), ett slags nässelfeber[1], som tros uppkomma däraf, att man kastar vatten där älfvorna hålla sina sammankomster. För att hämnas blåsa de då denna och andra liknande sjukdomar på fredsstöraren. Sjukdomen botas genom det ofvannämda förfaringssättet med saltet och brödet. Ett måhända ännu vanligare förfaringssätt är följande: Den sjuke lägges oklädd utanför en tröskel, och innanför står en likaledes oklädd person och slår med en afvigt vänd vanna (= „dryvto“) tre gånger öfver den sjuke. Följande tvänne botemedel äro mera sällsynta: Man blåser på den sjuke genom en rulle eller ock sätter sig den sjuke uti en äsja framför blåsbälgen, hvarmed man blåser uppå honom. I hvartdera fallet bör han fråga: „För hvad blåser du?“ Härpå svarar den, som värkställer arbetet: „Ja blåsər bort äliblåstn“. Dessa frågor och svar jämte den med dessa förenade blåsningen upprepas tre gånger.

„Motə“ eller „krusə“ är en sjukdom, som fastnar och består däri, att man känner sig matt och besvärad af frossbrytningar, („šúk i huvu o häila kruppn“). Denna sjukdom botas sålunda, att man tre gånger kryper genom en ullgarnshärfva. Ett annat förfaringssätt består uti att „krám dörar“, d. v. s. att med sina armar mäta öfver de fyra hörnen af en dörr, genom hvilken en död person blifvit utburen.

Räform, som äfven fastnat, botas därmed att ett „söndagsbarn“ ritar uppå det sjuka stället en penthalfa eller femstjärna utan att upplyfta ritstiftet, som denna gång utgöres af ett rågkorn, hvilket gått

[1] Jfr V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

genom kvarnögat, men framkommit omalet och sedan funnits helt i rågkakan. Såsom ett söndagsbarn plägar tillkallas vid detta tillfälle, så sker det äfven ofta i andra fall, då det „fastnat“, emedan en sådan människa tros kunna åstadkomma en kraftigare värkan antingen det då gäller en lektion i geometri eller andra vetenskaper.

„Knarrn“ är en sjukdom, som består däri, att det kännes smärta och ömhet i ledgången (vanligen i handlederna). Troligen har den uppstått därigenom att de kärl, som förse lederna i fråga med de erforderliga vätskorna, blifvit på något sätt skadade. Denna åkomma botas sålunda, att man hugger med en yxe öfver den led, som lider af „knarrn“. Den sjuke frågar: „kvaför huggər du?“ „Ja huggər för knarrn“, svarar den, som för tillfället fungerar som läkare. Detta upprepas tre gånger. Oaktadt den sjuke vet, att det gäller hvarken hufvudet eller högra handen, spritter han likväl till och bidraga möjligen de hastiga ryckningar han gör att åter sätta hans lemmar i fullgodt skick.

Att „knarrn“ för öfrigt är en af de många krämpor, som försvinna af sig själfva och utan någon annans tillgöranden än naturens, finna vi af ett annat botemedel, som äfven användes härför. Man binder om den sjuka leden en röd ullträd, på hvilken man slagit nio knutar på engång och låter den kvarstå tils sjukdomen försvinner.

Vagel (= „naranippo“) botas sålunda, att man af stickor reser ett trekantigt bål, hvilket sedan antändes, hvarvid den sjuke hela tiden, under det bålet brinner, utropar: „naranippo, naranippo, húsə dett brindər“. Han bör tillika hålla ansiktet lutadt utöfver offerröken som uppstiger och som, då den slår mot vageln, anses vara läkande. Ett enkelt sätt att bota vagel är att tvätta sig i det regnvatten, som en längre tid är samladt i någon fördjupning på en jordfast sten.

Böld („bölda“) anses vanligen fastna från badstugan och söker man därför häfva den medels offring, hvarvid offerpåsen inkastas i ugnen under utropandet af ens eget namn. Då man går för att nedlägga offret, får man icke se sig om, ej häller tilltala eller svara någon. Är bölden i sin början, söker man tillbakadrifva eller utplåna den genom att trycka på det sjuka stället medels kräklans skaft.

På några orter (Helsinge) tager man från badsturöset en sten, trycker därmed tre gånger mot bölden, i det man för hvarje gång spottar tre gånger på stenen, hvarpå man lägger den tillbaka på samma sätt och på samma ställe, där den förut legat.

Till och med en så svår åkomma som lungsot tros fastna. Så berättas en gumma[1] i Rinum by af Borgå socken hafva kastat en trollpåse uti brunnen på Jackarby, för att genom detta offer bota sin son, på hvilken enligt hennes tanke lungsot „fastnat“ ur nämda brunn.

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

Skabb botas sålunda, att man tvättar sig i vatten, som blifvit kokadt tillsammans med nio barkslag, då efter slutförd tvagning vattnet „bortkastas åt nordan“.

Klådan är en liknande sjukdom, som ofta satt offrerskor och trollkäringar på tinnarne af templet, i det de här haft att syssla med en sjukdom, som dagligen förvärras utan att någonsin vika för offer och trolldom. Man griper därför vanligen genast till mixturer, om hvilkas sammansättning blott det är bekant, att här ingå nio olika sorter, bland hvilka svafvel, krut och beckolja (= „biköljo“) spela hufvudrollerna.

„Vårfrossan[1], af allmogen kallad „våran“, fördrifves på följande sätt. Den sjuke tager aska i handen och utsår henne, under det han går motsols tre gånger omkring en jordfast sten. En annan person, som medföljt, frågar för hvarje hvarf: „hvad sår du?“ Den sjuke svarar: „våran“. „För hvad då?“ frågar den andre. „För bot och bättring“, svarar patienten. Efter väl förrättadt ärende begifva sig bägge hem, utan att talas vid eller se sig tillbaka. Denna kur häntyder på de „underjordiska“, hvilka tros bo under stora stenar och plåga människorna med frossanfall.“

Då man sår bort våran, har man askan i vänstra fotens sko och tager därifrån vid utsåendet.

Enligt uppgift från Kyrkslätt tror den vidskeplige att vårtor försvinna, om han tager en fläskbit och drager öfver vårtorna samt sedan sätter denna under en jordfast sten. Den som först uppvältar stenen, ärfver vårtorna.

Samma resultat vinnes, om man gnider vårtorna med en fläsksvål och sedan ger denna åt en hund eller nedgräfver den i en spillningshög att ruttna. När den ruttnat, äro vårtorna borta.

På följande sätt vinnes äfven det åsyftade målet. Tag en röd ylletråd, räkna vårtorna och knyt en knut för hvarje vårta, lägg sedan tråden under en sten eller i en spillningshög. När den ruttnat, äro vårtorna borta. Item: Då bakugnen är eldad, räkna vårtorna, tag ett saltkorn till hvarje vårta (några vilja, att man med saltkornen skall trycka tre gånger på vårtan), kasta saltet i den heta ugnen och försök att hinna öfver tre trösklar, innan saltet börjar spraka.

Hicka börjar man, om någon missunnar en. Hickan försvinner, om man säger: „Kyss mäj i r—n, om du int e bätər som ja“. (Helsinge.)

Den försvinner äfven, om man oafbrutet säger: „ja hár hikka, ja hár hikka“. Dock hjälper det ej, om man hunnit hicka tre gånger. (Sjundeå.)

Då små barn hafva hicka, plägar man i Lappträsk läsa upp

[1] V. L. Cajander, Nyländska folksägner, Nyl. Alb. IV.

följande ramsa: „Hikkon, pikkon, far i magan, Va nu tí i fämton dagar".

Fallsot l. fallšúko: fallandesot (epilepsi) uppkommer, då man begagnar bast såsom strumpeband l. stöfvelremmar. (Pyttis.)

Får någon fallandesot, tror man ofta, att det är i följd däraf, att någon svurit i honom.

Värk tros i allmänhet fastna och söker man därför äfven bortskaffa den genom offer, äfvensom genom läsning.

Man hör ofta förtäljas, huru den ene känner, att värken kom på honom, då han gick öfver ett kärr, en annan åter, då han simmade, badade o. s. v. Man tror sålunda, att värken tagit sin början på den plats man första gången kände smärtan, utan att närmare eftertänka själfva grundorsaken, som vanligen är förkylning.

p) Häxor och troll.

Om häxor och troll hafva vi redan ofvan talat (se sid. 56). Se för öfrigt Nyland, Tom. II, sagorna om häxor och troll.

q) Hin onde.

Hin onde igenkännes på hästfoten, som sticker fram. Då djäfvulen åker fram under natten, drages hans vagn af hundar, som hafva eldröda tungor, gap, som spruta eld, och ögon, hvilka lysa som eld.

Huru jägare pläga försvära sig åt hin, är redan omtaladt (se sid. 89).

En mängd sagor och sägner omtala annars, huru bonden försvurit sig åt hin eller som det heter: „gjort kontrakt med hin onde", men slutligen på ett eller annat sätt kunnat lista sig undan. (Se Nyland, Tom II.)

Om den redan förut omtalade prosten i Pärnå berättas det, att han emellanåt vid danser och bröllop bjudit en eller annan bland gästerna att stiga i sina heliga skor, hvarvid äfven de blifvit i tillfälle att se, huru djäfvulen svängde om på golfvet midt bland de dansande bröllopsgästerna.

En morgon hade han för sina egna berättat, att de den dagen skulle få ett högst egendomligt besök: en gumma, på hvars rygg djäfvulen red. Hans syster skrattade, men han bad henne då stiga i sina skor. Hon gjorde så och strax såg hon gumman med djäfvulen. Denna kom ock senare på dagen med sin börda, från hvilken gudsmannen genom sina böner befriade henne.

---

16. Trolldom.

Vi hafva i det föregående redan omtalat ett och annat fördomsfullt bruk, i det att med alla högtider, viktigare tilldragelser i lifvet, äfvensom med hvarjehanda arbeten och sysslor alltid något „skrock" eller några „fabler" varit förbundna.

I många fall kan man lätt upptäcka den naturliga uppkomsten och orsaken till dessa skrockfulla bruk och föreställningar, medan för de egentliga „trollkonsterna", som vi skola se, ingen annan grund kan spåras än blind van- och öfvertro.

Vi hafva redan tidigare påpekat och vilja ännu engång erinra om, att dessa vidskepliga bruk alt mera fått draga sig till undangömda bygder äfvensom att det i alla tider funnits fördomsfria, hvilka förstått att stämpla trolldom och annan dylik villfarelse med namnet „bárskliga sákar", därmed häntydande att den, som hängifvit sig åt en sådan makt, röjt en enfald i tankegången fullt motsvarande barnets.

Därmed vilja vi icke hafva sagdt, att det ej kan inträffa, att eljes i det praktiska lifvet ganska kloka och förståndiga personer så kunna hemfalla åt vidskepelsen och dess utöfvare, att de genom öfvernaturliga medel och s. k. sympatikurer söka befria sig från sjukdomar, genom „läsning" i brännvin och kaffe återfå förlorad egendom, genom trolldrycker uppväcka genkärlek hos en älskad person o. s. v.

Det är helt naturligt, att s. k. „kloka gubbar och gummor" begagna sig häraf för att emot kontant erkänsla bedraga och ockra på en lättrogen allmänhet.

Mest förekomma dessa vidskepliga bruk vid sjukdomsfall, beroende därpå, att man minst känner människokroppen och de olika organernas funktioner. Vi hafva redan ofvan sett, huru man offrar för hvarjehanda sjukdomar, som fastnat (se sid. 128 o. ff.).

Som vi äfven tidigare sett, hafva en människas tankar och önskningar stort inflytande icke blott på en annan (se sid. 34 om barn) (se sid. 117 om maran), utan äfven på en annans djur (se sid. 68).

Får någon maten i vrångstrupen („håller på att storkna"), är det genast någon som missunnar honom maten. Blir någon sjuk, har det som sagdt „fastnat" eller har någon önskat en ondt eller „svurit i en".

Vid ett för icke så länge sedan i Lappträsk hållet arfskifte, hade en af arfvingarna korpat åt sig mera än henne kanske med rätta tillkommit. Hon blef kort därpå sjuk och nu hade släktingarne naturligtvis svurit i henne. I sådana fall vänder man sig till en klok gubbe eller gumma, som styrker en i ens tro. Medicinen tillgripes af den vidskeplige först i sista hand och härvid tager man ofta in ett dubbelt kvantum af det som läkaren föreskrifvit, ty man kan ej tro, att någon-

ting, som bestämmes i ett visst antal droppar, kan invärka på den „stora kroppen“, om man ock lätt låter inbilla sig af kvacksalfvare, att toma besvärjelser eller handlingar, som stå vidt skilda från lagarna för all tillvara, för tillväxt och bestånd, skola vara värksamma mot det onda.

„Kloka gubbar“ och „kloka gummor“ äro dock i det svenska Nyland tämligen sällsynta och de få, som låta tala om sig, äro vanligen hemma från Österbotten, där trollkunnigt folk i allmänhet anses förekomma.

Hvad sjukdomar och de för dem begagnade trolldomarne beträffar, faller det sig i allmänhet svårt att utforska dem, emedan de som förmena sig kunna någonting, frukta att berätta om de handlingar, som de vid hvarje sjukdom utfört. Man säger att all värkan försvinner, om man offentliggör sättet, hvarpå man tror sig kunna häfva sjukdomen. Framföralt aktar man sig att yppa de ord, hvilka vid handlingen måste uttalas („läsas“) och är detta äfven „bästa sättet“ för hvarje trollkunnig att bevara sin engång förvärfvade nimbus, hvilken vanligtvis är ganska klen uti hans hembygd — ingen är ju profet i sitt eget fäderneslаnd.

Att närmare specificera alla de sjukdomar, med hvilkas botande trollkäringar syssla, blifver omöjligt, då det däremot å andra sidan torde blifva enklare att uppvisa läkemedlen, af hvilka de begagna sig. Dessa äro vanligen få och i de flesta fall oskyldiga; deras recept lyda nämligen på hjärtstyrkande, helande och andra slika droppar, sårbalsam och balsam från Riga. Då dessa stundom anses altför starka, utblandar man dem yttermera med källvatten, hvarigenom de blifva inbringande för apotekaren i smått, som med denna syssla förenat läkareyrket. Liniment och smörjelser af brännvin och rysk tvål äro rätt tacksamma medel. Stundom användas äfven syror, hvilka i många fall blott öka värken och svedan. Fogar ödet så, att detta medel användes på ömtåligare delar t. ex. ögat, då är genast olyckan framme och man tröstar då den olycklige med att det så var af Försynen utsedt och att läkemedlet därför användes utan påföljd. Bäst göra därför de „kloka gubbar“, hvilka utan att gifva något läkemedel, affärda de hjälpsökande med löfte om snar bättring, efter att hafva utforskat saken antingen från det i smältning stadda blyet och dess gestaltning, sedan man hält det i vatten, eller ock medels svängningar af en harpa sådan som vi redan ofvan skildrat (se sid. 127).

Att lättrogenheten härvid ofta får dyrt plikta, hafva vi ofvan antydt. Ofta blir man äfven af skadan vis och får ögonen öppna för hvad sådana „kloka“ gå och gälla för.

Så skulle engång en kringvandrande undergörerska bota ett ålderstiget smedfolk för gikt. Hon bad om deras förlofningsringar, äf-

vensom hvad i öfrigt fans af silfver och guld i huset. Med det begärda skulle hon en natt offra på en kyrkogård i grannsocknen. De skjutsade henne till närmaste gästgifveri och på den vägen blef gumman till grannarnes stora förnöjelse.

Om botandet af sjukdomar, som fastnat se ofvan (sid. 128 o. ff.).

Värk, som fastnat (se sid. 131).

Värk och sjukdom i allmänhet tror man sig kunna pålägga en person, om man tager en bit af hans linne och sätter den mellan tvänne växande träd, hvilka under blåsten gnida mot hvarandra. Det berättas att en person i Sjundeå för en längre tid sedan dog i en på detta sätt tillkommen sjukdom.

Värk botas eljes, som redan nämdes, genom offring och läsning. Så har det i Mörskom socken funnits flera, om hvilka man trott att de genom läsning kunnat bota sjukdomar, fördrifva värk, bota för ormbett, stämma blod m. m. En formel för botande af värk lyder: „Så sant som Herren lefver och min själ, skall denna värk stilla stå, tillbakagå, som järn och stål, som Herren himmel och jord skapat hafver. I Guds Faders, Sonens och den helige Andes namn. Amen“. Formeln uppläses tre gånger öfver läkemedlet (kaffe, brännvin o. d.), hvarvid man för hvarje gång blåser tre gånger öfver detsamma.

„Jontgumman“, som ej för många år sedan ännu lefde i Mörskom, plägade, i det hon förde offret kring den sjuke tre gånger motsols bedja: „Jesus lindra mannens värk och sveda“.

Hvad hämmandet af blodet beträffar, har icke någon trollformel i detta syfte kunnat öfverkommas. En mästare i denna konst förklarade, att man vid inlärandet skulle gå en sådan ed, som genom „tom dýr órden“ skulle förstöra sömnen för flere veckors tid, samt att han af denna orsak icke ville inviga någon. En karl (i Lappträsk), hvars far i tiden stämt blod, påstod, att inga ord behöfvas, utan endast en stark tro och dennas beskaffenhet förklarade han ungefär sålunda: „I bibeln heter det: haden I tro som ett senapskorn, skullen I kunna försätta bärg. Ett senapskorn är så litet, men har man blott så mykket ren tro, utan att någon sidotanke kan insmyga i tvifvelsjukt sinne; — — — då skall man kunna säga till bärget: kom! och det skall gå en till mötes; likaså till det ur såret forsande blodet: stanna! och det skall upphöra att strömma; ja, man behöfver icke engång säga, blott tänka så“.

Naturligtvis tror en person, som läst sin bibel med sådan eftertanke. Dock anser man de nutida undergörarne stå vida efter dem, som funnits tillförene och hvilka kunnat häjda åar och bäckar i deras lopp.

Mången fruktar dock ännu en sådan, som kan „stämma“, och anser honom vara farlig vid slakt och brygd. Slakten företages mån-

gen gång af denna orsak i all tysthet. Gäller det att slakta svin, stiger man upp långt förrän dagen randats och utför då „stickningen“, på det icke någon genom svinets skrikande må ledas på tanken, att det slaktas, och genom sina konster eller (mera oskyldigt) genom sin „hårda natur“ hindra blodet att rinna.

Vid brygd fruktar man desslikes, att någon skall kunna hindra denna att rinna, hvilket stundom till stor förargelse inträffar. Ett dåligt malt är vanligen orsaken till att man påbördar andra skulden. Stannar brygden, medan en person är eller kort efter det han varit i stugan, kastar man efter honom en eldbrand eller ock en skopa vört.

Utom andra konster kunna sådana trollkarlar äfven återskaffa stulet gods. Hela konsten lär vara, att gubben i ett glas brännvin, hvari han blandat någon smörja, låtsar taga reda på tjufven, likaså hvar det stulna finnes, om det någonsin kan återfås m. m. Brännvinet måste man naturligtvis själf hämta med sig, ty annat brännvin duger ej. Vid kvantiteten fästes ej något afseende, men gubben ser dock gärna, att man hämtar hela flaskan, emedan experimentet då lyckas bättre, förstås. Sedan han sett i glaset, afgifver han, liksom forntidens orakel, något mystiskt svar, som kan tolkas på flere sätt.

En bonddräng hade förlorat sitt ur och kunde, oaktadt alla efterspaningar, ej återfå detsamma. Slutligen reste han till den vidt berömde „Monnby-gubben“ (Borgå socken), för hvilken han berättade sitt missöde. Drängen svarade på gubbens fråga, om han misstänkte någon, att han ej kunde misstänka någon viss person och ej ens visste, om det blifvit stulet eller om han på annat sätt förlorat det, emedan han den ifrågavarande kvällen varit litet „ankommen“. Gubben hälde nu brännvin i glaset, och sedan han under många hostningar och allehanda minspel undersökt detsamma, sade han, att klockan ej var långt borta, men ej häller just så nära, och att han nog skulle återfå den, såvida, tillade han, hon ej hade gått genom tre händer d. v. s. trenne gånger ombytt ägare. Drängen fick nöja sig med detta svar och fick sannolikt aldrig uret.

Söker man ertappa tjufven själf, tror „kloka gubben“, att detta kan ske, om ej tjufven dessförinnan hunnit passera öfver tre vatten.

Att dessa bedragares konster någongång lyckas, kan dock lätt förklaras. Då en bestulen söker hjälp hos dessa kloka, sprider sig snart ryktet därom och tjufven skyndar någongång, mån om att undvika de timliga och eviga plågor den „kloke“ frammanat, att återlämna det stulna, nästan alltid i hemlighet, så att ägaren ej får någon aning om den skyldige. Återfås det stulna, är det naturligtvis den „kloke“ man har att tacka därför; återfås det ej, har det naturligtvis gått genom „tre händer“, och då kan ju ingen mänsklig makt återskaffa det. I båda fallen är det trollkarlen, som vinner på kuppen,

och hans rykte kommer aldrig att lida; ty ingen kommer att tänka på att det just är i dessa „tre händer“, som den „klokes“ makt ligger.

Äfven vid det tillfälle, då ungmön eller ungersvennen står i beråd att välja sig en följeslagare eller följeslagarinna genom lifvet, har vidskepelsen sökt och funnit en anknytningspunkt uti känslans ädlaste val och handling och ännu torde en och annan olyckligt älskande genom trolldom söka af den älskade den kärlek, som personen icke på annat sätt kunnat förvärfva.

Sålunda tror den vidskepliga sig förmå den att fria till sig, i hvars mössa hon instuckit en knappnål, som gått genom tvätten utan att tvätterskan märkt den.

Genkärlek hos en person kan vinnas, genom att man „skrapar något från sitt knä“ och sätter det afskrapade i vin, som gifves personen att dricka.

Blodsutgjutelse och uppoffring af djur skola såsom offergärd åt högre makter göra oss mäktiga att betvinga våra medmänniskors böjelser och tycken. För att vinna genkärlek skall man från sitt vänstra namnlös-finger (ringfingret) aftappa tre droppar blod, hvilka sedan på ett eller annat sätt (t. ex. i kaffe) skola inges åt den man fattat tycke för.

Enligt ett annat förfaringssätt utväljer man läderlappen till sin medlare emellan högre makter och människan, och tagas då tre droppar blod från läderlappens vänstra vinge eller flyghud, med hvilka förfares på samma sätt som ofvan nämdes.

En tredje trolldom har man sammansatt af de bägge föregående. Man tager här tre droppar blod från eget namnlösfinger och blandar dessa tillsammans med tre droppar från läderlappen. Resten af läderlappens blod uttappas och afdunstar, hvarefter det, som efter afdunstningen kvarblifver, pulveriseras och inblandas i de redan nämda sex bloddropparne, hvarefter satsen ingifves.

Samma resultat vinnes äfven, om man tager ett par grodor under lektiden och förvarar dem ända till Johannenatten, då man mellan kl. 12—1 går till en myrstack, hvarest man ingräfver grodparet. Möter man någon, gör man sig lönlös möda. Ifrån myrstacken återvänder man baklänges och skall stundom på återvägen råka hin onde, på hvars frågor man ej får svara, därest man vill vinna det med färden åsyftade resultatet. Då man sedan någon dag därefter besöker stacken, finner man i stället för det nedgräfda grodparet redskap liknande höräfsan och gaffeln (= „høtjúvon“). Den man vill vinna till maka, berör man med räfsan, den man vill förmå att upphöra med sina ömhetsbetygelser, berör man med gaffeln, som särskildt vid förhastade val är af behofvet påkallad.

Ett egendomligt fall inträffade i en af östra Nylands socknar

för ej så många år sedan. Föräldrarne till en flicka, som tärdes af en kärlek, hvilken man trodde „henne pålagd“, rådförde sig i denna sak med en „klok gubbe“. Denne öfvertygade ytterligare såväl föräldrarne som flickan, att hon var „illa djórd“. Hemkommen skyndade den vreda modern genast att elda badstugan och ingned sedan flickan med den af „kloka gubben“ erhållna och af honom hälgade salvan. Och flickan stackare inbillade sig värkligen känna huru tillgifvenheten alt mer och mer och redan delvis under självfva gnidningen försvann.

a) Trollsmör.

Trollsmör är ett slags lös svamp, som växer på murkna trästammar m. m. liksom möglet. (Se sid. 73.)

Uti en by stod en gumma och piskade med en björkkvist knuten af sin boningsstuga.

„Hvad har knuten gjort er, mor?“ frågade en förbigående.

Gumman såg litet förlägen ut, men svarade, att det kommit trollsmör på knuten och att det måste piskas bort, annars skulle någon olycka hända, ty „trollsmör är sådant där gult otyg, som ibland kommer på väggarna och det är bara elaka människors konster“.

---

17. Hvarjehanda skrock.

Till det, som i detta ämne redan förut blifvit sagdt, vilja vi ännu foga följande förteckning på hvarjehanda skrock.

Möter man en häst eller karl, så „bådar det godt“. En kvinna däremot är dåligt möte.

Frustar din häst, när du far på besök, så blir du väl emottagen.

Kliar det i händerna, får du presenter.

Små hvita fläckar på högra handens naglar äro vänner; på den vänstra ovänner.

Sjunger (= „riggər“) det i öronen, talar någon om dig.

Kliar högra ögat, bådar det glädje.

Kliar vänstra ögat, bådar det sorg.

Drömmer man, då man sofver första gången på ett ställe, slå drömmarna in, om man räknar fönsterrutorna, förrän man insomnar.

Stiger någon öfver ett barn, stannar det i växten. Stiger någon öfver ens metspö, skämmer han fisklyckan.

Håraffall må ej kastas ut, ty föra fåglarne något däraf till sina nästen, får man sjukt hufvud.

Vid många tillfällen i lifvet är det rådligast att spotta tre gån-

ger. Så bör man göra, innan man dricker vatten på främmande platser; likaså innan man badar o. s. v. (se sid. 70).

Hund håller sig hemma, om man tager några strån ur dess svans och virar dem in i spjällsnöret.

Hund följer en, om man tager en brödbit, låter hunden lukta („snuta") därpå, stryker med samma bit tre gånger under dess ena framtass och sedan låter den uppäta biten (se sid. 69).

Mod vinner den, som biter i det darrande slaktköttet på ett nyss slaktadt nötkreatur. Särskildt skall detta vara bra mot spökrädsla.

Tvättar man händerna i höstens första snö, så fryser man ej om dem under vintern. Sker det i den sista snön om våren, så bli de fina och hvita.

Mögligt bröd skänker den som äter det, god röst. Senor åter gifva god hårväxt.

När man i ett hålbröd finner ett helt rågkorn, skall man taga det och placera det ofvanom dörren. Första karl, som då stiger in öfver tröskeln, blir ens man; är karlen redan gift, är det fara värdt, att man blir ogift i alla sina dagar.

På samma sätt förfares för samma ändamål med en ärtskida med nio ärter uti (se sid. 60).

Har man skäl att antaga att någon „vänder syn på en" och att ens ögon äro förhållna, lägger man kors under bordsfoten.

En fyrväppling i fickan medför samma goda värkan.

Vill någon göra sig osynlig, må han slå ihjäl en orm och sätta en ärt i dess hufvud och så mylla ned det i jorden. Af de ärter, som växa upp därifrån, har en egenskapen att göra innehafvaren osynlig, då han så vill det. För att utröna hvilken ärt det är som har denna egenskap, skall man sätta en i gången i munnen och därvid se sig i spegeln. Då man fått den rätta ärten i munnen, ser man ej sin bild i spegeln och ses då ej häller af andra. (Borgå.)

Vill man bevara sin trägård från tjufvar, skall man taga ett ben från en kyrkogård. Med benet skall man draga liksom en fåra kring trägården, men lyfta upp det på ett ställe liksom för att lämna en port, genom hvilken tjufven kan slippa in. Engång inkommen slipper tjufven icke ut, förrän någon kommer och hjälper honom.

Vid bakning tryckes med handen ett kors i degen.

Kors inristas eljes i trösklar och dörrar.

Ett barn, som blifvit utan „háld", återvinner sin hälsa därigenom, att det låter sin urin uti kvarnögat, hälst på en vattenkvarn.

Om man går baklänges öfver en bro, säges det, att man visar far och mor till helvetet.

Upphittandet af hästskor anses medföra lycka.

En hästsko spikad innanför dörren, skyddar mot trolldom.

Då ett ljus remnar och faller ned, betyder det död.

Den, som under sömnen ligger med ögonen halföppna, tros skola omkomma genom drunkning.

När e int blåsər, når man sigglar, so blístrar man häldər kraffsar mastn mä nagglana o sær: blås Kajsa, blås Kajsa! (Pyttis.)

När katton skrapar stobban häldər ana træ, so börjar he blås från te sídon hon skrapar upa. (Pyttis.)

Han som bör græl om måndasmorin, får græl häila vikun.

Te bånə, som blir klókt i ótíd (= förtid), dør snárt.

Spiritus är en mask, som innesluten i en ask, gifver penningar åt ägaren.

Mot skarp ljungeld (= „lýnéld") hjälper flinta. (Pojo.)

„Drömmar äro som strömmar", säger ordspråket; vissa drömmar hafva dock sin stående betydelse. Att drömma om eldsvåda förebådar bröllop, svarta skepp — död, simning — sjukdom, silfverpenningar — förargelser, ormar — falska människor, väggohyra — lycka, att komma på gröna ängar — goda omständigheter, samtal med aflidna — oväder, röda, lösa hästar — friare, förspända hästar — enklingar som friare, samtal med små barn — sorger och förtretligheter, kyssar — falskhet, nybygge — giftermål (andra säga sjukdom och död) o. s. v. (Jfr Nyl. Alb. VII, Minnen från västra Nyland af docenten Herman Vendell.)

En kvinna må ej sy „lapp" på sitt förkläde; gör hon det, skall det flickebarn hon kanske kommer att framföda, i en framtid förr eller senare föda ett oäkta barn.

Krögare plägade förr, påstås det, stjäla stupstocken och använda den som fot under öltunnan — för att varan skulle få bättre åtgång. Detta inträffade t. ex. 1819 i Borgå efter Hentzii mördares afrättning.

„Up honor som hár fýrväplindjin i taskon, kan int komjantrən vénd sýn."

Engång roade sig en „komjant" att „vända syn" på några kvinnor, som voro på väg till kyrkan. Ehuru de vandrade midt på torra landsvägen trodde de sig gå genom en „vattuflod" och buro därför upp sina kläder mer än lofligt högt. Men en i sällskapet hade fyrväpplingar i fickan. Hon såg därför hela upptåget, upplyste de andra om saken och gaf åt dem fyrväpplingar, annars hade de väl gått så hela vägen „till spektakel för Gud och världsens människor".

Tillägg.

Vid tryckningen har från skildringen af Mytologiska föreställningar o. s. v. några satser bortfallit och ber jag därför att här få göra följande tillägg.

Sid. 100:

„Bland insekter betraktas Jungfru Marias nyckelpiga, såsom ett kärlekens eller, kanske rättare sagdt, kärleksgudinnans sändebud. Af denna insekts flykt tager man spådom hvarifrån kärestan skall komma. När den sätter sig på ungmöns hand, säger hon:

Jungfru Marias nyckelpiga
Visar du int fästman min
Tar jag guldkappan af dig!

Från det håll, hvaråt insekten flyger, kommer fästmannen.

Den nyländske gossen säger endast: „Vís brúd, vís brúd!“ eller „vís véjin til Stukkholm!“ med hvilket senare utrop han troligen vill tillkännagifva, hvarifrån han hälst skulle önska sig en käresta. I Pyttis och Pärnå finnas vackra flickor, och därför hör man stundom i östra Nyland sägas: Jungfru Marias nyckelpiga, vis mig vägen till Pyttis och Pärnå.“ (V. L. Cajander. Nyl. Alb. IV.)

Till fredade eller „heliga“ djur hör äfven timmermannen (cerambyx), som icke må ofredas, isynnerhet icke, då man som bäst håller på med något byggnadsarbete.

Sid 106 (före berättelsen om åskpilen).

Några växter hafva äfven tydor.

Af asp var enl. folktron Kristi kors; därför „darra“ dess löf.

Rönn (= „röun“) är ett „förkasta træ“ — så anse åtminstone fiskare och sjömän. Innan sjömän fara ut till sjös, kasta de bort alt af rönn „jämst pípmunnstyttji“ (se sid. 86).

Björken sade förr i tiden: „Hugger du mig, så gråter jag“.

Alen: „Hugger du mig, så blöder jag“.

Hafren åter: „Sku bunn bädd undi me som an bäddar undi systər kórnə, so sku an få gá i sämisk-byksor o hostron i bumasäggstjól“.

På sid. 107 bör indelningen i b och c själffallet bortfalla.

I sammanhang härmed får jag göra följande tillägg:

Sid. 6: En sådan „storgubbe“ o. s. v. (Se Folklif af O. Behm, sid. 1.)

Rättelser.

Sid.	1^{10}	står:	härleder	läs:	härleda
„	10^{35}	„	Dýbeln	„	Dybbeln
„	19^{20}	„	uffer prédikstoln	„	uffər prädikstóln
„	19^{31}	„	hälgomässtidn	„	hälgomässtídn
„	35^{17}	„	gumor	„	gumur
„	37^{26}	„	nedlyftas	„	nedlyftes
„	38^{26}	„	vakanstuvun	„	vakanstuvun
„	39^{29}	„	marun	„	marun
„	42^{35}	„	tugun	„	tugun
„	43^{22}	„	knavt omm trä	„	knaft omm træ
„	46^{38}	„	läjd	„	läid
„	47^{2}	„	stjäjd	„	stjäid
„	62^{28}	„	röjkbasto	„	röikbasto
„	63^{3}	„	döjdróvor	„	döidróvor
„	63^{4}	„	döjdislantor	„	döidislantor
„	65^{28}	„	sjúkt	„	šúkt
„	67^{11}	„	hiälpər	„	jälpər
„	78^{18}	„	stjärun	„	stjärun
„	84^{38}	„	hånni	„	honni
„	87^{36}	„	badukvast	„	badukvast
„	87^{37}	„	tjädurn	„	tjädurn
„	87^{38}	„	lod	„	lód
„	88^{18}	„	vildbrådet	„	villebrådet
„	98^{33}	„	tränu	„	tränu
„	111^{34}	„	nu a du	„	nu a du
„	122^{2}	„	råd	„	rån
„	128^{26}	„	dryvto	„	dryfto
„	130^{37}	„	du	„	du

